

**DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI**  
*Journal of Language and Literature Studies*

**TDED İstanbul 2014**



**Dil ve Edebiyat Araştırmaları**  
**Journal of Language and Literature Studies**

Sayı : 09 - Kış 2014 - ISSN : 1308-5069

**Sahibi / Owner**

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Adına Ekrem ERDEM  
In Behalf of Turkey Language and Literature Association

**Yayın Yönetmeni / Editor-in Chief:** Dr. Yusuf Akçay

**Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor:** Av. Şevket Cankur

**Teknik Redaksiyon / Redaction:** Zafer Özdemir

**Grafik-Tasarım / Graphic-Design:** Selçuk Eser

**İngilizce Redaktör / English Proofreader:** Gülşen Toplu

**Sekreteryaya / Secretariat:** Gözde Türk Demir

---

---

**Yayın Kurulu / Editorial Board**

Prof. Dr. Hikmet Özdemir

Dr. Yusuf Akçay

Dr. Ahmet Koçak

Üzeyir İlbak

**Yönetim Merkezi / Management Centre**

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Feshane Cad. Nu : 3

34050 Eyüp / İSTANBUL

Tel : 90 212 581 69 12 Faks : 90 212 581 12 54

www.tded.org.tr

www.dilveedebiyatarastirmalari.com

e-posta: bilgi@tded.org.tr, ded.arastirmalari@gmail.com

**Makale Gönderi / Article sending:**

ded.arastirmalari@gmail.com, dr.yusufakcay@gmail.com

**Abonelik** 90 212 581 61 72

Subscription bilgi@tded.org.tr

**Abone Bedeli**

Yurt içi (Yıllık): 20.00 TL

Yurt dışı (Yıllık) 50 ABD Doları

**Yayın Türü / Publication Type**

6 aylık, yerel süreli

**Baskı / Printed By**

Aktif Matbaa ve Reklam Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.

Halkalı Cad. Nu : 245 Sefaköy - Küçükçekmece / İSTANBUL

Tel : 0212 698 93 54-55

**Basım Yeri / Issue Location:** İSTANBUL

Basım Tarihi / Issue Date: Ocak 2014

**Danışma Kurulu / Advisory Board**

Prof. Dr. Mustafa Argunşah / Erciyes Üniversitesi – Kayseri

Prof. Dr. Mehmet Aydın / 19 Mayıs Üniversitesi – Samsun

Prof. Dr. Erdoğan Boz / Osmangazi Üniversitesi Eskişehir

Prof. Dr. Şerif Ali Bozkaplan – Dokuz Eylül Üniversitesi – İzmir

Prof. Dr. Adem Ceyhan / Dumlupınar Üniversitesi – Manisa

Prof. Dr. Ömür Ceylan / Kültür Üniversitesi – İstanbul

Prof. Dr. Menderes Coşkun / Süleyman Demirel Üniversitesi - Isparta

Doç. Dr. Celal Demir / Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyonkarahisar

Prof. Dr. Hayati Develi / Yunus Emre Enstitüsü - Ankara

Doç. Dr. Abdülkadir Emeksiz / İstanbul Üniversitesi – İstanbul

Prof. Dr. İlhan Genç / Düzce Üniversitesi – Düzce

Prof. Dr. Gürer Gülsevin / Ege Üniversitesi – İzmir

Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın / Türk Dil Kurumu - Ankara

Prof. Dr. Mahmut Kaplan / Fatih Üniversitesi-İstanbul

Prof. Dr. Mehmet Kara / İstanbul Üniversitesi – İstanbul

Prof. Dr. Zeki Kaymaz / Ege Üniversitesi – İzmir

Prof. Dr. Atabey Kılıç / Erciyes Üniversitesi - Kayseri

Prof. Dr. M. Fatih Köksal / Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir.

Doç. Dr. Hüseyin Özcan / Fatih Üniversitesi - İstanbul

Prof. Dr. Hikmet Özdemir / Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi-İstanbul

Prof. Dr. Mustafa Özkan / İstanbul Üniversitesi-İstanbul

Prof. Dr. Hatice Şahin / Uludağ Üniversitesi – Bursa

Doç. Dr. Hilmi Uçan / Afyon Kocatepe Üniversitesi – Afyonkarahisar

Prof. Dr. Abdullah Uçman / Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - İstanbul

Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu / Uludağ Üniversitesi – Bursa

Prof. Dr. Hanifi Vural / Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Tokat

Prof. Dr. Kemal Yauz / İstanbul Üniversitesi – İstanbul

Prof. Dr. Emine Yeniterzi / Medeniyet Üniversitesi-İstanbul

Prof. Dr. Bilal Yücel / Cumhuriyet Üniversitesi - Sivas

**Bu Sayının Hakemleri / Referees for This Issue**

Prof. Dr. Gürer Gülsevin / Ege Üniversitesi – İzmir

Prof. Dr. Erdoğan Boz / Osmangazi Üniversitesi - Eskişehir

Doç. Dr. Abdülkadir Emeksiz / İstanbul Üniversitesi – İstanbul

Doç. Dr. Hüseyin Özcan / Fatih Üniversitesi - İstanbul

Yard. Doç. Dr. Bahtiyar Aslan / Kültür Üniversitesi - İstanbul

Yard. Doç. Dr. Haluk Öner / Tunceli Üniversitesi / Tunceli

Dr. Ahmet Koçak / İstanbul Medeniyet Üniversitesi - İstanbul

Dr. Yusuf Akçay / İstanbul

**İndeks ve Abstract Bilgisi / Indexing and Abstracting**

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

*Dil ve Edebiyat Araştırmaları hakemli bir dergidir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur.*

## İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yusuf Akçay	<b>Takdim</b> .....	5-6
Yasin Beyaz	<b>Mehmet Akif ile Necip Fazıl'ın Edebî-Dinî-Siyasî Düşüncelerinin Karşılaştırılması</b> Brief Comparison of Literary, Religious and Political Standpoints of Mehmet Akif and Necip Fazıl .....	7-22
Kadir Can Dilber	<b>Anlatının Re/Formu: “Sıradışı Bir Ödül Töreni” Hikâyesinin Karakterizasyonu</b> Re/Form Of The Narrative: Characterization Of The “Extraordinary Award Ceremony” Story .....	23-38
Çeviren: Serdar Karaoğlu	<b>Ndebele’de Sözlük Eleştirisi Geliştirme</b> Improving Dictionary Criticism In Ndebele .....	39-56
Çeviren: Fatih Doğru	<b>(Yeni) Bir Sözlükbilim Teorisine İhtiyacımız Var mı?</b> Do We Need a (New) Theory of Lexicography .....	57-70
Çeviren: Ferdi Bozkurt	<b>Sözlükbilimi Nedir?</b> What is Lexicography .....	71-85
Munis Jurayeva	<b>Mit ve Bilmece</b> Myth and Riddle .....	87-102
Orhan Sarıkaya	<b>Metin Eloğlu’nun Şiirlerinde İstanbul</b> Istanbul in Eloglu’s Poems .....	103-115
Fatih Ege	<b>Persona/Maske’nin Düşüşü ve Gizlenen Ben’in Ortaya Çıkışı “Bir Maskeyi Düşürür Gibi”</b> Taking Off The Mask/Persona And The Reveal Of Private Self “As If Unmasking” .....	117-122
Şerife Nihal Zeybek	<b>İslâmî Yeni Edebiyatta Şiir ve Şair (Mavera Dergisi Örneği)</b> Poets And Poems At New Islamic Literature (The Case of Mavera Journal) .....	123-140
Koray Sarıdoğan	<b>Ahmet Midhat Efendi ve Dağarcık Mecmuası Üzerine Bazı Dikkatler</b> Some Critics About Ahmet Mithat Efendi and his Dağarcık Journal .....	141-151
	<b>Dizin</b> Index of Authors and Articals .....	153-158
	<b>Yayın İlkeleri</b> Review .....	159-161



## Takdim

Değerli okuyucular,

Dil ve Edebiyat Araştırmalarının dokuzuncu sayısı ile karşınızdayız. Bu sayımızın ilk yazısını genç araştırmacılardan Yasin Beyaz'ın mukayeseli bir çalışmasına ayırdık. Necip Fazıl ve Mehmet Âkif'in edebî ve siyasi düşüncelerinin incelendiği yazıda daha çok İslamcılık kavramı etrafında Cumhuriyet öncesi ve sonrası fikir hareketlerini bu iki isim üzerinden takip etme imkanı buluyoruz.

Kadir Can Dilber'in Mustafa Kutlu'nun "Sıradışı Bir Ödül Töreni" üzerine yazdığı "Anlatının Re/formu- Sıradışı Bir Ödül Töreni'nin Karakterizasyonu" isimli çalışma ise sözkonusu eserde olay örgüsünün önüne geçen karakter'in hikaye formunda nasıl başarıyla kullanıldığının detaylarını veriyor.

Özbekistan Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nden Munis Jurayeva'nın "Mit ve Bilmeceler" isimli çalışması bu sayımızın öne çıkan çalışmalarından biri oldu. Bilmecelerin Türk mitolojisine uzanan tarihini özellikle Özbekçeden örneklerle ortaya koyan çalışma, kozmoloji ve evren tasavvurunun Özbek halk edebiyatındaki etkilerini yansıtmaya bakımından önemli.

Bu sayımızda üç çeviri yazıya yer veriyoruz. Serdar Karaoğlu "Ndebele'de Sözlük Eleştirisi Geliştirme", Fatih Doğru "Yeni Bir Sözlükbilim Teorisine İhtiyacımız Var mı?" ve Ferdi Bozkurt "Sözlükbilimi Nedir" isimli çalışmalarını bizlerle paylaştı. Maalesef özellikle alanla ilgili kitap şeklindeki yabancı yayınların Türkçeye kazandırılması için kurumsal bir inisiyatifin olmadığını görüyoruz. Türkiye'de sözlük çalışmalarına teorik anlamda katkı sağlayacağına inandığımız bu çevirilerin bir başlangıç olmasını temenni ediyoruz.

Dokuzuncu sayımızın diğer yazıları arasında Orhan Sarıkaya'nın "Metin Eloğlu'nun Şiirlerinde İstanbul", Fatih Ege'nin "Persona Maske'nin Düşüşü ve Gizlenen Ben'in Ortaya Çıkışı: Bir Maskeyi Düşürür Gibi", Şerife Nihal Zeybek'in "İslâmi Yeni Edebiyatta Şiir ve Şair: Maverâ Dergisi Örneği" ve son olarak Koray Sarıdoğan'ın "Ahmed Mithat Efendi ve Dağarcık Mecmuası Üzerine Bazı Dikkatler" isimli çalışmalarını okuyabileceksiniz.

Daha güzel sayılarda buluşmak dileğiyle.

**Dr. Yusuf Akçay**

# Mehmet Akif ile Necip Fazıl'ın Edebî-Dinî-Siyasî Düşüncelerinin Karşılaştırılması

Yasin BEYAZ\*

## Giriş

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu buhran, dönemin aydınlarını çeşitli çözümler ve çareler aramaya iter. Batılılaşmayı savunanlar, milliyetçi bir bakış açısıyla Osmanlı'nın tasfiyesini isteyenler ve İslam'ı merkeze alarak İttihad-ı İslam düşüncesini kurtarıcı olarak görenler ortaya çıkar.

Bu her üç grubu birbirinden tamamen yalıtılmak veya üç ayrı kompartımana yerleştirmek bazı durumlarda mümkün görünmemektedir. Zaman zaman Batılılar ile İslamcıların ya da İslamcılar ile milliyetçilerin örtüştüğü noktalar oldukça önemli ve büyük bir benzerlik içinde görünmektedir. Hatta bu açıdan bazı şahısları belirli bir gruba sokmak bile hayli zordur. (Bulaç 2004: 55)

Yukarıda belirtmiş olduğumuz düşünce akımlarından biri olan İslamcılık çeşitli değişimler geçirerek varlığını sürdürmüştür. İslamcılık düşüncesini savunanları üç gruba ayırabiliriz:

## İlk Nesil İslamcılar (1856-1924)

İlk nesil İslamcılığı, Islahat Fermanı ile başlar.

1856 Fermanı, Osmanlı iktidar eliti, uleması ve Müslüman tebaa üzerinde derin etkiler bırakmıştır. İslamcılık tümüyle olmasa bile bir yönüyle Islahat'la birlikte doğan aleyhteki konjonktüre karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. (Bulaç 2004: 48)

---

\* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı-Yalova / TÜRKİYE,  
yasinbeyaz80@gmail.com

Bu dönemde İslamcılar; sömürgeciliğe tepki, kartezyen felsefe, ilerleme düşüncesi, kültürler arası tranformasyon, bilimlerin kurtarıcı misyonu, teknolojik başarıların mutlaklığı ve bir yeryüzü cenneti ideali gibi düşünceler merkezinde hareket ederler. 1924 yılı itibariyle bu dönem son bulur; Osmanlı'nın tasfiyesi ile beraber İslamcılar da tasfiye olur. Artık kurtarmaları gereken bir devletleri yoktur. Ortaya koydukları tecdit, ıslah, ihya gibi düşünceleri yerini Batılılaşmaya bırakır. İslamcı düşünce bu dönemde baskı altına alınır ve yasaklanır. 1950 yılına kadar İslamcılık düşüncesi “fetret dönemi” yaşayacaktır. Bu fetret döneminde göze batan iki oluşum vardır: Bunlardan biri Said Nursi ve Nurcular, ikincisi de Süleyman Hilmi Tunahan ve Süleymancılar. Bu iki damar, Cumhuriyet ile beraber dinî hayatta yaşanan kırılmanın daha hafif atlatılmasını sağlamıştır.

Said Nursi, Cumhuriyet dönemi boyunca, hayatının büyük bir kısmını göz hapsinde geçirmiş olmasına rağmen kendini eserlerini yazmaya ve bu eserleri öğrencileri vasıtasıyla vatan sathına yaymaya adanmıştır. 1922 yılına kadar bir şekilde siyasetle uğraşan Said Nursi, bu tarihlerde Ankara'ya davet edilir ve buradaki dini hayattan uzak, mesafeli duruşu görünce hayal kırıklığı yaşar. Cumhuriyet'in müstakbel yönetici kadrosuna , namaza dair yazdığı beyanname örneğinde olduğu gibi-çeşitli uyarılarda bulunur; ancak bu uyarılar onlarla arasının açılmasından başka bir işe yaramaz. Bundan dolayı Said Nursi Van'a döner. Daha sonra Şeyh Said isyanı nedeniyle Doğu'da bulunan birçok nüfuzlu kişi gibi o da sürgün edilir. (Karabaşoğlu 2004: 276) Hayatının bundan sonraki kısmı göz hapsi veya sürgünlerle geçer. Artık siyasetten uzak kalmaya kararlıdır; amacı eserlerini kaleme almak ve bunları her kesimden insana ulaştırmaktır. Bu dönemde her ne kadar siyasetten uzak olduğunu çeşitli vesilelerle ifade etse de Cumhuriyet elitleri tarafından potansiyel bir tehlike olarak görülmekten kurtulamaz.

Süleymancılık, Süleyman Hilmi Tunahan'ın öncülüğünde Kuran'ı her kesimden insana öğretmek amacını benimsemiş dini bir cemaattir. Süleymancılık, her ne kadar Nakşibendi tarikatına dahil olsa da Süleymancılık



kendine has kuralları olan, tarikat gibi değil de zamanın şartlarına göre Őekillenmiř bir sosyal oluşum olarak karşımıza çıkar. (Aydın 2004: 308) Bu faaliyetlerin olduğu dönem Tek Parti dönemi; yani Kuran ğretimi dahil olmak üzere dini eğitimin tamamen yasak olduğu bir dönemdir.

### **İkinci Nesil İslamcılar (1950-2000)**

Bu neslin temel düşüncesi yeni bir toplum ve yeni bir devlet tasavvurudur. İslamcılar, İslami bir devlet ve toplum kurmayı amaçlar. Devlet eliyle toplumun İslamlaştırılmasının yanında, bütün toplumsal kurumların da İslamileştirilmesini hedefler. Bu dönemde: Türkiye çok partili hayata geçmiş, Pakistan adında bir İslam devleti kurulmuş, Mısır'da İhvan-ı Müslimin politik bir kimlik değişimine uğramış, İnan'da ise Musaddık hareketi patlak vermiştir. İslam dünyasında ve Türkiye'de belirgin bir sosyal hareketlilik başlamış, şehirlere g yoğunlaşmıştır. (Bulaç 2004: 49)

### **nc Nesil İslamcılar (2000-)**

Bu dönemin en önemli özelliği kentleşme sürecinin tamamlanması; küresel bir vizyonun İslamcılarının dini ve dünyayı okuma biçimlerini etkilemesi olarak gösterilebilir. Temel argüman politik merkezietcilik değil ancak politik ve kurumsal olanın önemi ve gerekliliği yanında asıl bireysel tercihler, yeni ve iradi cemaat yapıları birden fazla kimliğin ifade ve temsiline açık çoğulcu kamusallık, sivil inisiyatif kullanımı ve buna paralel olarak aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir İslamlaşma sürecinin dini hayatın bizzat kendisini ve kendi hatırına bir amaç olarak öne çıkarmasıdır. (Bulaç 2004: 49)

İslamcılık, düşüncesi, tarihin bir döneminde ortaya çıkmış orada öylece kalmış bir akım değildir. Bundan dolayı İslam dünyasında ilkin ıslah, ihya, tecdit, ittihad-ı İslam gibi kavramlarla Batı'da Panislamizm olarak adlandırılan İslamcılık daha sonraki dönemlerde çağdaşlık, modernleşme, modernizm, yenilikçilik, muhafazakarlık, reformist düşünce, entegrizm, radikalizm, fundamentalizm, fanatizm, İslami hareket, sivil İslam, siyasal İslam, sosyal İslam, kültürel İslam, yüksek İslam, kitabi İslam vb. kavramlarla anılmıştır. (Efe 2008: 248)

İslamcılık; Milliyetçilik, Türkçülük, Batıcılık gibi düşüncelerin ana havuzudur.

Bu her üç grubu birbirinden tamamen yalıtılmak veya üç ayrı kompartimana yerleştirmek bazı durumlarda mümkün görünmemektedir. Zaman zaman Batıcılar ile İslamcılar ya da İslamcılar ile Milliyetçilerin örtüştüğü noktalar büyük bir benzerlik içinde görünmektedir. Hatta bu anlamda bazı şahısları belirli bir gruba sokmak bile hayli zordur. (Bulaç 2004: 55) Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, İsmail Gaspıralı, Halim Sabit gibi daha sonra Türkçülük fikrini benimseyecek olan isimler, bir dönem Sebilürreşad/Sırat-ı Müstakim'in yazar kadrosu içerisinde yer almışlardır. (Arabacı 2004: 96)

Osmanlı devletinde İttihat Terakki'nin yönetimi ele geçirmesinden sonra Türkçülük düşüncesi önem kazanmaya başlar. Özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra ibre tamamen Türkçülük düşüncesinden yana döner. Bundan önce Türkçülük ve İslamcılık düşüncesinin birbirinden net bir biçimde ayrıldığı söylenemez. Örneğin İttihat ve Terakki desteği ile Halim Sabit tarafından çıkarılan *İslam Mecmuası* yazarları içerisinde İslamcılık düşüncesine dahil edilen şahıslar da yer alır. İsmail Hakkı İzmirli ve M. Şemseddin Günaltay buna iyi bir örnektir. Her iki düşüncenin temsilcileri de dinin ıslahı meselesi üzerinde ısrarla durur. Nihayetinde bir dönem aynı yolda, yan yana yürüyen İslamcı ve Türkçüler, Balkan Harbi'nden kısa bir süre sonra yollarını ayırmaya başlar. (Sertoğlu 2011: 84) Ancak fikri olarak yollar ayrılmış olsa da siyaseten mecburi birliktelik devam eder. Bunu Akif şöyle ifade ediyor: “Müslümanlığın son ümidi olan bu hükümet, bu hilafet hükümeti artık veda etmek üzere. Düşman halifeliğin merkezinden beş altı saat ötede duruyor... Çalışmalı; hükümeti, orduyu takviye etmeli.” (Mehmed Akif 2011: 407)

İslamcı düşüncenin yenilikçi ve aydın kesimini bir araya getiren Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad dergisinin başyazarı Mehmet Akif'in ismi, İslamcılarla alakalı olarak yapılan tasniflerde, bazen “gelenek ile modernliği birleştiren İslamcılar” arasında bazen de “1908-1925 arası Meşrutiyet dönemi İslamcıları” arasında zikredilir. (Efe 2008: 252)

Cumhuriyet'in kurulması ile beraber hilafetin kaldırılması, şapka devrimi gibi inkılâplar Türkiye'de yaşayan İslamcıları iyice bunaltır. Bu nedenle Akif, Cumhuriyet kurulduktan sonra "kendi vatanında bir diaspora yaşamanın ıstırabını yaşamaktansa, hicret etmeyi yeğler." (Aktay 2004: 77)

Cumhuriyet döneminde İslamcılık ciddi yaralar alır. Cumhuriyet'in kurucu kadrosu Şeyh Said İsyanı, Şapka Kanunu, Menemen Hadisesi gibi bazı olayları bahane ederek var olan İslami düşünceyi önde gelen şahıslarına gözdağı verir veya onları ortadan kaldırır. Bu yüzden başta Akif olmak üzere, İslamcı aydınların bir kısmı İslam'ı daha iyi yaşabileceklerini düşündükleri yerlere göç eder.

Cumhuriyet öncesinde yaşayan Müslüman düşünürlerin muhatapları kendilerini Müslüman olarak tanımlayan kişilerdi ve yaşadıkları devlet de Müslüman bir devlet olarak kabul ediliyordu. Cumhuriyet sonrasında ise bunun aksine; İslam ile alakasını kesmiş ve onunla bağlarını koparmış bir sistemin üyesi olan insanlar hedef kitleyi oluşturuyordu. Bundan dolayı kendini Müslüman olarak nitelendiren aydın ve sorumluluk sahibi insanlar, hedef kitleye İslami bir bilinç kazandırmak ve onlara Müslüman olduklarını yeniden hatırlatmak amacını taşıyorlardı. (Özdenören 2004: 136)

Cumhuriyet kurulduktan sonra geçmişle olan bağ tamamen koparılıp ortaya yeni değerler konulur. Böyle bir durumda dönemin aydınları için üç yol belirir: Bunlardan birincisi mevcut rejimle anlaşmak, ikincisi ona muhalif olmak, üçüncüsü ise tercihini daha sonraya bırakmak kaydıyla sessizce hayatına devam etmek. Necip Fazıl, aslında bu üçüncü yolu tutanlardandır.(Uyar 1968) O, mevcut rejimle olan mücadelesini CHP üzerinden açık bir şekilde yapmaya başladığında Büyük Doğu'lar, ikinci devresindedir.

Necip Fazıl'ın fikir meydanına, agoraya çıktığı dönem, Tek Parti Dönemi'nin iktidarda olduğu 1940'lı yıllardır. Onun önemi İslami bilgi ve birikiminden daha çok İslam'ı cesaret ve celadetle savunmasından kaynaklanır.

Daha önceki Müslüman düşünürler; İslam toplumunun doğal ürünü olarak zuhur etmişti. Oysa Necip Fazıl, farklı bir zamanın ve farklı şartların eseri olarak ortaya çıkıyordu. Ve onun geleneği kendisiyle başlıyordu. (Özdenören 2004: 138)

Bundan dolayı onun, fikri yönden selefi yoktur. Kendisi hayatının ilk dönemlerinde böyle bir mücadele içinde olmadığı için buna uygun bir formasyona da sahip değildir. O, bir şairdi ve kendisini bu yönde geliştirmişti. Sanat ve edebiyat alanındaki bilgi ve görgüsü Kemalist bir çevrede oluşmuştur. Felsefeyi, Batı edebiyatını biliyordu ancak Abdülhakim Arvasi ile tanıştıktan sonra birikimini İslami alana kaydırmaya başlar. Laik devlet formuna karşı direnen tasavvufi gelenek ile Arvasi sayesinde tanışan Necip Fazıl, fikirlerinin ideolojik ve sembolik kaynaklarını buradan devşirir. Nitekim fikirlerinin oluşmasında şeyhinin büyük katkısı olduğunu kendisi de söyleyecektir.

Özetle Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e dini düşüncede büyük bir gerileme meydana gelir. 1924-50 arası dönem Türkiye'deki İslamcılık düşüncesi için "fetret dönemi" olarak isimlendirilebilir. Örneğin; Osmanlı'nın son döneminde Mehmet Akif, Sebilürreşad Dergisi'nde Abduh'un tefsir çalışmalarından çeviriler yapıp bunları derginin sütunlarında neşreder. Bu çevirilerin toplumda bir karşılığı ve onu anlayacak muhatap kitlesi olduğunu gösterir. Hâlbuki bu eserlerin Cumhuriyet sonrasındaki çevirileri daha ancak yakın zamanda gerçekleştirilebilmiştir. Bu kırılma bizim tam bir asrımıza mal olmuştur.

### **Mehmet Akif ve Necip Fazıl'ın Düşünce Olarak Karşılaştırılması**

#### **Ümmetçilik-Milliyetçilik/Anadoluculuk Açısından Bir Karşılaştırma**

Mehmet Akif ve Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad Dergisi'ne baktığımızda bütün İslam coğrafyasının muhatap alındığını görürüz. Geniş bir coğrafyaya hitap eden dergi, doğal olarak bütün Müslümanları içine alan ve herkesin anlayacağı konulara yer verir. Sırat-ı Müstakim'in ilk nüshası çıktığında İslam dünyasının birçok merkezine ulaştırılır:

İşkodra'dan Bağdat'a, ve Yemen'e kadar bütün memleket Sırat-ı Müstakim'le doldu ve bütün İslam dünyasına taşmağa başladı. Büyük alimlerin, kıymetli üstadların kıymetli eserleriyle, kıymetli şiirleriyle Sırat-ı Müstakim en birinci mecmua halini aldı. (Arabacı 2004: 101)

Dergi, koca bir İslam coğrafyasının sorunlarına sahip çıkarak Müslümanların adeta sözcülüğünü üstlenir. Hâlbuki daha dar çerçeveden olaylara yaklaşan Büyük Doğu Dergisi, kendisini Anadolu ile sınırlar. Başını kaldırıp Anadolu haricine bakma ihtiyacı duymaz. Büyük Doğu mefkûresinin mekânı yalnızca Anadolu'dur.

Biz, Büyük Doğu'yu, Türk vatanından başlayarak Güneş'in doğduğu istikameti yalayan bir madde zemininde aramıyoruz. Biz, Büyük Doğu'yu, yalnız Türk vatanının bugünkü ve yarımkı sınırlarıyla çevrili bir ruh zemininde arıyoruz. Biz, bütün millet kadromuzla beraber, Türk vatanının sınırları içinde, bir şey olmaya, bir oluşa varmaya, bir varışı oldurmaya muhtacız: İşte bu oluşun ismi, bizce, Büyük Doğu... (Büyük Doğu 1941: 2)

Büyük Doğu Dergisi, bütün Müslümanları kuşatıcı bir dil, ümmetçi bir anlayış yerine milliyetçi ve Anadolucu bir söylemi tercih eder. Necip Fazıl, yaşadıkları dönemde Müslümanların ümmetçi bir yaklaşım sergilemesini gerçeği görmemek olarak yorumlar. Akif'i itham ettiği nokta da işte bu "körlüktür." (Büyük Doğu 1946: 6)

Akif, geniş ve kuşatıcı bir bakış açısına sahip olduğu için İslam dünyasında yaşayan gayri müslimlere karşı dini ölçüler çerçevesinde hareket edilmesi kanaatindedir. Müslümanların ilim ve fen ile ilgili alanlarda yabancı bilim adamları ve âlimlerden faydalanması gerektiğini savunur. Konuya ilişkin İslam tarihinde yaşanan örneklere başvurur. Abbasiler döneminde halifelerin bilginleri nasıl koruyup kolladıklarını, onlara gösterdikleri saygıyı anlatır. Onun için bu bilginler ümmetin en hayırlı insanlarıdır der. Onlar bütün kuvvetlerini ruhun faziletlerini idrak etmesine harcar. Bir toplumda ilim sahiplerinin olmayışı, topluma vahşiliğin ve cahilliğin en kötü halini yaşatır. (Mehmed Akif 2011: 69-75)

Necip Fazıl, Anadolu'ya sıkışıp kalmış bir devletin aydını olarak karşımıza çıkar. Cumhuriyet Türkiyesi, sınırlarını Anadolu olarak belirlediği için, bu topraklar haricinde hedefleri olan diğer siyasetçi ve düşünürleri bir şekilde saf dışı bırakmış ve yoluna böyle devam etmiştir. Bu anlamda sınırlar içerisinde var olan yabancı unsurlar devlet için tehlike olarak görülür.

Yabancılar, dış güçlerin memleket içerisindeki işbirlikçileri ve vatan haini olarak kabul edilir. Necip Fazıl da yaşadığı dönemin etkisi altında kaldığından yabancılara ve yabancı bilim adamlarına karşı çok katıdır. Memleketin içinde herhangi bir amaçla yabancı mütehassıs bulundurulmasına tahammül edemez. O, ecnebi mütehassısların hiçbir bilgiyi vermeyecekleri, ilim perdesi altında bizim ruhumuzu bozacakları düşüncesindedir. ( Büyük Doğu 1950: 2)

Necip Fazıl'ın, yabancılara ve azınlıklara hiç tahammülü yoktur. Başyücelik devletinde, Müslüman ve Türk unsurlar haricindekilerin memleket dışına çıkarılmasını savunur. Ayrıca bu yabancı unsurları vatan haini olarak görür. Vatanın temizlenmesi gereken unsurlarından ilki Yahudiler ve dönme'lerdir. Bunların ardından din ve ruh bakımından bizden ayrı olan Ermeni ve Rumlar gelir. Türkiye'nin nüfusunun çok küçük bir kısmını oluşturmalarına rağmen Sabetayistlerin büyük bir servete malik olduklarını belirtir ve bunların mallarına el konulup müsadere edilmesi gerektiğini söyler. Öyle ki sadece yıllık geçimlerini sağlayacak kadar para verilip sınır dışı edilmeleri taraftarıdır. (Büyük Doğu 1951: 2)

**İslamcılık ve Gelenekçilik Açısından Bir Karşılaştırma:** Necip Fazıl, Mehmet Akif'in dinde ıslahat konusundaki görüşlerini eleştirir; ancak kendisi de belli noktalarda, bazı ıslahatların yapılması gerektiğini söylemekten geri durmaz. Aslında Osmanlı'nın son döneminden itibaren İslamî söyleme sahip insanların tamamı "dinde ıslahat" konusunda hemfikirdir. Dini temsil eden şahıslar, bunu hep kendi çıkarları için ve dinin özünün aleyhine kullanmış olduklarından, din hep yanlış anlaşılmıştır. İşte bu noktada Necip Fazıl da Mehmet Akif de aynı görüşü paylaşır. Bu yanlış gidişe bir son verilmesi gerekir; ama nasıl?

Akif, "İslam'ı asrın idrakine söyletmeliyiz" derken Necip Fazıl bu sözü "İslam'ın idrakine söyletmeliyiz asrımızı" (Davudoğlu 1997: 10-12) şeklinde zikreder. Necip Fazıl'a göre, Kanuni'den itibaren dini ham ve kaba softalar temsil etmiş ve mahvetmişlerdir. Artık bu din, dava sahibi "gerçek ve derin Müslümanlar"ın gayretleri ile aslına rüçû etmelidir. Din, kötü düşünce ve şahıslardan temizlenmelidir.

Yozlaşan ve bozulan İslam düşüncesinin içerisinde tasavvuf da nasibini almıştır. Akif, tasavvufu İslam'ın ana unsurları içerisinde görmez. Onun İslam'a sonradan dâhil edildiği kanaatindedir. (Öz 2011: 262). O, “Sürdüler Türk'e tasavvuf diye olgun şırayı” diyerek bu düşüncesini net bir biçimde ortaya koyar. Hâlbuki Necip Fazıl, tasavvufu İslam'ın iki ana unsurundan biri olarak görür. Ona göre, İslam dininin dış yüzünü şeriat, iç yüzünü ise tasavvuf temsil eder. Tasavvuf; ruh, hikmet, ahlak, edep, eşya ve hadiselere bakış, bu dünya ve ötelelerin dış ve iç nizam sırrını içerir. (Büyük Doğu 1967: 19) Necip Fazıl, bazı maddeci Müslümanların İslam'ın tasavvufi boyutunu inkâr ederek böylelikle dinin derinlik boyutunu ortadan kaldırıp onun yüzeysel olarak anlaşılmasına yol açtıklarını söyler. Ancak o, tasavvufu “evliyalık” olarak görenleri eleştirir. Bu avama ait bir görüştür. Halk türbelere gidip oralara çaput bağlar ve olmadık işler yapar. İnsanlar evliya olarak gördükleri şahsın önünde diz çöküp ondan olağanüstü işler yapmasını niyaz eder. Hâlbuki bunların yapmış olduğu şeyler dinen yasaktır. (Kısakürek 2011: 10). Aynı şekilde Akif de türbelere gösterilen olağanüstü ihtimama karşı çıkar. Bunu şeriatın ana rüknü olarak görenleri eleştirir. (Mehmed Akif 2011: 208)

Her iki mütefekkiye göre de Müslümanların büyük sorunlarından biri de bu dünyayı ihmal etmeleridir. Mehmet Akif, bu düşünceden dolayı Müslümanların gerilediğini söyler. Onun nazarında din ile dünya birbirinden ayrılamaz. Dinin bu konudaki temel prensibi “Dünya için hiç ölmeyecek gibi, ahiret için hemen ölecek gibi çalışmak”tır. Hangi millet dünyasını bırakmış ise dini de elinden gitmiştir. (Mehmed Akif 2011: 433) Necip Fazıl da aynı prensipler çerçevesinde dünyayı göz ardı eden Müslümanlara kızar. Müslüman için dünya ahiretin tarlasıdır. Burada yapılan her eylem, orada karşılık bulur. Müslüman, dünyayı zapt edip ona hâkim olursa köle olmaz. (Büyük Doğu 1967: 19)

Mehmet Akif, Hıristiyanların dinlerinden uzaklaştıkça ilerlediklerini, Müslümanların ise dinlerinden uzaklaştıkça gerilediklerini söyler. İslam ilim ve irfana önem veren ve onu destekleyen, Hıristiyanlık ise bütün bunlara ket vuran, önüne geçen bir dindir. “Hıristiyanlık ilimle payidar olamaz; Müslümanlık ise cahillikle beka bulamaz. Hıristiyanlığın ilme karşı yüzü yoktur, tahammülü

yoktur. Müslümanlık da cehalete, mümkün değil dayanamaz.” (Mehmed Akif 2011:417) Necip Fazıl ise Hıristiyanlığın batıl itikadlara bürünmüş halinin akla ve bilime karşı geldiğini söyler. Ancak Hıristiyanlar, Rönesans ve Reform ile birlikte dinlerinde var olan bu batıl itikadları bertaraf etme yoluna gitmiştir. Rönesans ve Reform gerçekleşince batıl olan itikadlar dinden ayrılmaya ve akıl, müspet bilgiler noktasında ilerlemeye başlar. (Kısakürek 2011: 202-203) Necip Fazıl, Rönesans ve Reform’u; Hıristiyanlığı büsbütün pisliklerden arındırma çabası olarak görür. Bu dönemde Müslümanlar gerekli adımları atıp Hıristiyanlarla diyalog kurma çabasına girmedir. Hâlbuki bu çaba olsaydı ve bu din o dönem Reformist Hıristiyanlara anlatılsaydı Avrupa bu halde olmaz, İslamiyet’le müşerref olurdu.

Dinin halka anlatılmasını sağlayan, halkın dinle alakalı sorunlarını gideren vaizler, din ile halk arasında bir köprü vazifesi görür. Mehmet Akif, bilgisiz insanların vaaz kürsüsüne yaklaştırılmaması gerektiğini söyler. Vaiz; milletin geçmişini, şimdiki halini bilip insanları geleceğe hazırlamalıdır. Bu kürsülerin, şuradan buradan gelen medrese, mektep görmemiş ümmi hocalara bırakılmaması gerektiği kanaatindedir. (Mehmed Akif 2011: 174) Necip Fazıl da camilerde insanlara dini incelikleri, en ince ayrıntısına kadar anlatacak olan vaizlerin özel olarak yetiştirilmesi düşüncesindedir. Bunlar en üstün şart ve vasıfları barındıracak hale geldikten sonra görevlendirilmelidir. Kendilerinden öncekiler gibi dine mugayir şeyleri insanlara anlatmayacakları gibi insanları dinden soğutup uzaklaştıracak tavır ve davranışlara da girmeyeceklerdir. Bu vaizlerin yetişmesinin ardından artık cami kürsülerinde bunların haricinde kimseye yer verilmeyecektir. Vaizler; korkutmak yerine sevdiren, zorlaştırıp soğutmak yerine müjdeleyip kolaylaştıran, mukaddes davayı en küçük zerresine kadar kuşatan ve insanları ikna eden diyalektik ustaları olmalıdır. (Büyük Doğu 1951. 2)

Mehmet Akif de Necip Fazıl da yeni yetişen neslin bilgisizliğinden, aileleri tarafından kötü yetiştirilmesinden, kendi kültür ve geleneklerine karşı cahil büyütülmelerinden dolayı insanlarımızı eleştirir. Akif, bir gün ders vermeye gider. Salonda beklerken konağın küçük oğlu, “Yetişkin korkuyorum,



umacı var” diye feryad eder. Çocuğun Akif’i umacı zannetmesinin sebebi; onun saçlı-sakallı olması ve kendisine hoca olarak hitab edilmesidir. Akif, çocuğun babasını şöyle eleştirir:

Siz çocuklarınızın kafasına bir şapka geçirmekle medeni milletler arasına girdik zannediyorsunuz. Fakat bu pek batıl bir zandır. İçi peri masallarıyla, umacı hikâyeleriyle harap olan bir kafa dışına kasket geçirmekle mamur olmaz. (Mehmed Akif 2011: 257)

Bu örneğe benzer olay da Necip Fazıl tarafından anlatılır: Ankara’da bir çocuk yolda sarıklı bir hocaya denk gelir. Yanındakilere kim olduğunu sorunca aldığı cevap hayret vericidir: “Türk papazıdır.” Necip Fazıl, burada çocuğu suçlamaz. Asıl ailesinin, mualliminin ve çevresinin suçlu olduğunu söyler. Papazı bilen ya da kendisine papaz öğretilen çocuk neden bir hocayı bilmez ki? (Kısakürek 1940: 91)

Mehmet Akif, yabancı memleketlere gönderilen öğrenci meselesine de değinir. Batılılar, oraya gönderilen gençlere hiçbir şey öğretmezler. Aralarında, işlerine yarayacak bilgi ve ilmi alan az sayıda öğrenci vardır. (Mehmed Akif 2011: 240) Aynı konudan Necip Fazıl da şikâyetçidir. Ecnebilerin Müslümanlara, oraya giden öğrencilerimize, bilime dair hiçbir şey vermeyecekleri kanaatindedir. Onlar bizim öğrencilerimizi boş şeylerle uğraştırıp geri gönderirler. (Büyük Doğu 1952: 2)

### **Edebi Açıdan Bir Karşılaştırma**

**Üslup:** Mehmet Akif ve Necip Fazıl, sade ve halkın anlayacağı dilden yanadır. Mehmet Akif, yazının üslubundan önce dilini düşünür. Mümkün olduğu kadar halkın anlayacağı şekilde ve onları eğiten yazılar yazılması taraftarıdır. Onun seçkinlerle ve sanat hastaları ile işi olmaz. Akif ayrıca, dilimizin şivesini bozmaya çalışanlara çok kızar. Ona göre her dil kendi şivesi dairesinde gelişir. (Mehmed Akif 2011: 109) Necip Fazıl da halkın konuştuğu ve kabullendiği her şeyi benimsemek gerektiğini söyler. Ortaya konan bir edebi eseri en basit köylünün veya bir çobanın bile anlaması gerektiği konusunda ısrarcıdır.

Necip Fazıl, dilimizin şivesini “milli hançere” tabiri ile ifade eder. Yabancı dillerden alınan kelimelerde dikkat edilmesi gereken şey, bu kelimelerin dilimize uygun bir yapıya dönüştürülmesi veya hançeremizde değişime uğramasıdır. İstilah meselesinin ipucu “Türk milletinin hançere” dehasında yatmaktadır. Biz yabancı dillerin seslerini kendi milletimizin öz sesine tatbik etme yolunu takip etmeliyiz. Eğer böyle bir uygulamaya gitmezsek dilimizin müstemleke durumuna düşmesinin önüne geçemeyiz. Yabancı istihallara vurduğumuz bu hançere damgası onun bize ait olduğunun en büyük kanıtıdır. (Büyük Doğu 1946: 16)

**Tenkit:** Tenkit, edebiyatın en zorlu işidir. Çünkü edebi eserlerin farklı bakış açılarından değerlendirilmesi, eksiklerinin veya iyi yönlerinin tespit edilmesi derin bir birikim gerektirir. Ayrıca, farklı teori ve düşünceleri kıyas edebilecek zekâ da lazımdır. Mehmet Akif, tenkidin güç bir iş olduğunun bilincindedir; ancak edebiyatımızda şimdiye kadar bir münekkidin gelmediğinin de farkındadır. Kaldı ki bir yana tenkidin kendisi bile yoktur. (Mehmed Akif 2011: 110-114)

Necip Fazıl da aynı şekilde, Tanzimat’tan bugüne edebiyatımızda henüz bir münekkidin gelmediğini söyler. Hâlbuki tefekkür ve kurtuluş yolumuz münekkidin olmasına bağlıdır. Bu münekkit ki kendine ait bir tenkit ölçüsüne ve cemiyet planında sanat, fikir ve ruh miyarına sahip olmak zorundadır. Münekkit olacıklara, şimdiye kadar yapılmış olan, “keyfi, hissi, infiali, nefsanî, nebati ilcaların tenkidi yerine belli başlı bir dünya görüşünün, belli başlı gerçek ölçülere bağlı gerçek tenkidini” (Büyük Doğu 1943: 5) yapmalarını tavsiye eder.

**Çeviri:** Mehmet Akif, Doğu ve Batı edebiyatının en güzel edebi eserlerinin dilimize kazandırılması konusunda ediplerimize büyük görevler düştüğünü ve bunu yapmalarının onlara farz-ı kifaye olduğunu söyler. Sadi, Firdevsi, Senai, Mevlana, İbni Farız, Ebu Temmam gibi isimlerin yanında Meditations, Harmonie, Graziella, Raphael gibi Batı edebiyatının en iyilerinin de dilimize aktarılması önem arz eder. (Mehmed Akif 2011: 154-156)

Necip Fazıl da özellikle dil ve kültürümüze kaynaklık edecek eserlerin dilimize aktarılması veya günümüzde anlaşılacak hale getirilmesi

düşüncesindedir. Ona göre kültürümüzün üç dayanak noktası vardır: Bunlardan birincisi, Osmanlının kuruluşundan Tanzimat'a kadarki süreçte oluşturulan "yüksek kültür mahsulleri"dir. İkincisi, Şark'a ait, üçüncüsü de Garb'a ait edebi ve kültürel ürünlerdir. Örneğin; Aşık Paşa, Evliya Çelebi, Mevlana, Katip Çelebi Fuzuli, Muhyiddin Arabi, Gazali, Hayyam, Sadi, Buda, Konfüçyüs gibi isimler bunlardan bazılarıdır. (Kısakürek 1940: 54-55) Görüldüğü gibi bu üç dayanak noktasının tamamı gelecek nesillerin iyi bir kültür ve eğitim kaynağına sahip olmaları içindir. Bunlar eğer tam anlamıyla yapıp da başarılı olursa gençlerimizin ve çocuklarımızın daha idealist ve bir amaca matuf düşüncelere sahip olacakları ortadadır.

**Ders Kitapları:** Mehmet Akif'e göre okul kitapları çocukların yaşına uygun bir şekilde onların anlayacağı tarzda yazılmalıdır. Bunun için kitapları yazacak olanlar gerekli formasyona sahip olmalıdır. Maarif Nezareti, çocuklara okutacağı konuları belirleyip belirlenen konuları belli yaş gruplarına en iyi şekilde anlatacak kitaplarla alakalı yarışma düzenlemelidir. Bu okuma kitapları hem öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırır hem de eğitimin amacına uygun bir iş yapılmış olur. (Mehmed Akif 2011: 167-168)

Necip Fazıl da bu konuda Akif gibi meseleyi devletin ele alması gerektiği kanaatindedir. Devlet bu önemli meseleyi kendisi ele almalı ve bununla ciddi bir şekilde ilgilenmelidir. Her konuda çeşitli yarışmalar yapıp başarılı bulunanları satın almalıdır. Aldığı bu eserleri, pedagoji usullerine göre, lisan ve ıstılah meselesini dikkate alarak ve kaliteli örnekleri içermek, ucuza mal etmek, zamanında yapmak gibi şeyleri de göz önünde bulundurmak şartıyla, yayımlamalıdır. Bu konuda fakir öğrencilere bir çözüm üretilmelidir. Ayrıca bu yarışmalar her beş yılda bir yenilenmelidir. (Kısakürek 1997: 138)

**Roman:** Mehmet Akif, kendi döneminin roman yazarlarını eleştirir. Yazılan O, bu eserlerin, Batılı örneklerinin birer taklidinden öteye gidemediği kanaatindedir. Bunlar; Paul Borget, Daudet, Zola gibi yazarların kötü ve acemi birer tercümesidir. Türkçeleri de bizim anlamadığımız bir Türkçedir. Akif, sanat kaygısıyla roman okumak isterse kötü ve taklit olanını okuyacağına gidip

Fransızca orijinallerini ve asıllarını okumayı tercih edeceğini söyler. (Mehmed Akif 2011: 214-215) Ona göre bu romanların hiçbiri milli adetlerimizi ve hayatımızı yansıtmaz.

Necip Fazıl da Akif gibi roman ve hikâyelerimizin ucuz Fransız eserlerinin taklidinden öteye geçmediğini düşünür. Ona göre bu eserler “yerli realite görüşünü”, “yerli ruh halini” ve kendi insanımızı anlatmazlar. (Ağaç Dergisi 1936: 13)

### **Sonuç**

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Doğu ve Batı arasında bocalayan Osmanlı Devleti, Cumhuriyet ile beraber geçmişe, Doğu'ya ait ne varsa bir kenara bırakır. Cumhuriyet Türkiyesi eskiden beri devam eden Doğu-Batı ikilemini her alanda ortadan kaldırıp yönünü tamamen Batı'ya çevirerek geçmişin üzerine bir sünger çeker. Bu süreçte dönemin Müslüman aydınları da çeşitli tercihler yapmak durumunda kalır ve Batılılaşma, bilim, teknik, milliyetçilik, dinde islahat, tecdid gibi meselelere çözüm üretme çabası içine girerler.

Cumhuriyet'in ilanı, geçmişten devralınan düşünce mirasına önemli bir darbe vurur. Bu darbe, İslamcı düşünceyi ve Müslümanları yaklaşık yüz yıllık bir gerilemeye uğratacaktır.

Mehmet Akif Osmanlı'nın son döneminde, Necip Fazıl ise Cumhuriyet döneminde üzerinde dikkatle durulması gereken iki İslamcı düşünürdür. Bu iki düşünür bir karşılaştırmaya tabi tutulduğunda İslami düşüncenin takip ettiği seyir daha net bir biçimde ortaya çıkar. 1924-1950 yılları arasında İslami düşünce ve Müslümanların yaşadıkları duraklama; hatta gerileme net bir biçimde görülür.

İslam dünyasının ve Müslümanların yaşadıkları buhrandan çıkmak için her ikisi de çeşitli öneriler sunar. Mehmet Akif yaşadığı dönem itibarıyla ne kadar geniş bir perspektife sahipse Necip Fazıl da Cumhuriyet Türkiyesinin bir düşünürü olarak o kadar daraltılmış bir bakış açısına sahiptir. Her ne kadar dini düşüncede bir gerileme yaşanmışsa da edebi alanda yaşanan sorunlar aynıdır. Her ikisi de hemen hemen aynı şeylerden şikayetçidir.

## Kaynaklar

- Ağaç Dergisi (1936), Sayı 1, İstanbul.
- Aktay, Yasin (2004) “Halife Sonrası Şartlarda İslamcılığın Öz-Diyar Algısı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık* İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arabacı, Caner (2004) “Eşref Edip Fergan ve Sebilürreşad Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Mustafa (2004) “Süleymanlık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bulaç, Ali (2004) “İslam’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Büyük Doğu (1943) “Büyük Doğu”, Birinci Devre, Sayı 1, İstanbul.
- Büyük Doğu (1943) “Münekkit Olmaya Bakınız”, Birinci Devre, Sayı 18, 11, İstanbul.
- Büyük Doğu (1946) “Edebiyat Mahkemesi Mehmet Akif”, İkinci Devre, Sayı 27, İstanbul.
- Büyük Doğu (1946) “Dördüncü Madde”, İkinci Devre, Sayı 14, İstanbul.
- Büyük Doğu (1950) “Ecnebi Mütehassıs”, Beşinci Devre, İstanbul.
- Büyük Doğu (1951) “Vaiz”, Beşinci Devre, Sayı: 47, İstanbul.
- Büyük Doğu (1951) “Vatandaş”, Beşinci Devre, Sayı: 54, İstanbul.
- Büyük Doğu (1967) “Ana Kaynak: İslam”, Sayı 14, İstanbul.
- Davudoğlu, Ahmed (1997) *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Efe, Adem (2008) “II. Meşrutiyet Dönemi İslamcıları ve Çağdaşlaşma Görüşleri”, *Doğu-Batı*, Sayı 46, İstanbul.
- Karabaşoğlu, Metin (2004) “Said Nursi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2011), *Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Kısakürek, Necip Fazıl (1940), *Çerçeve*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul.
- Mehmet Akif, (2011) *Düzyazılar-Makaleler-Tefsirler-Vaazlar*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Özdenören, Rasim (2004) “Necip Fazıl Kısakürek”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce İslamcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öz, Asım (2011) “Kuran’ın İlhamı Asrın İdraki: Akif’in Eşikleri Aşan Kırılğan İslamcılığı”, *Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sertoğlu, Murat (2011) “Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Sermuharriri Akif”, *Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediye Kültür Yayınları, İstanbul.
- Uyar, Turgut (1968), “Bu Yağmur”, *Papirüs*, Sayı: 21, İstanbul.

**Mehmet Akif ile Necip Fazıl'ın Düşüncelerinin Edebi-Dini-Siyasi Açıdan Karşılaştırılması**

Yasin BEYAZ

**Özet**

Bu makalede, Mehmet Akif ve Necip Fazıl'ı edebi, dini, siyasi ve sosyal açıdan karşılaştıracğıız. Özellikle İslamcılık düşüncesini merkeze alarak Cumhuriyet öncesi ve sonrasındaki durumu ortaya koymaya çalışacağız. Bu iki önemli şair ve düşünürün ortaya koydukları İslam düşüncesini ve Müslümanların içinde buldukları çıkmazı nasıl aşmaya çalıştıklarını ifade edeceğiz.

**Anahtar Kelimeler:** Mehmet Akif, Necip Fazıl, İslamcılık, Büyük Doğu, Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, değişim, milliyetçilik.

**A Brief Comparison of Literary, Religious and Political Standpoints of Mehmet Akif and Necip Fazıl.**

Yasin BEYAZ

**Abstract**

In this article, literary, religious and social considerations of Mehmet Akif and Necip Fazıl will be compared. Particularly, both authors' ideas regarding to Islamism before and after proclamation of the republic in Turkey. We'll discuss both authors' ideas about Islamism and their solutions to dead-ends of Muslim society.

**Keywords:** Mehmet Akif, Necip Fazıl, Islamism, Büyük Dogu, Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, change, nationalism.

# Anlatının Re/Formu: “Sıradışı Bir Ödül Töreni” Hikâyesinin Karakterizasyonu

Kadir Can DİLBER\*

## Anlatının Reformu

Aristo'nun *Poetika*'sı anlatı terminolojisinin temelini dolduran ve diğer tür-  
lere de kaynaklık ederek şekillenmesini sağlayan önemli bir eserdir. Aristo bu ese-  
rinde edebi türleri mimesis (taklit) çerçevesinde değerlendirdikten sonra bunların  
genel olarak üç bakımdan birbirinden ayrıldığını söyler: “Taklit etmede kullanı-  
lan araç bakımından, taklit edilen nesnelere bakımından, taklit tarzı bakımından.”<sup>1</sup>

Bu şekilde formüle edilen ve örneklerle açıklanan anlatılar, kavram kargaşa-  
sı yaratabileceği için daha basit ve kullanılabilir bir ayrıma gidilebilir. David  
Bordwell bu ayrımı Diegetic (anlatma) ve Mimetic (gösterme) olarak ayırdıktan  
sonra her iki teorinin farklı bir sunum ve bakış açısı getirdiğini söyler.<sup>2</sup>

İki teori çerçevesinde edebi metinlere baktığımızda hepsinin farklı bir  
şekilde kategorileştirildiği ve buna göre de tür ayrımı yapıldığı görülür. Anlatı  
türünü bu sınıflandırma içerisinde tek bir yere koyma fikri klasik metinlerle  
anlatma esasına bağlı olarak gelişse de postmodern metinlerin gün yüzüne çık-  
masıyla birlikte geçerliliğini yitirmiştir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki ister  
klasik isterse modern olsun tek bir tipte ve teoriye bağlı kalınarak yazılmış eser-  
ler için her zaman bu sınıflandırma mümkündür.

\* Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Kırşehir / TÜRKİYE,  
kedilber@ahievran.edu.tr

1 - Aristoteles, *Poetika*, (çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İst. 2003, s. 11.

2 - David Bordwell, *Narration in the Fiction Film*, The University of Wisconsin Press, 1985, s. 3.

Anlatı metinlerinde reform niteliğindeki devrimlerin aslında kurgunun değişmesi, anlatıcının söz sahibi olması, okura metin içi göndermeler yapılması ve karakterlerin daha fazla söz sahibi olmasıyla birlikte gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Anlatı formunda gerçekleştirilen reformlar neticesinde artık metinde “yazarın ölümü”, “karakterin yazara meydan okuması”, “karakterlerin görselleştirilmesi”, “okurun metne dahil olması”, “okurun yazar ile metin içinde sohbet etmesi”, “bir romandan başka bir romana karakter transfer edilmesi” gibi birçok değişimin yaşanmaya başladığı görülür.

Bu değişimlerden belki de en önemlisi roman formunda yaşanırken bilindik yani geçmişten günümüze formunu kaybetmeyen hikâye formunda da önemli reformların gerçekleştiğini söylemek gerekir. Kısa form olma özelliğini yitiren hikâyeler kalıp ve anlatım tarzıyla yenilenerek okurlara sunulmaktadır. Hikâye türünde özellikle üst-kurmaca, anlatıcı, anlatım teknikleri ve karakterizasyon işlemini hikâyelerine yediren yazarların artık farklı metinler ortaya çıkardığı ve böylece formların da birbirine yakınlık göstermeye başladığını söyleyebiliriz.

Karakterizasyon işlemi genel olarak metindeki karakter analizi şeklinde bilirse de günümüz yazarlarının bunu bir araç değil amaç olarak kullandığı ve metinlerde bu işlemi kendi karakterlerine uygulayarak farklı sosyal ve kültürel birikimleri okura yansıttığı görülür. Anlatı formunda böyle bir işlemin incelemeden çıkıp uygulama şeklinde yer alması, anlatma esasından gösterme esasına bir meyil olduğu ya da ikisini bir arada yürütme isteği olduğu anlaşılır. Aslında formun tekrarlanarak (re-form) verilmesi bir yenilikten ziyade yeni bir biçimlendirme olarak görülebilir.

### **Karakter / Analiz : Karakterizasyon**

Aristo, en başta da söylediğimiz gibi anlatı terminolojisi konusunda temelleri atarken bu form içerisindeki varlıkları da bir sınıflandırmaya sokmaya çalışır. Tragedya örneğinden yola çıkarak yaptığı sınıflandırmaya göre öncelik olay örgüsünde yani olayların uygun bir şekilde birbiriyle bağlanmasındadır. Aristo’ya göre “karaktere dayanmayan tragedya olabildiği halde, bir öyküsü olmayan tragedya olamaz.”<sup>3</sup>

---

3 - Aristoteles, Poetika, s. 24.



Aristo'dan sonra belki en köklü reform Henry James'ten gelir. Karakterleri önceleyen ve karakteri derinleştiren roman formuyla dikkat çeken romanlarından ve onlara yazılan ön sözlerden şöyle bir çıkarım yapılabilir: "Karakter öyküdür."<sup>4</sup>

Henry James'in yeniliğinin ardından E.M. Forster özellikle roman formunu inceleyip buradaki oluşumu derinleştirerek açıklamaya çalışır. Onun için bir romanın temelini öykü oluşturur; ardından ise karakterler gelir. Bu söyleme göre "romanı roman yapan, anlattığı öyküden çok, kişilerin düşüncelerini eyleme dönüştürmek için kullanılan yöntemdir."<sup>5</sup> Bunu destekleyecek başka bir görüşe göre ise "karakterler, öykünün tutarlılığını ve sürekliliğini sağılayan bir başka deyişle anlatının lokomotifidir."<sup>6</sup>

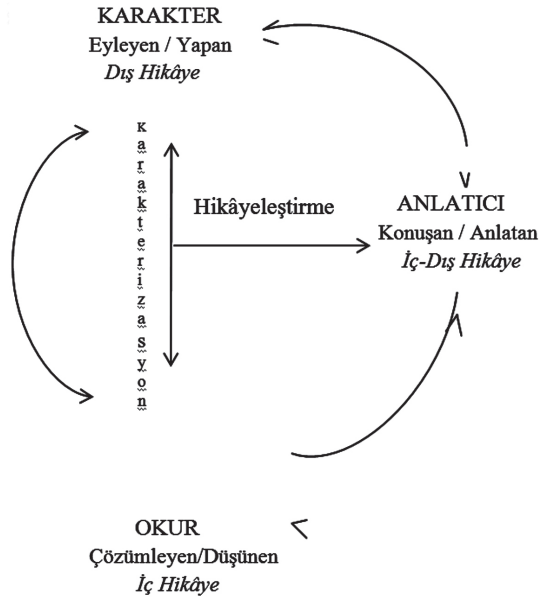
Roman formu içerisinde bu kadar önemsenen ve yapı taşı olarak kabul edilen karakterlerin hikâye içerisindeki işlevine baktığımızda tam tersi bir yapılanma olduğu görülür. Hikâyelerde genel olarak öykü ön plandadır; karakterler ise sadece sahne içerisinde figüranlık yapmaktadır. Karakter ya da karakterlerin hayatını anlatan bir hikâye yazılmış olsa bile kişisel özellikler tam belirgin değildir; işlevsel olarak görünmez niteliktedir. Okur, hikâyelerde kişileri tüm yönleri ile tanıyamaz; ancak onlar hakkında az da olsa bilgi sahibi olabilir.

Metin içerisinde her zaman yazarın kontrolünde olan ve gerektiği yerde ön planda gerekmediği yerde metnin arka planında bulunan ama her zaman bir hikâyenin içerisinde ve bir döngü etrafında dolaşan; önce anlatıcı ile ifade edilen ve ardından okura yansıyan varlık bütününe "karakter" denilebilir. Karakter yaratma işleminin, yazarın öngörüsünde saklı olan ve yaratım sürecinde kontrolü hep bir nokta tarafından yönetilen sistematik işlemler bütünü olarak görülebilir. Bu bütün, eksiksiz işlediğinde okur, anlatıcı ve karakter arasında hikâyeleştirme, aşağıdaki şekildeki gibi işlemeye başlar.

4 - Henry James, *The Art of Novel*, Charles Scribner's Sons, New York 1934.

5 - E.M. Forster, *Roman Sanatı*, (çev. Ünal Aytür), Adam Yay., İst. 1982, s. 85.

6 - Ayşe Kıran-Zeynel Kıran, *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seçkin Yay., Ank. 2007, s. 187.



Karakter, okur ve anlatıcı arasında gerçekleşen bu dairesel şekle göre karakter, edebi metindeki bir varlık olma haricinde iletişimi sağlayan araçlardan biri olarak görünür. Bu yönüyle karakterin analiz etme, irdeleme ve çözümlene girişimleri ile kurgunun tam merkezinde ve işlevsel bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Bir romanda hayati önem taşıyan, kimi yazarlara ve eleştirmenlere göre romanın olmazsa olmazı kabul edilen karakterin yaratımı ve analiz etme süreci edebi eseri belirleyen bir role sahiptir. Ancak burada önemli olan postmodern romanlara özgü olarak roman ya da hikâye içerisinde karakter oluşturmaktan çok onların analiz sürecinin de artık bu tip metinlerde yer almaya başlamasıdır. Günümüz romanı artık sadece karakter üretmekle kalmaz aynı zamanda ürettiği karakterlerin analizini de metin içerisinde yaparak okuru yönlendirme, bilgilendirme kimi zaman ise tuzaklara sürüklenme işlevini de kazanmıştır. Hikâyelerin ise karakteri kullanma ve ona işlev kazandırma özelliği yeni yeni baskın olmaya başlarken analiz etme sürecinin de eklenmesiyle birlikte formun genişlediği ve yeni bir işleve sahip olduğu görülür.

### Sıradışı (Bir) Karakter Hikâyesemesi

Patrick Colm Hogan'a göre karakter özelliklerini iki şey etkiler: Birincisi, karakterin motivasyonu, hissettikleri, hareketlerindeki gelişmeler ve ayrıntılardır. İkincisi, karakter okurun tepkisine yoğunlaşır ve değişir- karakterin değişimi ve hissettikleri okurun algısını içerir.<sup>7</sup> Bu görüşe göre karakterin özelliklerinin belirlenmesinde varoluşsal belli özelliklerin yanı sıra okurun da büyük etkisi olduğu ve bu süreci doğrudan etkilediği görülür. Okur, anlatıcı ve karakterin bağlantısı bu durumda varlık ve yaratılış sürecine göre yazarın birebir etkin olduğu bir ortamda ortaya çıkar.

Mustafa Kutlu'nun "Sıradışı Bir Ödül Töreni" isimli hikâyesine baktığımızda okuru meraka sürükleyen bir cümlenin esere isim olarak seçildiği görülür. Sıradışı, Ödül ve Tören kelimeleriyle kurulmuş bir sıralama okur üzerinde cezbedici, merak uyandırıcı, şaşırtıcı, etkileyici ve büyüleyici bir etki yaratır. Olay örgüsünü, kendini başlığıyla belli eden bir hikâye okur için kolaydır ve tadımlık bir his verir. Ancak eseri okumaya başlayan okur için Hogan'ın işaret ettiği düzlemde bir karakter yapılanması meydana getirildiği görülür. Öncelikle okura bir ödül töreni olduğu ve çerçevesinin ne olduğu söylendikten sonra ödül hakkında merakı arttırıcı bilgiler verilir. Ancak bu merak kısa sürecektir; çünkü Gogol'un eserlerinde rastladığımız bir üslupla anlatıcı, hikâyeyi derinleştirmeye ve karakterlere yönelmeye başlar. Ödül töreni olay örgüsü, böyle bir yapılanma ile sadece başlıkta ve ilk sayfalarda okurun karşısına çıkarken metnin sonuna kadar, okurun bir ödül töreni göremeyeceği bariz bir şekilde verilmiş olur.

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde karakterlerin aslında ön planda olmadığı, olay örgüsü ile birlikte işlev kazandığı görülür. Ancak bu hikâyeye incelendiğinde karakterin olay örgüsünün önüne geçtiği ve zihinlerde ödül töreni yerine karakterin kendisinin belirlediğini belirtmek gerekir. Gösterme ve anlatma esasına göre metinlerini yapılandıran yazarın eserlerinin beyaz perdeye aktarılmasının da bununla ilgisi vardır.\*\* Hikâyenin ilk karakteri olan Maliyeci Aziz Bey, düzen ve kitap hastalığı ile okurlara tanıdık gelecek bir tip olarak karşımıza

7 - Patrick Colm Hogan, "Characters and Their Plots", Character in Fictional Word (Ed. Jens Eder, Fotis Jannidis, Ralf Schneider), De Gruyter, 2010, s. 143.

çıkır. Tahir Sami Bey’i bilen örnek okurlar, iki karakter arasında benzerlikleri ve farklılıkları bulurken empirik okurların zihninde bu karakter sadece Malıyeci Aziz Bey olarak karşılık bulur. Aziz Bey’in kişiliğine tam olarak hâkim olan anlatıcı, karakterin duygularına inerek ödül karşısında verdiği tepkileri de okurlarına anlatmak ister. Önce tanıtımı yapılan karakter, Hogan’ın birinci etki de söylediği gibi motivasyon, his ve hareketlerindeki ayrıntılar ve gelişmeler ile dikkat çekici bir hale getirilir. Aziz Bey’in etrafında diğer karakterler figüran olarak metinde yer alırken sadece belli başlı özellikleri ile okura tanıtılır ve ayrıntılarına yer verilmez. Böylece ilk karakterini tanımış ve özellikleriyle analiz etmiş okurun zihninde ileriki sayfalarda tekrar karşılaşacağı bir Aziz Bey yaratılmış olur. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Aziz Bey hikâyenin olay örgüsünden baskın bir karakter değil olay örgüsüne hizmet eden bir karakter olarak hikâyede söz sahibidir.

Ödülü verecek olan “Kafadanbacaklılar Derneği” absürdü içerisinde barındıran ancak bir o kadar da okura yine merak aşılacak bir söylemi içerisinde taşır. Başlıkta cezbedici kelimeler kullanan yazar, farklı bir dernek ismi seçerek aslında bir anlamda karakterden uzaklaşmak, olay örgüsünü derinleştirmek ister. Böylece okurun Aziz Bey üzerindeki algısı azalacak, belki unutulacak, ama dernek ismi ön plana çıkmak suretiyle odaklanma başka bir olay üzerine yoğunlaşacaktır.

Derneğin kurucusu Tufan Aktaş hikâyesi vasıtasıyla anlatıcı okuru oyalarken aslında belli şeylerin kökenine kadar uzanan tasvirî anlatımla aslında olay örgüsünü sağlamlaştırmak ister. Böyle bir anlatımla ödülün anlamı daha da ortaya çıkacak diye düşünen okurları oyalamak için planlanmış bir söylem olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Tufan’ın karakter özellikleri sadece tasvire dayalı bir anlatımla değil analiz edici bir üslup ile okuru sunulur. Böylece ikinci karakter de sadece bir karakter olmaktan çok karakterizasyona uğramış ve okura görsel olarak da sunulmuş bir şekilde ortaya çıkar. Anlatma esasına dayalı kurgunun değişerek göstermeye dayalı bir hal alması yazarın istediği ve okurun

\*\* Mustafa Kutlu’nun “Uzun Hikâye” isimli eseri 2012 yılında Osman Sınay yönetmenliğinde beyaz perdeye uyarlanmıştır.

zihnindeki boşlukları doldurmaya yönelik yapılmış bir girişimdir. Gösterme ve anlatma esasına yönelik işlenen karakterlerin okurun zihninde yer etmesi hat-ta belirginleşerek gerçek hayata yansımaları yazar-okur arasındaki diyalektiğin sürekli aktif olduğuna işaret eder. Orhan Pamuk'a göre "her ayrıntıda, yazar okurun, o ayrıntının yaşanmış olduğunu düşüneceğini düşünür. Okur da yazarın o ayrıntıyı yaşanmış sanacağını düşünerek yazdığını düşünür. Yazar da okurun bunu da düşüneceğini düşünerek o ayrıntıyı yazdığını düşünür. Aynı aynalar oyunu, okurla yazar arasında, yazarın hayal gücü üzerinden de sürekli oynanır."<sup>8</sup>

Karakterin kaybolduğu nokta da yeni bir hikâye başlayarak derinleşir ve içerisinden farklı karakterler türetilmeye başlar. Bir çizgideki noktaların ayırıştırılması ve tekrar birleştirilmesi şeklinde ilerleyen hikâye, mekân kurgusunu da içine alarak farklı bir boyuta sürüklenir. Böylece okur artık ödül töreninin yapılacağı yer hakkında da bilgi sahibi olmaya başlar. Ancak burada önemli olan mekandan ziyade işlev kazanacak ve karakteristik özellikleri ile hikâyenin en önemli varlığı haline gelecek olan karakterin metnin yüzeyine çıkarılmasıdır.

Nezaket Albeni isimli karakter, metnin tüm taşlarını üzerinde taşıyacak ve olayları etrafında döndürecek karakteristik özellikleri sahip şekilde bir tasarımı içerir. Karakterin isminin verildiği anda hikâyede Ahmet Midhat tarzı bir söylem oluşturularak okura dönülür ve aslında hikâye şimdi başlıyor mesajı verilir: "Bu Nezaket Albeni de kimdir diye meraklanma sevgili okur. İlerde ondan bol bol bahsedeceğiz."<sup>9</sup> Ahmet Midhat'ın da yeri ve zamanı geldiğinde okura bir şeyler anlatacağını söylemesi onun aslında klasik söylemlerinden biridir: "Evet! Karîben sırası geldiği zaman! Zira hemen bu kışın vukuatı sırasıyla hikâye edilmek lazım gelince kotradan evvel karilerimize "Şîrzad" romanı meselesini haber vermek lazım gelecektir."<sup>10</sup>

Anlatıcının odak noktasındaki karakteri merak seviyesinde okura tanıtmaması ve onu incelemesi metinde bir şeylerin ters gittiği ve olay örgüsünün önüne karakterin geçirilmeye çalışıldığını işaret eder. Bir karakterin doğuşu sadece

8 - Orhan Pamuk, *Saf ve Düşünceli Romancı*, İletişim Yay., İst. 2011, s. 44.

9 - Mustafa Kutlu, *Sıradışı Bir Ödül Töreni*, Dergah Yay., İst. 2013, s. 30.

10 - Ahmet Midhat Efendi, *Ahmet Metin ve Şîrzad*, (Haz. Sacit Ayhan, Levent Ali Çanaklı), Dörtrenk Basım Yay., Bursa 2011, s. 28.

olay örgüsündeki işleviyle değil ismi ve özel adıyla okurun karşısına çıkmış olur. Nezaket Albeni ismi, anlamı ve ifade ediliş şekliyle okuru cezbederken hikâyede karakterizasyon işlemi böyle bir özel isimle daha derinleştirilmiş olur. Özel adın önemini vurgulayan Roland Barthes özellikle Sarrasine incelemesi yaptığı S/Z isimli eserinde şunları söyler: “Özel ad kişiye anlambirimcikler dışında var olma olanağı sağlar, yine de onu tümüyle oluşturan bu anlambirimciklerin toplamıdır. Kendisine doğru akın edilecek ve üstüne yerleşilecek bir Adın (bir adıl da olabilir) var olduğu andan başlayarak, anlambirimcikler gerçeği getiren yüklemelere dönüşürler. Ad da özneye dönüşür. Anlatının özünün eylem olmadığı, ama Özel ad olarak kişi olduğu söylenebilir: (anlatıdaki öykümüzün belli bir anma uygun düşen) anlamsal yapı gereci, özü varlıkla, adı sıfatlarla *doldurmaya* gelir. Anlambirimciklerin dökümü ve yapılaşması, kişiye ait bu Sessin duyulması ruhbilimsel eleştiriye çok, izleksel eleştiriye biraz, ruhçözümsel eleştiriye biraz yararlı olabilirler: her şey anlambirimciğin adlandırılmasının saptandığı düzeye bağlıdır.”<sup>11</sup>

Kimi okurlar için basit görünen bir özel adın aslında hikâyenin tamamını kapsayacak ve şekillendirecek nitelikte önemine işaret eden Barthes’in açıklamalarında yola çıkarak metinde ruhbilimsel eleştiri, izleksel eleştiri ve ruhçözümsel eleştirin bu özel vasıtasıyla yapılabileceğinin vurgulanması önemlidir. Nezaket Albeni ismi okur için onu tanımaya başlamadan sevdiren ve kendini anlatan özelliğiyle sadece karakter olmaktan çok işlevsel bir varlık olarak dikkat çeker. Hikâyeyi okuyarak karakter hakkında bilgi sahibi olan örnek okur Barthes’in söylemindeki tüm şifreleri aslında bir özel ad üzerinden çözebilecektir.

Nezaket Albeni’nin hikâyesi derinleşirken ona yüklenen sorumluluklar artar ve ideal bir karakter tipi aslında metin içi bir öge olarak yaratılmış olur. Aşık olunacak tip, beceri, üslup, kariyer, yetenek vb. birçok özellik karakterize edilerek Nezaket Albeni’ye aşılanmıştır. Anlatıcının diyaloglara Tanrısal Anlatıcı pozisyonundan yaklaşarak her şeyi bilmesi ve görmesi hikâyenin aslında nedenli bir reform geçirdiğini göstermek açısından çok önemlidir. Nezaket’e

11 - Roland Barthes, S/Z, (çev. Sündüz Öztürk Kasar), YKY, İst. 2006, s. 167.

aşık olan Kaymakam'ın bilincini okuma girişiminden başlayarak Nezaket'in öngörüsüne kadar her şeyi bilinç yoklayarak bilen anlatıcı, yazarın himayesinde itaat eden ve kendini aslında yok sayan bir ses olmaktan ileri gidemez. Böylece yazar figürü ön plana kendini atarken anlatıcı kimi zaman sadece bir ses olarak kalır ve bizi Mustafa Kutlu ismini irdelemeyi iter. Ancak Roland Barthes'ın dediği gibi "Dilsel olarak, yazar asla bir yazı örneğinden daha fazla değildir, 'Ben' demekten başka 'Ben'in hiçbir şey olmadığı gibi: dil 'özne'yi bilir, 'kişi'yi değil, ve bu özne, tam da söyleyişin dışındaki boşluğu tanımlar ve dilin 'tutarlılığı'nı göstermeye yeter, yeter şu demektir; boşluk oluşturmak."<sup>12</sup>

Boşlukların oluştuğu, karakterin ön plana çıkıp sesin kimi zaman arka planda kaldığı, reforma uğramış bir hikâye olarak metinde, karakterin geçmişine dönme ve onu daha da belirginleştirip analiz etme zamanı geldiğini düşünen yazar için anlatıcı geçmişi Tanrısal pozisyonda anlatıp okuru bilgilendirme yolunu seçer. Nezaket'i analiz ederek anlatan ve kimi zaman diyaloglara yer veren anlatıcı için karakterin profili otururken okur için belki de hikâyenin üzerinde bir karakter yaratılarak unutulmayacak bir rolü ve tiplmeyi de canlandırmış olur. Hem gösterilen hem de anlatılan karakter özellikleriyle dikkat çeken Nezaket Albeni sinemaya aktarım için iyi bir başrol oyuncusu olacak şekilde yaratıldığı için tüm karakteristik özellikleri belirgin şekilde taşıdığı görülür. Böylece artık yazarın bir karakteri de beyaz perdeye aktarılacak cinsten birçok özelliğiyle ön plana çıkarken onun yaptığı işlerle kendimizi özdeşleştirme ve kurmaca bir dünyayı kendi dünyamız gibi sahiplenme duygusuna erişmiş oluruz. Umberto Eco'nun söylediği gibi "kurmaca karakterlerle ve yaptıkları işlerle özdeşleşebiliriz, çünkü anlatı konusundaki anlaşma uyarınca, onların hikâyesinin olası dünyasında, orası bizim gerçek dünyamızmışçasına yaşamaya başlarız."<sup>13</sup>

Olay örgüsünün şekillendiği, Nezaket'in okura benimsetildiği sahnedan sonra hikâyenin döngüsü içerisinde aile geçmişi ve yetişme tarzı irdelenir. Böylece karakter üzerindeki karakterizasyon işlemi en derin noktalara dahi inilerek yapılmış ve karakter şeffaf bir yapıya kavuşturulmuş olur. Ancak burada

12 - Roland Barthes, *Yazarın Ölümü*, (çev. Hüsamettin Çetinkaya), *Edebiyat Eleştirisi*, Sayı: 4, Güz 1993, s. 142.

13 - Umberto Eco, *Genç Bir Romancının İtirafı*, (çev. İlknur Özdemir), *Kırmızı Kedi Yay.*, İst. 2011, s. 64.

önemli olan tüm bunların verilirken karaktere yüklenen işlevlerin karakterin yapısına uygun olarak verilmesi ve tam olarak karakteri yansımasıdır. Dorrit Cohn’a göre “bir karakterin başkalarıyla konuştuğu dil gibi, kendisiyle konuştuğu dil de ancak ‘karaktere dâhilse’, yani karakterin içinde bulunduğu zamanla, mekânla, onun toplumsal konumuyla, zeka seviyesiyle, ruh haliyle ve kurmacanın diğer gerçekleri ve olaylarıyla uyumluysa inandırıcı görünecektir.”<sup>14</sup>

Nezaket Albeni de tam bu söylemi yansıtmışçasına gerek konuşma gerekse yansıtmaya diliyle kurmaca bir metinden dışarı yansıyarak gerçek hayattan bir varlık gibi okura tanıdık ve yakın gelmeye başlar. Babası Zakir Efendi’nin hayatına giren anlatıcı onu okura tanıırken Nezaket’in kişiliğinin oturmasındaki faktörleri de açıklamış olur. Ardından olay örgüsüne tekrar dönülerek karakter geçiştirilirken hemen peşi sıra annesinin hayatına girilir. Böylece baba ile başlayan karakter olgunlaştırma işlemi kısa bir öykümeden sonra tekrar annesi üzerinden karakter analizi yapılarak genişletilir.

Hikâyedeki işlevi bir kaymakamlıktan ziyade Nezaket’i sevmek olan Kaymakam’ın ailesi de etkin bir rol oynamasa da okuru oyalamalık, geçiştirmelik ve hikâyede bir geciktirim sağlamak için anlatılmış öykülemeleri içerir ve okura çekinilmeden verilir. Böylece metin geciktirilmiş, öykü askıya alınmış ve merak aşılınmış olur.

Nezaket’in olay örgüsüne dâhil edileceği kısımlara yaklaşıırken okurun belki de dikkatinden kaçmayacak en önemli unsur karakterin hikâyesinin olay örgüsünün önüne geçmesidir. Nezaket artık ödülün daha mühim bir unsur olarak hikâyede egemen tek güç haline gelir. Karakterizasyon işlemine başlayan anlatıcı Nezaket’i şöyle analiz eder: “Onu çekemeyen kızlar adını ‘Dik burnu’ koymuşlar. Nezaket buna gülüyor, çünkü çok düzgün ve dik bir burnu var. Onlar onun bu tavırlarını kibrine, akıldan yaya oluşuna, taşralılığına bağlayadursun o projesini geliştirmekle meşguldü. Neredeyse gün yirmi dört saat. Bir doktora anlatsa ‘Kafayı yemiş’ hükmü verilir. Ama değil.”<sup>15</sup> Karakterlerin bilindiği gibi yaşamları edebi metinle sınırlıdır. Onlara verilen kişilik ve çevresinde donatılan yetenekler

14 - Dorrit Cohn, Şeffâf Zihinler, (çev. Ferit Burak Aydar), Metis Yay., İst. 2008, s. 101.

15 - Mustafa Kutlu, Sıradışı Bir Ödül Töreni, s. 64.



sadece anlatı dünyaları yani kurgusal bir evren için geçerlidir. Seymour Chatman karakterlerin özellikleri ve yaşamlarına dair açıklamalar yaparken önemli noktalara değinerek anlatı dünyasındaki yerlerini şöyle tespit eder: “Karakterlerin “yaşamları” yoktur; biz ancak kişiliğin bizim için yaşamda ve sanatta tanıdık bir yapı olması çerçevesinde karakterlere kişilik veririz. Bunu reddetmek, kesinlikle kökten bir estetik deneyimi reddetmek gibidir. Kurmaca karakterlere, gerçek insanlarmış gibi psikoanaliz yapılsa, dik başlı eleştirilenlerin bu çabaya karşı saf almaları doğru olabilir. Ancak karakterler, anlatsal inşaalar olarak betimlenmek için kavramlara gerek duyarlar. Bu kavramların psikolojinin, ahlakın ve insan deneyiminin diğeri ilgili alanlarının genel dağarcığından derlenmesine itiraz etmenin bir anlamı yoktur. Kavramların kendileri psikolojik geçerlilik savında değildir. Geçerlilik burada söz konusu değildir. Bir kurmaca karakterinin karakteristik özelliği, gerçek bir insanın karakteristik özelliğinin aksine, yalnızca anlatı inşasının bir parçası olabilir. Bize gereken yalnızca tırnak gibi noktalama işaretleridir. Tırnak işareti bize şu gerçeği hatırlatır: Iago “soğuk”tur, soğuk değil.”<sup>16</sup>

Ancak anlatma harici gösterme işlevini de kazanmış metinler için durum biraz daha farklıdır. Çünkü sinemaya ya da tiyatroya yönelik kaleme alınan ya da bu ihtiyacı ön planda tutan metinlerde karakterler aynı zamanda beyaz perde de hayat bulabilirler. Bunun için öncelikle buna uygun bir olay örgüsü ve karakteristik özelliklere sahip varlıklara sahip olması gerekir. Kurmaca metinleri okuyan her okur için aslında karakterler birer psikolojik uyarıcı olarak karşılıklarında ya da zihinlerinde bulunurlar. Böyle düşünüldüğünde karakterlerin anlatsal inşaalar olmanın haricinde daha derin bir etkiye sahip oldukları görülebilir.

Nezaket Albeni hikâyenin olay örgüsüne uygun olarak şehirde bir yıldız gibi parladıktan sonra eve dönüş mitosunu gerçekleştirmek için kasabaya döndüğü ve bir şeyler yapmak için girişimler başlattığı görülür. Karakterin bayan olması nedeniyle yüklenen görevlerin ağırlığı onu feministik bir duruşa doğru ittiğinin farkında olan anlatıcı için olay örgüsünde karakterin kısa da olsa bir aşk hikâyesi yaşaması planlanır. Böylece karakter erkeklere karşı tavır takınmaktan ziyade hayatının erkeğinin bulma metaforunu da gerçekleştirmiş olacaktır.

16 - Seymour Chatman, Öykü ve Söylem, (çev. Özgür Yaren), De Ki Yay., Ank. 2008, s. 129.

Karakterizasyon işleminde ikinci boyut ya da aşama anlatıcının karaktere yönelik sarf ettiği cümlelerle başlar diyebiliriz. Aşk hissini ya da kavuşamama özlemine ilk kez yaşayan karakter için okurun hissiyatını düşünen yazar, anlatıcı vasıtasıyla reform sayılabilecek bir yenilikle içsel/dışsal bir konuşma yapar: “İş insanı güzelleştirir. İş insanın ilacıdır. Kendini işine ver her şeyi unut.”<sup>17</sup> Hikâyedeki söylem hem okura hem karaktere yapılmış olup sanki karakter anlatıcıya duyuyormuşçasına direkt olarak yapılması dikkat çekicidir. ‘Tanırsal Anlatıcı’ bu mesafe de metne tamamen hâkim olsa da karakterin her şeyine müdahil olacak bir durumda yapılandırılmaz. Yer yer ‘Güvenilmez Anlatıcı’ söylemine kaçan yazarın bu derece psikolojik tahlillere de girmesi yazarın mesafesinin ne olduğu sorgusuna yol açar. Wayne Booth yazarın mesafesini belirlediği “Kurmacanın Retoriği” isimli eserinde “Göstermek Olarak Anlatmak” başlığında güvenilir ve güvenilmez dramatize edilmiş anlatıcılar olarak açıklamayı dener. Ayrıca “Yazarın Sessizliğinin Faydaları” başlığında da bu konulara değinerek aslında metinde yazarın mesafe kontrolünü belirlemeye de çalışır.<sup>18</sup> Bu düşünceler eşliğinde metne baktığımızda hikâye söyleminin “göstermek olarak anlatmak” şeklinde yapılandığı anlatıcının her daim söz sahibi olduğu görülür. Bu kavramı biraz daha açacak olursak güvenilir bir anlatıcı yaratma peşinde olan ancak anlatıcı seviyesinde yok hükmünde sayılan gerçek yazardan bahsedebiliriz. Her anlatımıyla okura güven aşılaman ve tıpkı Fielding gibi yazarların okurları nasıl önemseydiğine dair romanın içerisinde yol gösteren bir ses ile hikâyeyi okutmak ister. Joseph Andrews romanını okuyan her okur kendisini her daim düşünen bir yazar ve kendisine seslenen bir anlatıcı ile karşılaşır: “Okurumuza bu meseleleri açıp, aklındaki tüm şüpheleri olabildiğince giderdiğimiz göre, şimdi ay ışığında yolculuk etmek üzere bıraktığımız dürüst Joseph’e dönebiliriz.”<sup>19</sup> Mustafa Kutlu’da anlatıcıya yüklediği sorumlulukla okuru sürekli bilgilendirici bir pozisyonda bulunsa da her zaman onun adını anmaz. Böylece söylemsel olarak metnin derin yapısında mesajlar okuru da kapsayacak şekilde ilerlerken kurguda kesilmeler olmaz ve anlatımda duraksamalar yaşanmaz.

17 - Mustafa Kutlu, Sıradışı Bir Ödül Töreni, s. 81.

18 - Wayne Booth, Kurmacanın Retoriği, (çev. Bülent O. Doğan), Metis Yay., İst. 2012, s. 225-323.

19 - Henry Fielding, Joseph Andrews, (çev. Ferit Burak Aydar), Türkiye İş Bankası Yay., İst. 2013, s. 47.

Nezaket'in karakter analizi biterken, ismi üzerine yapılmış bir sanat merkezinin çıkarılması karakterin metin üzerindeki etkisini arttırır. Ödül töreni kısmıyla birleşen bu yapının içerisinde Nezaket aktif rolden pasif bir hâl aldırılarak kontrolün başka karakterlere geçmesine izin verilir. Böylece Nezaket karakterinin okurun zihnindeki büyüğü bozulmamış olacak, başka karakterler tüketimlik olarak kullanılarak hikâyeye sıradışı bir hale getirilecektir. Hikâyenin başında karşılaşılan Aziz Bey'e geri dönüş (flashback) yapılarak tekrar aktif hale getirilmesi ile birlikte ödül töreni hikâyesi aslında istenilen mekanda tekrar canlandırılmış olur. Aziz Bey'i tekrar metinde gören okur, artık onu bir karakter olarak değil görevini yerine getirmesi ve olay örgüsündeki işlevini başarıyla bitirmesi gereken nesne olarak algılar. Çünkü Nezaket Albeni tüm metinde baskın, karakterize edilmiş ve zihne yerleştirilmiş bir varlık olarak beklenen, özlenen, merak edilendir. Bu durumda okur için sıradışı bir ödül töreninden ziyade karakterle güçlendirilmiş bir hayat hikâyesi zihinde yer kaplar.

Hikâyelerde ya da gerçek hayatta hep merak edilen bir sorunsala da bu hikâyeye reformu içerisinde yer verildiği görülür. Bir olay örgüsü içerisinde dışarıdan bir gözle hayatın nasıl aktığı ya da şekillendiği konusunu irdeleyen yazar, kamerayı sanki bir anda başka bir yöne çevirircesine olay örgüsüne uzak bir tepeden gözlem yapan iki kişi katar. Böylece metin mesafesine uzak olan ve olay örgüsünden habersiz iki tüketimlik karakterin gözünden sıradışı ödül töreninin nasıl imgeleştirdiği okura ya da izleyiciye verilmiş olur. Bir daha onlara dönüşmemesine rağmen kuş uçuşuyla anlatıcının birden onların hayatına girmesi metinde reform hareketinin ne denli güçlü olduğunu göstermeye yeterlidir. Sadece anlatmak değil göstermek, gösterirken irdelemek, fikir almak ve zihinlerini okumak olarak şekillenen bir hikâyeye yapısının planlandığı belirgindir.

Hikâyenin sonuna gelindiğinde ise metinde bir anda kaybolan karakter Nezaket Albeni'nin bir kahraman edasıyla şiirsel, kurgusal belki de oyunsal bir dil ile metne geri döndüğü görülür.

“Nezaket aniden ortaya çıktı.  
Tepenin başında idi.  
Oradan tiyatroya bir baktı.  
Sonra ağır ağır inmeye başladı.”<sup>20</sup>

20 - Mustafa Kutlu, *Sıradışı Bir Ödül Töreni*, s. 152.

Sonuç olarak hikâye biterken okurun zihninde bir sıradışı ödül töreni yerine mitsel dönütlerle kuşanmış bir karakter yaratılmış vaziyette hazır bulunur. Anlatma ağırlığından kurtulan hikâye gösterme niyetiyle kurgulanınca ortaya yenilenen re/form edilen sıradışı bir hikâye çıkmış olur.

### **Sonuç**

Bu anlatı, yazar tarafından karakter-anlatıcı-okur bağlamında iyi tasarlanmış, yenilenmiş hikâye formuyla dikkat çeker. Anlatma ve göstermenin birlikte yürüdüğü roman formunda karşılaşılan baskın ya da öncelikli karakterlerin hikâye formunda ve farklı bir yapıyla sunulması önemlidir. Bu açıdan bakıldığında okuru sıradışı bir ödül töreninden ziyade sıradışı bir karakter hikâyelemesi beklemektedir.

## Kaynaklar

- Ahmet Midhat Efendi, *Ahmet Metin ve Şirzad*, (Haz. Sacit Ayhan, Levent Ali Çanaklı), Dörtrenk Basım Yay., Bursa 2011.
- Aristoteles, *Poetika*, (çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitabevi, İst. 2003.
- Barthes, Roland, *Yazarın Ölümü*, (çev. Hüsametdin Çetinkaya), Edebiyat Eleştiri, Sayı: 4, Güz 1993.
- Barthes, Roland, *S/Z*, (çev. Sündüz Öztürk Kasar), YKY, İst. 2006.
- Booth, Wayne, *Kurmacanın Retoriği*, (çev. Bülent O. Doğan), Metis Yay., İst. 2012.
- Bordwell, David, *Narration in the Fiction Film*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin 1985.
- Chatman, Seymour, *Öykü ve Söylem*, (çev. Özgür Yaren), De Ki Yay., Ank. 2008.
- Cohn, Dorrit, *Şeffaf Zihinler*, (çev. Ferit Burak Aydar), Metis Yay., İst. 2008.
- Eco, Umberto, *Genç Bir Romancının İtirafı*, (çev. İlknur Özdemir), Kırmızı Kedi Yay., İst. 2011.
- Fielding, Henry, *Joseph Andrews*, (çev. Ferit Burak Aydar), Türkiye İş Bankası Yay., İst. 2013.
- Forster, E.M., *Roman Sanatı*, (çev. Ünal Aytür), Adam Yay., İst. 1982.
- Hogan, Patrick Colm, "Characters and Their Plots", *Character in Fictional Word* (Ed. Jens Eder, Fotis Jannidis, Ralf Schneider), De Gruyter, 2010.
- James, Henry, *The Art of Novel*, Charles Scribner's Sons, New York 1934.
- Kıran Ayşe; *Kıran, Zeynel, Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seçkin Yay., Ank. 2007.
- Kutlu, Mustafa, *Sıradışı Bir Ödül Töreni*, Dergah Yay., İst. 2013.
- Pamuk, Orhan, *Saf ve Düşünceli Romancı*, İletişim Yay., İst. 2011.

**Anlatının Re/Formu: “Sıradışı Bir Ödül Töreni” Hikâyesinin Karakterizasyonu**

Kadir Can DİLBER

**Özet**

Anlatılar geçmişten günümüze kadar gelen, değişme ve yenilenme özelliklerine sahip formlardır. Özellikle hikâye formu, anlatma esasına dayanan ancak gösterme esasına doğru eğilimler gösteren, günümüzde ise anlatma-gösterme esasını birlikte himaye eden yapısıyla belli reformları içerir. Bu bağlamda Mustafa Kutlu'nun “Sıradışı Bir Ödül Töreni” isimli hikâyesine bakıldığında anlatma ve gösterme esasına uygun bir yapılanma olduğu bununla birlikte karakterin ön plana çıkarıldığı görülür. Roman formuna uygun olan karakter önceliğinin hikâye formunda da başarılı bir şekilde yapılandırılmasının yanı sıra hikâyenin karakterizasyonu yapılarak olay örgüsü yerine karakterin öne çıkarılması önemlidir.

**Anahtar Kelimeler:** Hikâye Formu, Karakterizasyon, Anlatının Reformu, Mustafa Kutlu, Sıradışı Bir Ödül Töreni

**Re/Form Of The Narrative: Characterization Of The “Extraordinary Award Ceremony” Story**

Kadir Can DİLBER

**Abstract**

Narratives are forms which have change and renewal features from past to present. Especially the story form includes specific reforms through its structure which is based on narration principal but is apt to presentation and involves narration and presentation in today's world. In this context, when Mustafa Kutlu's “An Extraordinary Award Ceremony” story is analyzed, it is seen that there is a structure which fits the narration and presentation principle and besides, it is seen that the character is featured. As well as the character prolepsis which is able in the novel form is constructed successfully in the story form, it is important to feature the character by characterizing the story, instead of the story line.

**Keywords:** Story Form, Charecterization, Reform of Narrative, Mustafa Kutlu, Extraordinary Award Ceremony

## Ndebele’de Sözlük Eleştirisi Geliştirme\*

Çeviren: Serdar KARAOĞLU\*

### Giriş

Bu makalede, Zimbabwe Ndebelelileri arasında sözlük kültürü ve bilinci geliştirmek amacıyla sözlük eleştirisine bir model önerilmektedir. Sözlük eleştirisi “bir sözlük ya da başka referans çalışmalarının genellikle diğerlerine göre (diğer çalışmalara göre) vasıflandırılması ve değerlendirilmesi”dir (Hartmann, 2001: 172). Bilinçli ve gelişmiş sözlük eleştirisinin olmayışı, sözlük kültürünün gelişmesini kısmen engellemektedir. Sözlük eleştirisi birkaç uzman tarafından çalışılmakta olmasına rağmen, bizim odak noktamız, sözlük kullanıcılarını daha iyi bilgilendirmek ve sözlükleri geliştirmek için sözlük derleyicisinin kullanabileceği bir eleştiri olacaktır. Sözlük kültürü ve sözlük bilinci “belirli bir toplumda sözlüklerin ve diğer referans çalışmaların sınırlılıkları ve değerlerinin eleştirel bilinci” anlamındadır (Hartmann and James, 1998: 41).

Sözlük eleştirmeni yazar, roman ve okuyucuya hitap eden edebiyat eleştirmeni ile aynı işlevi görür. Edebiyat eleştirmeninin görüşlerine, verilen bir yazın hakkında değerlendirmelerde bulunmak için ölçek olarak görülmesi yönüyle itibar edilir. Bir edebiyat eleştirmeni, gelenek ve uygulama tarafından toplumsallaştırılmış ölçütler dâhilinde çalışır. Sözlük eleştirisinde, bulunmayan ve göz ardı edilmiş sözcükler hakkındaki eleştiriler normal eleştiri olarak kabul edilmesine rağmen hiçbir okur ve yazar, bir hikâyede bulunmayan ya da göz ardı edilen belirli bir karakteri eleştiren bir eleştirmeni ciddiye almaz. Genellikle, sözlük eleştirisi yetersizdir ya da hem kullanıcı hem de derleyici olmadığından yanlış yönlendirilir (Landau, 1989, Osselton, 1989).

\* Bu yazı, Zimbabwe Üniversitesi, ALRI tarafından yayınlanan (Journal of African Lexicography) JALEX’de Samukele HADEBE’nin “Improving Dictionary Criticism In Ndebele” başlıklı yayınlanmış makalesinin çevirisidir.

\*\* Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Afyonkarahisar / TÜRKİYE, serdar.karaoglu@windowlive.com

Yanlış yapılan eleştirilerin sorunları hakkında yazan Bejoint diyor ki:... “sözlük kullanılan bir nesnedir, genellikle insan eliyle yapılan bir şaheserdir ve neredeyse üzerine hiç yorum yapılmamıştır. Eleştiri dile getirildiğinde basittir...” (Bejoint, 2000: 113). Bu sorun sözlük kültürünün nispeten az olduğu ve sözlük eleştirisinin başlangıcında olan Ndebele’de ciddi şekilde hissedilmektedir (bkz. Hadebe, 2004). Bu durum genel anlamda az ya da çok Zimbabwe için de aynıdır. Bu, temel odağı tek dilli ana dil sözlükleri olan ancak sözlük eleştirisini desteklemeye uygun olmayan Zimbabwe’de talihsiz bir durumdur. Sözlük eleştirisi yine de ciddiye alınmakta ve özel kurallar dahilinde yapılmaktadır. Halen, sözlükler okul kitapları ya da gramer kitaplarıymış gibi ve en kötüsü kurmaca çalışmalarımış gibi eleştirilmektedir. Örneğin, Mberi vd. “Kahari dilbilimsel bir yapıyı değerlendirmek için edebi eleştirinin terimlerini kullanır” demektedir (Mberi, 1997: 18). Sonuç olarak bu makale, Ndebele sözlükbilimine ilişkin olarak “Sözlük eleştirisi niçin önemlidir ve nasıl yapılmalıdır” sorularını cevaplamaya çalışmaktadır.

### **Sözlük Eleştirisinin Önemi**

Sözlük eleştirisinin önemi, sözlüklerin toplumdaki aslı öneminden, yani tek dilli genel amaçlı sözlüğün aslı öneminden, ortaya çıkar. Sözlüklerin ait oldukları toplumlardaki işlevi ve referans çalışmaları olarak işlevi, sözlük eleştirisinin önemini destekler. Ndebele gibi dil toplulukları için sözlükler üretmek sadece pahalı değil aynı zamanda zordur. Yani bu, maksimum düzeyde kullanılan ve yeterince iyi olan daha az sözlük olduğu anlamındadır. Sözlük kültürü nispeten düşük bir toplumda sözlük eleştirisi doğru bir şekilde yapılırsa kullanıcıların bir kısmında kaynak kullanma becerilerinin gelişmesine ve daha iyi sözlüklerin üretilmesine katkı sağlayabilir.

Sözlük eleştirisi metaleksikografi<sup>1</sup> ve sözlük araştırmasının bir bölümüdür ve genel anlamda sözlükbilimi bu yönden sözlük eleştirisinin kendi parçası olmasını istemektedir. Sözlük araştırmalarını, Zimbabwe gibi birçok ülkede olmayan bir akademik disiplin yapma teşebbüsleri, sözlük eleştirisi gibi sözlükbilim alanlarıyla ilgili sistematik yaklaşımlar geliştirmeyi gerektirmektedir. Hem uygulamalı hem de teorik disiplin olarak sözlükbilim, referans çalışmalarının

1 - Referans uzmanlarının faaliyetleri/çalışmaları üzerinde derinlemesine inceleme anlamında sözlükbilim teorisi (Hartmann, 2001: 1760).

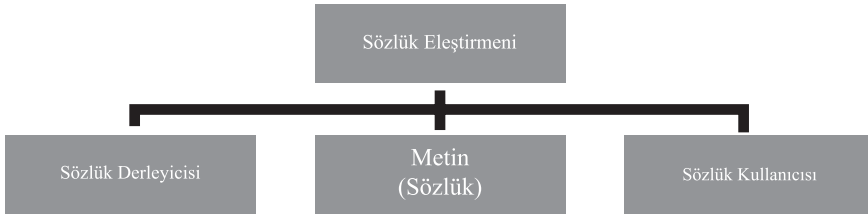


iyi araştırılmış bir değerlendirmesinden önemli ölçüde faydalanmalıdır. Sözlük araştırmasında verinin çoğunluğu, editörlerin notları ve sözlük önsözleri hariçinde, genellikle sözlük eleştirisinden gelmektedir. Bundan dolayı, sözlük araştırıcıları çözümlene yapmak için veri kaynakları olarak sözlüklerin kendilerine ek olarak sözlük eleştirilerine de dayanırlar. Sözlük eleştirisini konuyla ilgisi olan sözlük derleyicileri, yayıncıları, kitap satıcıları, öğretmenler, öğrenciler ve diğer tüm potansiyel kullanıcılar içindir (bkz. Şekil A).

### Sözlük Eleştirmenin İşlevi

Sözlük eleştirisinin değeri anlaşılmadıkça sözlük eleştirmenin işlevi kavranamayabilir. Ancak, değerlendirmelerin çoğu önyargılı ve yanlış yapılan eleştiriyle amatörce olduğu taktirde sözlük eleştirisinin kıymet kazanması kolay değildir. Landau, sözlükleri eleştirmek, herhangi birini değerlendirmek için onları düzenli kullanmanın yeterli olmayacağını söylemektedir. Örnek olarak yeni binaların mimarisine karar vermek için insanları nitelendirmeyen binalarda çalışan ve yaşayanlardan paralellikler çizer.... “yeni binaları değerlendirmek için mimari hakkında ve yeni sözlüklerin değerlendirilmesi için de sözlükbilimi hakkında bilgi sahibi olmak esastır.” (Landau, 1989: 304).

### Şekil A: Eleştirmen, Derleyici ve Kullanıcı



Sözlük derleyicisinin amacı, sözlük metninin başından sonuna kadar kullanıcının ihtiyaçlarına cevap vermektir. Kullanıcı, referans ihtiyaçlarını karşılamak için sözlük metinlerine başvurur. Metni baştan sona kadar çözümlen eleştirmen hem sözlük derleyicisine hem de sözlük kullanıcıasına yardımcı olmalıdır.

### Sözlük Eleştirisinin Genel Bir Değerlendirmesi

Kendi içinde kurulmuş bir disiplini olan edebiyat eleştirisinin aksine, sözlük eleştirisi hala gelişigüzel ancak, yine de değer verilen bir akademik faaliyettir. Sözlük eleştirisi ülkeye, dile ve belirli bir toplumun sözlük kültürüne göre farklı olmasına rağmen, genel görüş sözlük eleştirisinin henüz gelişmemiş olduğudur;

Belirli bir sözlüğün değerlendirilmesini hiç okumamış (ya da yazmamış) olan birisi, eğer kriter ve standartların tümünün var olduğu söylenebilirse, nitelikli ve verimli değerlendirme için kriter ve standartların henüz az olduğunun genellikle kabul edildiğini bilecektir (Hartmann, 2001: 49).

Bu yüzden akademik dergiler ya da gazetelerde sözlük üzerine her ne yorum yapılmış ise çözümlene için alındı (bakıldı). Shona ve Ndebele’nin tek dilli sözlüklerinin ilk yayımı, 1996 ve 2001 tarihinde sırasıyla *Herald*, *Moto*, *Sunday Mail* ve *Independent* gibi gazetelerde yayınlandı ancak, herhangi bir akademik dergide değerlendirme yapılmadı. Mahalli olarak Ndebele için gazetelere bazı kısımlar ve editörlere<sup>2</sup> bazı yazınlar verildi. Kahari, genel olarak Zimbabwe’de ve mahalli olarak da Shona’da sözlük eleştirisini geliştirme gereksinimi duymuş olmasına rağmen ne yazık ki çözmeyi iddia etmiş olduğu toplumdilbilimsel anlaşılmazlıklara sokarak çalışmayı sonuçlandırdı.<sup>3</sup> Kahari;

“Bu değerlendirmede antropoloji, tarih, edebiyat eleştirisi, siyasal bilim ve toplumdilbilimle aynı altyapıyı karşılaştıran ve değerlendiren sözlükbiliminin çağdaş bir değerlendirmesini ortaya koymak amacıyla basamak olarak bu kitabı kullanmayı düşündüm” dedi. (Kahari, 1996/7: 1).

(Zimbabwean) sözlükbiliminin değerlendirmesi henüz yoktur ve Zimbabwe’nin sözlüksel alanı üzerine akademik olmayan incelemeler vardır<sup>4</sup>.

### Eleştiri Yazıları

Eleştiri yazıları, gazete ya da dergilerde olabilir. Şimdiye kadar yazılmış olan eleştiri makalelerindeki sorun, kabul edilmiş bir kriterlerinin olmamasıdır.

2- J.Zondo tarafından böyle bir çalışma yapıldı ve *Isichazamazwi SesiNdebele* editörüne verildi. Sözlüğün zayıf ve güçlü noktaları hakkında böyle pek çok yorum vardır. Ancak ne yazık ki, sözlük değerlendirmesinde böyle önemli bir bilginin, mektuplar yayınlanmadığı için yayını hiç yapılmadı.

3- Kahari’nin değerlendirmesi, sözlük editörleri tarafından yeterince güçlü bir karşılık ile sonuçlandı, halkın nazarında onların çabalarını değersizleştirme ve kişisel saldırı olarak algılanan çok ağır bir üslup şeklinde ifade edildi.

4 - Bir toplumun sözlükbilim alanı sözlüklerin gereksinim duyulduğu, daha sonra tasarlandığı, üretildiği ve akabinde kullanıldığı gibi sosyolojik şartların incelemesidir.

Bu nedenle bu yazıların odak noktası ve vurgusu kadar nitelik ve niceliği de çeşitlilik göstermektedir. Eleştiri yazıları genellikle, ticari amaçlar için açıkça etki altında kalan yayıncının kapaktaki tanıtıcı yazısına bağlıdır.

Yeni yayınlar için duyuru aracı olarak yazılı medya kullanım geleneğini sürdüren Duramazwi ReChiShoma'nın yayını muhtemelen sonradan ortaya çıkan sözlüklerde verilen tanıtımdan daha çok kapsamlıydı. Ancak, onlar yazılış sırasıyla Kahari (1996/7) ve Magwa (1996) tarafından yazılan sadece iki eleştiri yazısıydı. Geri kalanı ise, sırf sözlüğün yayını hakkında haber raporları ve heyecanlı dilcilerin yorumlarıydı. Belki de, Zimbabwe'de bir sözlükbilim dergisinin<sup>5</sup> oluşması eleştiri yazılarında buna bağlı olarak bir artış gösterecektir.

### **Satın Alma Kataloğu**

Sözlük katalogları, sözlüklerin nitelikleri hakkındaki yorumlarla beraber referans çalışmalarını listeler ve belirli amaçlar için uygunluklarına dair önerilerde bulunur. Zimbabwe'de bunlar genellikle yayıncılar ya da ders kitabı satıcıları tarafından hazırlanmaktadır ve çoğu durumlarda da yayıncılar aynı zamanda satıcısıdır. Dolayısı ile yayıncılar ya da yazarlar tarafından yazılmış olabilen kitap kapağındaki tanıtım yazılarının sırf özetidir. Kataloglar genellikle sözlükte bulunan madde başlarının bir kaçını ve diğer bilgileri verir ve genellikle sözlüğün kusurlarından bahsetmez. Bu yüzden, kataloglar kitap satıcısı ve yayıncısının denetiminde pazarlama stratejilerinden biri olarak işlev görüyor olabilir.

Herhangi bir kişi, kataloğun kitapların pazarlanmasında veya yayınlanmasında doğrudan hiçbir ilgisi bulunmayan akademisyenlerden oluşan bir ekip tarafından telif edildiğini zannedebilir. Bu şekilde, katalog belirli sözlüklerin avantajlarını vurgulayarak farklı türlerin müşterileri için sözlükler önerebilir. Ancak, potansiyel sözlük kullanıcılarına sözlükler önermek için tarafsız bir denetçi/ekip bulmak zordur. 2001'de yayınlanan ilk ve tek dilli Ndebele sözlüğü üniversiteliler, liseliler ve genel kullanıcılar için önerildi. Seçim şansının olmaması dolayısıyla, farklı kategorilerdeki kullanıcılar kendilerini aynı sözlüğü kullanıyor olarak bulurlar.

5 - Bu makale, Zimbabwe Üniversitesinde ALRI tarafından yayınlanan JALEX için kaleme alındı.

### Eleştirel Monografiler

Eleştirel monografiler, bir sözlüğün kitap şeklinde tasarım özelliklerinin tümünün ya da bir kısmının ayrıntılı değerlendirmesidir. Özellikle, Zimbabwe Üniversitesi Afrika Dilleri ve Edebiyatı bölümünde, şu ana kadar yayınlanmamış olan B. A. ve M. A. Lisans tezleri dışında eleştirel monografi ortaya konulmamıştır. Sözlüğün eleştirel bir incelemesinin gerekliliği, yeterince önemsendiği zaman monografi ortaya konulur (Hartmann, 2001). Sözü edilen tezler -Maphosa (1997; 1999), Nkomo (2003), Moyo (2003), and Ndlovu (2005)- sadece tek dilli *Ndebele sözlüğüne*, *Isichazamazwi SesiNdebele (ISN)*, dayanmaktadır. Bu monografilerin nesneliliği, burada söyleyebiliriz ki, tartışma konusudur. Çünkü şu ana kadar, tüm bu tezlerin yazarları sözlüğü inceleyen aynı editörlerin öğrencileriydi<sup>6</sup>.

Sözlük eleştirisi gelişmediği müddetçe monografilere sahip olmak mümkün olmadığı için genel olarak Zimbabwe ve mahalli olarak da Ndebele’de eleştirel monografilerin az olması sürpriz değildir. Şu ana kadar, sadece tek dilli Ndebele sözlüğü olan ISN sözlükbilim öğrencilerinden ilgi görmüştür ve bir MPhil tezi biçiminde daha da ciddi bir monografi yapım aşamasında gibi görünmektedir<sup>7</sup>.

### Metakritisizm

Metakritisizm basitçe, değerlendirme yazılarının yeniden gözden geçirilmesi (değerlendirmenin değerlendirmesi) ya da farklı değerlendirme yazılarının eleştirel incelemesidir. Ndebele ya da Shona’da şimdiye kadar metakritisizm örneği yoktur. Sözlük eleştirisinin bu çok önemli biçimine şu ana kadar cesaret edilip girilmemiştir. Belki akla en yakın gerekçe olarak, sözlük eleştirisinin azlığı nedeniyle, sözlüklerin eleştirisini değerlendirmenin kolay olması söylenebilir.

Kahari nin bir seri olarak yayınladığı değerlendirmeye *Duramazwi ReChiShona*’nın editörlerinin yanıtı, değerlendirme yazısı adı altında sözlüğün editörleri tarafından yapılmamış olan metakritisizm olarak nitelendirilebilir.

6 - Maphosa ve Ndlovu’nun her ikisi de ISN’nin baş editörü tarafından kontrol edildi, S. Hadebe Nkomo ISN’nin eş editörleri M. Maphosa ve T. Dube tarafından birlikte kontrol edildi, Moyo ISN’nin eş editörleri L. Khumado ve T. Dube tarafından birlikte kontrol edildi.

7 - MPhil devam etmekte olan araştırmasını “Sözlük Eleştirisi: Isichazamazwi SesiNdebele ‘nin bir durum incelemesi” şeklinde adlandırdı.

Maalesef, Kahari'nin iğneleyici değerlendirmesi sözlüğün editörlerine, özellikle baş editöre, haklı ya da haksız yere bir hakaret olarak algılandı. Dolayısıyla, editörlerin savunmalarının bir kısmı Kahari'nin değerlendirmelerine sataşmaydı. İki karşıt görüşü sistemleştirmek için üçüncü bir unsur olmadığına göre, sözlük eleştirisi üzerine akademik bir tartışma için bir fırsat kaçırılmıştır.

Sözlük eleştirisi, Zimbabwe'de sözlük araştırmasının önemli bir parçası olarak ivme kazandığı için metakritisizm de muhtemelen gelişecektir.

### Ürün Denetimleri

Ürün denetimlerinde, kabul görmüş bir takım kıstaslara dayalı ölçülü denetime tabi tutulan bir ya da daha fazla sözlük ele alınmaktadır. Gerekçe (olarak), eleştirinin amacı bir sözlüğün kötü tasarım özelliklerinin yanı sıra güzel özelliklerini de değerlendirmekse, o halde kaliteyi değerlendirmek için nesnel bir ölçüte ihtiyaç duyulmaktadır (Hartmann, 2001: 50). Bu yaklaşım Ndebele ya da genel olarak Zimbabwe'de bazı dil toplulukları için yeni hayata geçirilmiştir. Bu yaklaşımın faydası, değerlendirme için bir kıstas oluşturmasıdır. Bir sözlük değerlendirmesi, sonuçta eleştirmenin hoşnutluğuna ya da hoşnutsuzluğuna (keyfine) bağlı değildir.

Bu yaklaşımın avantajları açık olmasına rağmen bazı eksikliklerden dolayı eleştirilmektedir. Örneğin, elektrik aletleri ya da arabalar gibi diğer tüketici ürünleri için uygun olan denetim türü, branş sözlükleri için kolay değildir. Sözlükler için çoğunlukla Ndebele gibi yerlerde, düşük düzeyde referans (kullanma) becerileri olan kullanıcılarda (müşterilerde) müşteri memnuniyetinin nasıl yeterli düzeyde ölçülebileceği noktasında sorular ortaya çıkmaktadır.

### Sözlük Eleştirisine Yaklaşımlar

Osselton (1989: 229) sözlüklerin eleştirisi, "eleştirilmekte olan çalışmaların amaçlarının gerçek incelemesini yapmak yerine, küçük ve önemsiz, üstü kapalı bir şekilde eleştiri ileri sürerek genel ilkelerle şaşırtıcı bir ilgisizliği ortaya çıkarır." demektedir. Bu, büyük oranda eleştirmenlerin neyi arayacağı ve neyi gerekçe göstereceği gibi belirgin yönlendirici ilkelere sahip olmamalarındandır. Birtakım yönlendirici ilkeler önerilmesine rağmen (bkz. Landau, 1989), Zimbabwe'de sözlük

eleştirmenlerinin bu yönlendirici ilkeleri ya dikkate almadığı ya da onları konuyla ilgisiz bulduğu görülebilmektedir. Ndebele sözlüklerini değerlendirmek için bazı yöntemler önermeden önce, kısaca James McMillan’ın bir yaklaşımını tartışacağız.

McMillan, bilginin niceliği, bilginin niteliği ve sunum gücü adı altında kıstaslar geliştirmiştir; (Landau, 1989: 306). Bilginin niceliği “maddelerin sayısına, tanımların sayısına ve yeni terimlerin sayısına, branş alan etiketlerinin kullanım sıklığına, eşanlamlara, türemelere vb. atıfta bulunur” (Ibid., 306). Bu ilkenin, terminolojik bir sözlükten ziyade genel amaçlı tek dilli bir sözlüğe daha uygulanabilir olabileceğini belirtmekte yarar vardır. Aynı şekilde, hedeflenen kullanıcıların düzeyi ve sözlüğün amaçları münasebetiyle yeni terimlerin ve madde başlarının sayısı meselesine de değinilebilir.

Bilginin niteliği, “doğruluk, bütünlük, anlaşılabilirlik, sadelik ve çağdaşlık” anlamındadır (Ibid., 306). Tüm sözlükler, bilgi niteliğinin bu özelliklerine sıkı bir şekilde zorunlu olarak bağlı kalmalıdır. Dolayısıyla bu özelliklerin, her sözlükte olması beklenir ve eleştirmenler bunları kontrol etmelidir.

Sunum gücü açık olmayan yönleri içerir: alfabeleştirme, madde başları içinde etimolojileri yerleştirme, tanımların sıralaması, sesletim sistemi, (sözlüğün) genel görünüşü (Ibid., 306). Sunum gücü sözlüğün kullanılabilirliği için çok önemlidir. Madde başları, tanımlar ve örnekler bakımından zengin olan ancak bunların tamamı kötü sunulduğu için kullanımın zor olduğu bir sözlüğün değeri yoktur. Sunum gücüne önemli bir özellik olan tutarlılığı da ekleyebiliriz. Sözlükte her ne sunum tarzı uygulanmışsa tutarlı olmalı ve eleştirmenler de bunu kontrol etmelidir.

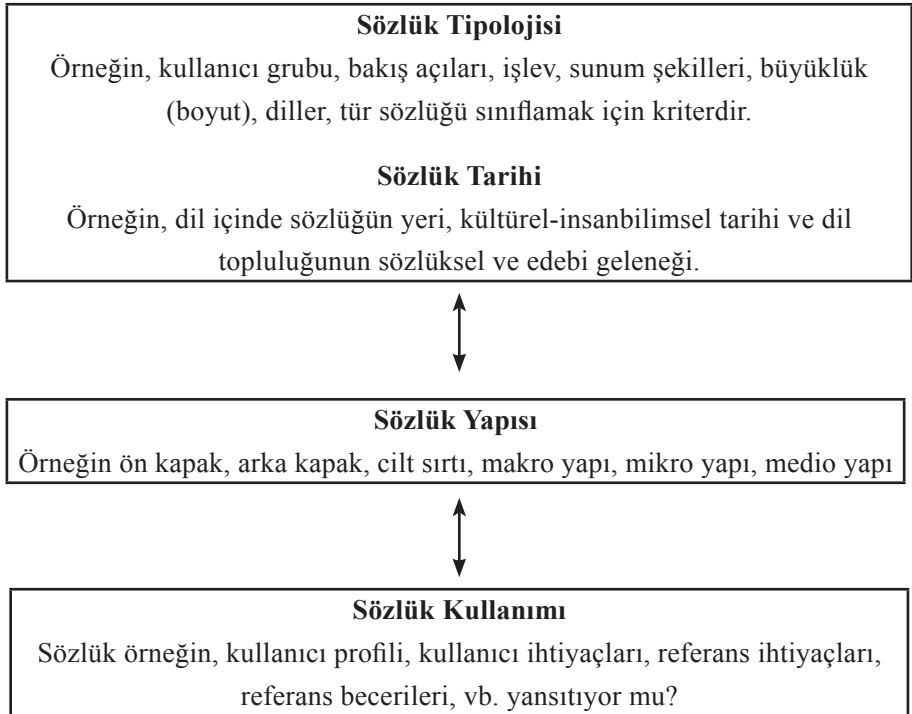
MacMillan’ın standart kriteri ön kapak, arka kapak ve çizimlerin değerlendirmesini içermektedir. Diğer karşılaştırma standartları; yayın yılını, danışmanlar olarak hizmet eden bilim adamlarının niteliği ve sayısını, cilt içinde basılmış karakterlerin sayısını, her bir madde başı için basılı sözcüklerin ortalama sayısını ve yeni terimlerin özel bir dizininin içeriğini içerir (Landau, 1989: 306). Bu özellikler iyi ve nitelikli çalışmayı otomatik olarak değiştirmedeği için sayfaların ya da madde başlarının sayısına dikkat gösterilmelidir.

Kapsam sorunsal bir meseledir; değerlendirmeler bazı sözcüklere bakma eğilimindedir ve sözcüklerin kapsam dışı bırakılmasının olası sebeplerine bakılmaksızın bu sözcüklerin bulunmaması dolayısıyla değerlendirme olumsuz olabil-

mektedir. MacMillan kataloğu sözlük eleştirmenleri için kullanışlı bir kaynaktır, ihtiyaca göre onu uyarlamak (için) ve eleştirmen için yeterince esnektir. Ndebele sözlükleri için aşağıda önerilen kriter MacMillan'ın yaklaşımıyla ya da başka yaklaşımlarla bağlantılı olarak kullanılabilir. Önemli olan sistematik şekilde ve belirlenen kriterleri kullanarak sözlüklerin değerlendirilmesinin yapılabilmesidir.

### **Ndebele'de Sözlük Eleştirisi İçin Öneriler**

Sözlük eleştirisi mademki gelişi güzel olamaz, sözlük eleştirisine kriter oluşturmak, özelliklede sözlük kültürünün nispeten düşük olduğu Ndebele için, bir zorunluluktur. Sözlük eleştirisinde, özellikle tek dilli sözlüklerde, dikkat edilen konuların taslağı aşağıdadır. Odak alanları rahatlıkla şekil ve işlev olarak bölünebilir. Şekilden, sözlüğün bir metin olduğunu kastederiz ve işlev ise sözlüğün amacı ya da kullanım amacıyla ilgilidir. Bir metin olarak sözlük, sözlüğün hem işlevi hem de biçimini etkileyen bir tarihe sahiptir. Aşağıda Şekil B'de gösterildiği gibi, sözlük eleştirisi sözlüğün tipolojisini, yapısını, tarihini ve kullanımını içermelidir.



### Sözlük Tipolojisi

Sözlük, tipolojisinin sınırlılıkları ve limitleri dâhilinde incelenmek zorundadır. Aksi takdirde spesifik bir sözlüğü genel amaçlı sözlükmüş gibi ya da iki dilli bir sözlüğü tek dilli sözlükmüş gibi ele alan yanlış bir değerlendirme olur. Tipoloji, sözlüğün yapısal yönleri kadar kültürünü de veren tarihiyle ve sözlüğün amacıyla ilgili olduğu için önemlidir. Örneğin Ndebele için, genel amaçlı bir sözlük, esas olarak (Ndebele) anadili konuşanlar için amaçlanmıştır. Madde başlarının seçimi ve ele alınış biçimi toplumda varsayılan bilgiyi yansıtabilir. Dolayısıyla dâhil edilen dilbilgisel bilgi, sözlüğün hedeflenen kullanıcıları ve türü kadar sözlüğün amacı bakımından yönlendirilir. Bir eleştirmen, değerlendirilen bir sözlük türünün genel beklentilerini iyi bilmelidir. Örneğin, artzamanlı bir sözlük eşzamanlı bir şeye, yeri geldikçe farklı dilbilgisel bilgi verecektir. Sözlük eleştirisinde diğer sözlüklerden karşılaştırmalar yapma, zorunlu bir şey değil aynı zamanda istenilen bir şeydir. Ancak, sadece aynı tür sözlükler kıyaslanmalıdır. Şu anda Ndebele, biri dil ve edebiyat terimleri ve diğeri basılmaya hazır müzik terimleri sözlüğü şeklinde iki spesifik sözlüğe sahip olmakla beraber iki dilli bir sözlüğe (Pelling, 1996) ve genel amaçlı tek dilli bir sözlüğe (Hadebe et al, 2001) sahiptir. Tipoloji açısından sözlükleri karşılaştırma söz konusu olduğunda, Ndebele sözlükleri eleştirmeni, Zulu dışında, bazı Ndebele sözlüklerinden yararlanmayabilir (bkz. 6.2.). Karşılaştırmalar, Shoma sözlükleriyle ve bir ölçüde İngilizce olanlar ile yapılabilir.

### Sözlük Tarihi

Ndebele sözlükleri eleştirmeni, Ndebele sözlükbiliminin tarihini kavramalıdır. Sözlükler, bir toplumun belirli bir zamanda manevi değerlerini, ideolojik izlerini açığa vuran ve dönemlerini yansıtan çalışmalardır. Sözlük tarihi yazmanın önemi üzerinde duran Hartmann diyor ki: “Sözlüklerin çoğu öncülere sahiptir ve tümü taklitçilere sahiptir. Sözlük yapmak için sözlüğün tarihî kaynaklarını anlama, teorik sözlükbilimde dolayısıyla daha ileri (bir) sürecin ön koşullarından birisidir” (Hartmann, 1986).

Bir millet olarak Ndebele’nin, genel manada, edebiyatı gibi tarihi (de) karışıkır. Bu tarih, Ndebele ulusunun bilgisini ve Ndebele’nin Zulu’nun bir parçası



olup olmadığı sorusunu yansıtır. Ndebele öğretiminin Zulu kitaplarına bel bağlamaya devam ettiğini ve Zulu sözlüklerinin Ndebele için referans kitaplar olmaya devam ettiğini belirtmek gerekir. “Dilin her belirli dönemi, kendiliğinden çalıştığında değerlendirilen ve bir bütün olarak dilin uzun zincirinde yalnızca bir halka olduğu için zorunlu olarak gizlenen, kendi karakteristik özelliklerine sahiptir.” (Bailey, 1990: 1437).

Sözlüklerin tarih bilgisi, belirli bir türün tarihsel gelişmesine dikkat edilerek verilen bir sözlüğün incelenmesinde de faydalı olur. Örneğin, Ndebele’de iki dilli sözlüklerin gelişmesine neden olan faktörler, tek dilli sözlüklerin artmasını etkileyen faktörlerden farklıdır. Türe ait tarihi görmezlikten gelen bir eleştirmen, eleştirdiği sözlüğün verilerini derlemedeki sınırlılıkları kavrayamayabilir. Eleştirmenlerin bir kısmı tarafından, sözlükler için kusurlu bulunan, yenilik eksikliği olarak algılanan şey bu dikkatsizlik yüzündendir. Bu soy tarihi (şecere) sorunuyla ilgilidir.

Değerlendirilmekte olan belirli bir sözlüğün türünün şeceresini anlama, bu sözlük ve önceki örnekleri arasında bağlantı ve ilişkileri değerlendirmede eleştirmene yardım edebilmesine rağmen, sözlük derleyicileri, genellikle taklitçilikle ya da Landau’nun ifadesiyle “başarılı korsanlık faaliyetleri” ile (Landau, 1989: 35) suçlanmaktadırlar. Eleştirmen aynı tür sözlüklerde yakınlık ve intihal arasındaki çizgiyi nerede çizeceğini bilmelidir. Diğer edebi çalışmalarda intihal olarak belirtilebilen bir şey, sözlükbilimde normal olarak değerlendirilebilir. Bu, sonuçta, sözlüklerde intihal olaylarını söyleyebilen bilgili bir eleştirmeni gerektirir. Sözlüklerde intihal normaldir.

### **Sözlük Yapısı**

Sözlüklerin yapısal görünümünün eleştirisi, genellikle yetersiz olarak yapılmasına rağmen çok yaygındır. *Sözlük yapısı* bir sözlüğün tasarım özellikleri anlamına gelir (Hartmann, 2001: 173). Sözlük yapısının eksiksiz bir değerlendirmesi, sözlüğün tüm biçimlerini, tamamlayıcı parçalarını ve nasıl ilişkili olduklarını incelemelidir. Açıklamalara, örneklemele ve çapraz referans sistemine dikkat etmeksizin madde başlarının gösterilişi değerlendirme için yar-

dımcı değildir. Bir sözlüğün bir unsurunun sağlamlığı ve güçsüzlüğü o sözlüğün diğer parça ya da unsurlarına etki eder. Dengelenmiş bir sözlük mikro yapı, makro yapı ve medio yapı ile ilgili meselelere sistematik bir şekilde değinir<sup>8</sup>. Dolayısıyla sözlük eleştirisi, bir sözlüğü tamamlayıcı unsurlar arasındaki alakayı ya da alakasızlığı göstermelidir.

Eleştiri, bir yandan sözlüğün farklı unsurları arasındaki ilişkiyi kurmalı ve diğer yandan da referans becerileri, kullanıcı ihtiyaçları, sözlüğün amacı ve sözlüğün türü arasındaki ilişkiyi kurmalıdır. “Sözlük türleri bilgisi, kullanıcının sözlüğün belirli bir türünde dâhil edilmeyen şeyin ne olduğunu bilmesini sağlar. Sözlük tipolojisi bilgisi, sözlük yapısının anlaşılmasında yardımcı olabilir” (Hadebe, 2004: 94).

### Sözlük Kullanımı

Zaman, para, emek, entelektüel ve teknik açıdan sözlük telifi için harcanan kaynaklar düşünüldüğünde, sözlüklerin yüksek yapım maliyetini telafi etmek için maksimum kullanılabilir olmaları zorunludur. Aslında, sözlük yapımının iktisadı, sözlük yapma gibi böylesi zaman tüketen girişim ve pahalı-yoğun bir emekle çalışmak için bir zaruret ve savunulabilir bir şey olduğunu zorla kabul ettirir. Sözlükler aheste ve rahatlatıcı şeylerde boş zamanlarını harcamak isteyen kişilerce derlenmeyebilir. Anılar ya da otobiyografiler gibi kişinin emekliliğinden sonra derlenmiş sözlükler de olmayabilir. Sözlüğün derlenmesinin arka planındaki öncelikli niyetin sözlüğün kullanımı olduğu çok açık olmasına rağmen tarihsel olarak sözlük derleyicileri sözlük kullanıcılarındaki ilgi şöyle dursun, sözlük kullanıcıları hakkında çok az bilgiye sahipti. Bunun sonucu olarak, sözlük kullanıcıları “alıldık üçüncü kişi” ya da “bilinmeyen nicelik” şeklinde ifade edilir oldu (Hartmann, 2001). Sözlük eleştirisi, aynı şekilde geleneği takip etti ve kendi sözlük kullanıcılarıyla az ilgilendi. Sözlüklere başvuran kişilerin sözlüksel ihtiyaçlarına göre değerlendirilen ve motive edilen sözlükler bakımından sözlük kullanıcıları, hem sözlük eleştirisinde hem de sözlük derlemesinde önceliklidir (Hartmann, 1985: 9).

Sözlük eleştirisi, kullanıcı bakış açısını içermelidir. *Kullanıcı bakış açısı*, sözlük kullanıcılarının *referans ihtiyaçları* ve referans becerilerini inceler

8 - Bu çapraz referans anlamına gelir.

(Hartmann, 2000: 11, 2001: 81; Bejoint, 2000: 140; Svensén, 1993: 13). Sözlükbilimde kullanıcı bakış açısı, sözlük yapma ve araştırmasına kullanıcı odaklı bir yaklaşımdır. Referans ihtiyaçları, sözlükler gibi referans çalışmalarında bilgiyi araştırmak için bireyleri yönlendiren olaylarken (Ibid., 116) *Referans becerileri*, aranmakta olan bilgiyi bulmak için sözlük kullanıcılarında az da olsa bulunması gereken yeteneklerdir (Hartmann ve James, 1998: 117).

Eleştirmen tipolojisi, tarihi ve yapısı açısından değerlendirilmekte olan sözlüğü inceleyerek potansiyel kullanıcı ihtiyaçları ve referans becerileri ile sözlüğü ilişkilendirmelidir. Bazı sözlüklerin tasarım özellikleri, sadece sözlüğün türüne uygun şekilde yapılmamalı, aynı zamanda sözlük kullanıcıları için sözlüğün erişilebilirliğini de artırmalıdır. Sözlüklerin metinsel yapısı özeldir ve dolayısıyla sözlük eleştirmesi kullanıcıya sözlüğün içindekilerden maksimum düzeyde nasıl faydalanacağını öğretilirken; derleyiciye de tavsiyede bulunmalıdır. Sözlük derleyicisi, toplumun sözlük kültürünü araştırmalı, kullanıcıların becerileri ve ihtiyaçlarına uygun olan sözlüğü belirlemelidir. Eleştirmen, aynı şekilde benzer araştırma yapmalı ve kullanıcılarına uygunluğuna göre sözlüğü değerlendirmelidir. Aslında, potansiyel kullanıcıların unutulmuş/atlanmış bir bilginin ufak bir parçasına hiç ihtiyaç duymadıkları halde, unutilan/atlanan bu şey hakkında şikayette bulunması gereksizdir.

Ndebele sözlükleri eleştirmeni zorluklarla yüzleşmektedir çünkü şimdiki kullanıcıların profilleri, ihtiyaçları ve becerileri hakkında araştırma yoktur.

Geçmişte derlenen ve şimdi derlenmekte olan Ndebele sözlüklerinde, kullanıcıların ihtiyaçları ve referans becerileri önceki araştırmaya dayanmamış ve dayandırılmamaktadır. Dili kullanan kişilerdeki düşük referans becerileri düşünöldüğünde, kullanıcı ihtiyaçlarını tespit etmek için böyle bir araştırma çok fazla sonuç vermeyebilir (Hadebe, 2004: 102).

Hadebe, işe eğitimcileri eğitmekle başlayarak Zimbabwean okullarında sözlük becerileri öğretimini desteklemektedir (Hadebe, 2004). Hadebe, sözlük becerilerinin resmi edinimi yoluyla referans becerilerinin geliştirilebileceğini ve o zaman referans ihtiyaçlarının tespit edilebileceğini ileri sürmektedir. Eleştirmen, genel sözlük kültürünü ve sözlük becerilerini geliştirme yolunda çalış-

manın bir parçası olmalıdır. Derleyici ve kullanıcı arasında, metin ve okuyucu arasında, öğretmen ve öğrenci arasında aracı olarak eleştirmen rehberlik etmeli ve bilgi vermelidir. Ndebele sözlükleri eleştirmeni, aynı zamanda, Ndebele ulusunun örf-adedi ve edebî geleneğini, edebiyat bilincini ve felsefî yapısını yansıtmalı ve kültür danışmanı ve eğitimcinin rolünü oynamalıdır.

### **Sözlük Eleştirisinde Önemli Noktaların Özeti**

Ndebele sözlüklerini değerlendirme aşamasında sözlük eleştirmeninin sorabileceği önerilen soruların bazıları şunlardır:

Sözlük ne türdür?

Kaç dil kullanılmıştır ve niçin?

Hedeflenen kullanıcı grubu nedir?

Bu kullanıcı grubunun referans becerileri ve referans ihtiyaçları nedir?

Ndebele/Zulu sözlükbilim geleneği dâhilinde sözlükte ne özellikler bulunmaktadır?

Madde başlarının seçimi için kullanılan kriter neydi?

Madde başları nasıl örnektir?

Alfabeleşme sorunları nasıl ele alındı?

Ndebele imla geleneğine bağlı kalındı mı?

Hangi tanımlayan formatlar kullanıldı ve etkisi nedir?

Örnekler nasıl seçildi?

Ne zaman, niçin ve nasıl çapraz referans kullanıldı?

İçerilen dilbilgisel bilgi nedir ve niçin içerilmiştir?

İçerilen diğer bilgi nedir?

Hedef kullanıcılar için tanımlar açık, kesin ve sade mi?

Mikroyapı ve medioyapı gibi sözlüğün bileşenleri arasında uyum var mı?

Erişim yapısı nasıl etkilidir?

Bibliyografik kaynaklar bildirildi mi?

(Sözlükte) yerden kazandıran teknikler nasıl kullanıldı ve etkileri nedir?

Sözlük, Ndebele yaşam tarzını ve tarihini yansıtıyor mu? Bunu nasıl yapmaktadır?

Bu şekilde Ndebele diline katkısı var mı?

Bir referans kitabı olarak nasıl (bir araya gelmiştir) oluşmuştur?

Bir metin olarak sözlüğün dayanıksızlığı/sağlamlılığı nedir?

Kültürel ve dilbilimsel bir eser olarak sözlüğün dayanıksızlığı/sağlamlığı nedir?

Yukarıdaki sorular genel olarak, diğer Afrika dillerinin herhangi bir sözlüğünü ya da mahalli olarak Ndebele sözlüklerini değerlendiren eleştirmene yol gösterebilecek muhtemel sorulardan birkaçıdır. Sorular, bir metin ve onun kullanımı gibi sözlükle ilgili meselelere rehberlik eden göstergelerdir. Bilhassa eleştirmen, Zulu/Ndebele'nin edebi ve sözlükbilim geleneğine sıkıca dayanmalı ve genel olarak sözlük yapımında güncel temayüllere aşına olmalıdır. Sözlük eleştirisi kaçınılmaz olarak kıyaslayıcıdır. Eleştirmen, Zimbabwean sözlükbilim alanında kazançlı olmayan odaklar haricinde, herhangi bir yerdeki sözlükbilim yönelimlerinden ve deneyimlerinden yararlanabilmelidir.

### **Sonuç**

Sözlük eleştirisi, bu makalede belirtildiği üzere, sözlük kullanıcılarının bir kısmında kullanım becerilerini ve sözlükbilimcilerinin bir kısmında da sözlük oluşturmayı geliştirmenin önemli bir yoludur. Özet olarak, Ndebele'de sözlük eleştirisinde bir gelişim aynı şekilde Ndebeliler arasında sözlük kültürünü geliştirecektir. Sözlük kültürünün gelişmesi, bizce, sözlük eleştirisine bağlıdır ve sözlük eleştirisince şekillendirilir. Sözlük kültürünün yavaş gelişmesi sırasıyla bilgilendirici, amacına uygun ve kullanışlı sözlüklerin ortaya konmasını olumsuz etkiler. Bilinçli bir sözlük eleştirmeni, kullanıcı ve derleyici arasında gerekli bağlantıyı sağlar. Bu yüzden bu makale genel olarak Afrika dilleri sözlüklerinin, mahalli olarak ise Ndebele sözlüklerinin değerlendirilmesi için bir metot önermektedir. Bu metot esnetilebilirdir ve kullanıcılar ile sözlükbilimcilere aynı şekilde faydalı olacak tutarlı kriterler ortaya koymak için eleştiriye sadece bir kılavuzdur. Böylelikle, sözlük eleştirisi sözlük kültürünü geliştirebilir.

## Kaynaklar

- Bailey, R. (1990). 'The period dictionary III: English' in *WWD* 5.2: 1436-57.
- Béjoint, H. (2000). *Modern Lexicography: An Introduction*, Oxford, OUP.
- Chimhundu, H. et al, (1996). *Duramazwi RechiShona*, Harare, College Press Publishers.
- Hadebe, S. et al, (2001). *Isichazamazwi SesiNdebele*, Harare, College Press & ALRI.
- Hadebe, S. (2004). 'Improving Dictionary Skills in Ndebele' in *Lexikos* 14, pp89-104.
- Hartmann, R.R.K. (2001). *Teaching and Researching Lexicography*, Harlow, Pearson Education Ltd.
- Hartmann, R.R.K.(ed) (1985) *Lexicography: Principles and Practice*, London, Academic Press.
- Hartmann, R.R.K. and G. James (1998). *Dictionary of Lexicography*, London, Routledge.
- Hartmann, R.R.K. (2000). 'European Lexicography: Perspectives on Dictionary Research, with Special Reference to the Countries of the European Union.' *Dictionaries* 21: 1-21.
- Landau S.L. (1989). *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*, Cambridge, CUP.
- Osselton, N.E. (1989). 'The history of academic dictionary criticism' in *WWD* 5.1:225-30.
- Pelling, J. (1971). *A Practical Ndebele Dictionary*. Harare: Longman Zimbabwe.
- Svensén, B. (1993). *Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Maphosa, M. (1997), 'The morphological structure of the noun and its implications on the ordering of entries in Ndebele dictionaries' Unpublished B.A. Honours dissertation, UZ, Harare
- Maphosa, M. (1999), 'The morphological structure of the verb in Ndebele and its implications on the headword and sense selection' Unpublished M.A. dissertation, UZ, Harare
- Moyo, N. (2003), The Cultural dimension in the treatment of Headwords in *Isichazamazwi SesiNdebele*, Unpublished B.A Honours dissertation, UZ, Harare.
- Ndlovu, E. (2005), An Analysis of Defining Principles with particular reference to *Isichazamazwi SesiNdebele* Definitions, Unpublished B.A. Honours dissertation, UZ, Harare.
- Nkomo, D. (2003), The microstructure and the accessibility of dictionary information: Analysis of *Isichazamazwi SesiNdebele*, Unpublished B.A Honours dissertation, UZ, Harare.
- Zondo, J. 'Review of *Isichazamazwi SesiNdebele*' in S. Hadebe (2002) doctoral thesis, Appendix VI, pp223-229.
- Chivhinge, C. 'Dictionary team happy with criticism' in *Herald*, 16 Dec 1996, p18  
Herald Reporter, 'A turning point in Shona history' in *Herald*, 18 Nov 1996.  
Independent Reporter, 'Controversy over first Shona language dictionary' *Independent*, 27 Sept 1996
- Kahari, G.P. 'Review of *Duramazwi ReChiShona*' in *SAPEM*, Dec/Jan 1996/7, pp33-38.
- Magwa, W. 'At Last, unique monolingual Shona dictionary by language experts' *MOTO*, Nov 1996, p19

Mberi, et al. 'Was the dictionary Review motivated by Hate?' in SAPEM, April 1997, Vol 10 No.7, pp21-24

Mberi, et al. "Response to Professor G. Kahari's Review of Duramazwi ReChiShona, Herald, March 20, 1997.

**Ndebele’de Sözlük Eleştirisi Geliştirme**

Çeviren: Serdar KARAOĞLU

**Özet**

Bu makale Zimbabwe Ndebeleliler arasında sözlük kültürünü geliştirmek amacıyla sözlük eleştirisine yaklaşımlar önermektedir. Bilinçli ve gelişmiş sözlük eleştirisinin olmayışı, sözlük kültürünün gelişmesini kısmen engellemektedir. Sözlük kültürünün yavaş gelişimi sırasıyla bilgilendirici, amacına uygun ve kullanışlı sözlüklerin oluşmasını olumsuz etkilemektedir. Kısaca, sözlük derleyicisi/derleyicileri ve kullanıcıları/kullanıcıları arasında sözlüğün kendisinden başka bağ yoktur. Bu bağı sağlaması gereken sözlük eleştiricisi, hem derleyici hem de kullanıcıya layıkıyla yardım etmek için gerekli olan beceriye (deneyime) sahip değildir. Bundan dolayı, bu makale genel olarak Afrika dillerinde ve kısmen Ndebele’de sözlük eleştirisinde dikkate alınması gereken bazı öneriler ileri sürmektedir. Bize göre, bilgilendirici bir sözlük eleştirisi sadece sözlük kullanımını değil aynı zamanda sözlük kültürünü de geliştirir.

**Anahtar Kelimeler:** sözlük eleştirisi, sözlük kültürü, sözlük bilinci, sözlük kullanımı, yapı, tipoloji, metin, eleştirmen.

**Improving Dictionary Criticism In Ndebele**

Interpreter: Serdar KARAOĞLU

**Abstract**

This article proposes approaches to dictionary criticism with a view to improving dictionary culture amongst the Ndebele of Zimbabwe. The growth of dictionary culture is partly hampered by lack of mature and informed dictionary criticism. The slow development of dictionary culture in turn affects negatively the production of informative, relevant and user-friendly dictionaries. In simple terms there is no link between the dictionary maker(s) and the dictionary user(s) other than the dictionary itself. The dictionary critic who should provide this link lacks the requisite skill to adequately help both the compiler and the user. This paper therefore advances some proposals that could be considered in dictionary criticism in Ndebele in particular and in African languages in general. In our view, an informative dictionary criticism cannot only improve dictionary use but dictionary culture as well.

**Keywords:** dictionary criticism, dictionary culture, dictionary awareness, dictionary use, structure, typology, text, critic.



## **(Yeni) Bir Sözlükbilim Teorisine İhtiyacımız Var mı?\***

Sven Tarp\*

Çeviren Fatih DOĞRU\*\*

### **Giriş**

Sözlükbilim, basılı sözlüklerden elektronik sözlüklere zahmetli ve zor bir geçiş mücadelesinin tam ortasındadır (bk: Fuertes-Olivera ve Bergenholtz, 2011a; Granger ve Paquot, 2012). Bu süreçte mevcut basılı sözlüklerden elektronik sözlüklere geçiş evresinde, sözlükbilimsel elektronik araçların anlayış ve üretimine rehberlik edebilecek yeni bir sözlükbilim teorisine ihtiyaç duyup duymadığımız ya da zaten basılmış eserler döneminde geliştirilen teorileri kullanıp kullanamayacağımız sorusu gündeme gelmiştir. Bu soruyu cevaplandırabilmek için öncelikle yanıtlanması gereken başka bir soru vardır. Yani bir sözlükbilim teorisinin varlığı mümkün müdür ya da bu aranabilir mi? Bu, teori kavramının sözlükbilimsel daire içinde çok yaygın bir şekilde tartışmalı bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır (bk: Bergenholtz, 2008).

Yukio Tono (2010; 2) sözlükbilimsel işlemlerin teorisini tartıştığı son yayınında şu soruyu sormaktadır: “Bizim gerçekten bir teoriye ihtiyacımız var mı?” Kendi sorusuna Tono’nun nihai cevabı olumludur. Üst düzey bir soyutlamada, yani teorideki genel sorunlardan bağımsız olarak düşünüldüğünde Tono’nun bu görüşü, Rus geleneği (örn: Scerba, 1940, Sorokoletov, 1978), Alman sözlükbilim geleneği (örn: Duda, 1986; Wiegand 1989; Zöfgen 1994; Weber 1996), Danimarka sözlükbilimcileri (örn: Kromann, 1984; Bergenholtz

---

\* Bu yazı Sven Tarp’ın yayımlanmış [“Do We Need a (New) Theory of Lexicography”, *Lexicos* 22, (AFRILEX-reeks/ series 22: 2012): 321-332] makalesinin çevirisidir.

\*\* Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Eskişehir / TÜRKİYE, fatihdogru.ogu@gmail.com

ve Tarp 2003), çeşitli Güney Afrikalı sözlükbilimciler (örn: Gouws, 2011), Çek-Amerikalı sözlükbilimci Zgusta (1992), Çin geleneğinin büyük bir kısmı (örn: Yong ve Peng, 2008) ve diğer pek çokları tarafından kabul görmektedir. Ancak diğer sözlükbilimciler, özellikle Anglo-Sakson geleneğine mensup olanlardan bazıları, sözlükbilimin bu öngörüsünü desteklememektedir. Örneğin, Atkins ve Rundell (2008; 4) “böyle bir şeyin(yani bir sözlükbilim teorisine) var olduğuna inanmıyorum” demektedirler. Bununla birlikte yeni bir kitabında, Henri Béjoint (2010; 381) şöyle yazmaktadır:

Ben basitçe, sözlükbilimde bir teori var olduğuna inanmıyorum ve benim bir sözlükbilim teorisi olduğuna dair büyük şüphelerim var. Kimileri toplum tarafından ikna edici bulunmayan genel bir teori önerdi. Bir teori aksi açıklanamıyorsa fenomenleri açıklamak için ileri sürülen bir fikirler sistemidir. Bilimin bir teorisi olur, bir zanaatın değil. Tüm doğal olayların bir teorisi vardır, ama insan eliyle üretilenin bir teorisi nasıl olabilir? Dil teorileri vardır, sözcükbilim teorileri olabilir ama sözlükbiliminin hiçbir teorisi yoktur. Landau’dan (2001) anlaşılacağı gibi sözlükbilim, sözlük hazırlamanın hem sanat hem de zanaat tarafıyla ilgilidir. Sözlükbilim daha bilimsel hale geliyor olabilir ama henüz bir bilim haline gelmemiştir.

Bubakışaçası şiddetle Anglo-Sakson akademik gelenekte de görülmektedir. Belirtildiği gibi bu geleneğe, yaygın olarak dünyanın diğer bölgelerindeki gelenekler tarafından karşı çıkılmaktadır. Örneğin, Danimarka üniversitelerinde öğrenciler, birçok diğer disiplinin yanı sıra, kültür bilimi (kulturvidenskab), sanat bilimi (kunstvidenskab), edebiyat bilimi (litteraturvidenskab), sosyal bilimler (samfundsvidenskab), bilgibilim (informationsvidenskab) eğitimi alabilirler. Almanya ve Güney Afrika’daki üniversitelerde de aynı disiplinler akademik yöntemlerle bir bilim olarak incelenirler.

Sözlükbilimin bir bilim olarak düşünülüp düşünülmemesi gerektiği, temel olarak belirli bir araştırmacı tarafından kullanılan bilim kavramı ile ilgisiyle birlikte, ortak bir anlaşmaya varılamamış bir sorudur. Belirtildiği gibi, Béjoint (2011) ve Anglo-Sakson akademik geleneği onu reddeder. Posner (1988) tarafından formüle edilmiş bir bilim kavramı üzerine görüşlerini dayandıran

Wiegand (1998), henüz bu konsepte uygun olarak formüle edilmiş on beş gerekli ölçütten ikisini yerine getirmemesine rağmen sözlükbilimin bilimsel bir araştırma alanı ve bir bilim dalı olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık Rus sözlükbilimci V. Dorosevskij (Sorokoletov, 1978; 79) başka bir bilim anlayışıyla sözlükbilimi “sözlüklerde kelime, materyal ve sunum sınıflandırma işlemleri bilimi” olarak tanımlar. Başka bir tanım ise bu görüşe Philosophisches Wörterbuch’da (Buhr ve Klaus, 1971; 1083, 1169) ortaya konan bilim kavramı ile ilgili olarak Tarp (2008) tarafından paylaşılan şu tanımdır:

Bir bilim, sosyal pratiğin dışında büyüyen ve sürekli bir temelde gelişmektedir ve onun en önemli özellikleri, nedensel ilişkileri ve doğa, toplum ve felsefe hukuki gerekçelerle kabul oluşan; kavramlar, kategoriler şeklinde köklü, tanımlanmış hedefler, kanunlar, teorik hipotezler ve insanın doğal ve sosyal çevresinde büyüyen uzmanlık temelini oluşturan bir sistemdir. Bir bilim aynı zamanda kendi geçmişini, ön-teorik fikirleri, metodoloji katkıları, pratik eylem için talimatlar vb.konuları içerir.

Eğer bilimin bu tanımı mevcut sözlükbilimin teorisi ve uygulamasıyla ilgili ise sözlükbilimin akademik çalışmanın ayrı bir bilim veya alan olduğunu iddia etmesi insan faaliyetinin herhangi bir branşından yapılan tüm talepleri karşılar sonucuna varılabilir (bk: Tarp, 2008; 6):

- Çalışmanın kendi konusu vardır: sözlükler ya da kusursuz planlama, üretim, tasarım, kullanım çalışmaları ve bu çalışmalarla sosyal ihtiyaca yönelik belirli türler arasındaki yakın ilişki;

- Bu kavramlar, kategoriler, teoriler ve hipotezler şeklinde yerleşmiştir;
- Ön teorik fikirleri içeren sözlükler hem geçmişini hem de kendi geçmişini kapsar;
- Bu metodolojiye bağımsız katkılar sunar;
- Pratik eylem için kullanma talimatı sunar.

Daha önce de belirtildiği gibi, sözlükbilimin akademik konumunun vizyonu, bilim kavramının içeriğinde yatmaktadır ve ilerde doğabilecek gereksiz yanlış anlamaları önlemek için sözlükbilimin akademik boyutu ile ilgili tartışmalar daima bilim kavramının içeriğiyle ilintili olacaktır ve bu sadece bilimle de sınırlı değildir. Bu bakımdan, Anglo-Sakson geleneğine ait dikkat çekici bir eğilim

onun köklü bir disiplin olarak kendi konumu konusundaki şüpheleri reddeder. Örneğin Machlup (1983), Brooks (1989) ve Buckland (2012), diğer araştırmacılar tarafından “yararsız” görülen bir tartışmadır (bk: Norton, 2010; 8).

### **Sözlükbilimsel Teori**

Teori sözcüğü olmadan sözlükbilimdeki akademik yazını okumak imkânsızdır. Bir disiplin olarak sözlükbilimi, tüm konu alanını kapsayacak genel teorileri ve bu muazzam disiplinin herhangi bir alt alanını kapsayacak belirli teorileri referans olarak kullanır. İyi bilinen bazı genel teoriler: Sözlükbilimin Genel Teorisi[ne Doğru] (Scerba, 1940), Sözlükbilimin Genel Teorisi (Wiegand, 1998) ve İşlevler Teorisi (Bergenholtz ve Tarp, 2002, 2003). Yukarıda alıntılanan makalede Sorokoletov (1978; 79) şöyle yazmaktadır: “Sovyet Dönemi’nde sözlükbilimi, çözümler için kendi teorisi, görevleri ve yöntemleri ile bağımsız bir disiplin halinde gelişmiştir.”

Çin sözlükbilimi tarihindeki daha önceki çalışmaların eleştirisinde “Sözlük derleme tamamen dilsel bir etkinlik olarak görülüyor” diyen Yong ve Peng (2008; 5) ayrıca bu araştırma türünü destekleyen bir teoriye olan ihtiyacı da vurgulamaktadır:

Onların [önceki] araştırmalarında vurgu bütünden çok parçanın üzerindedir. Teorik genellemelerden arındırılmış durumların tahliline daha fazla dikkat edilir ve düşünce daha çok sözlükbilimsel teorilerin formülasyonu yerine pratik deneyimlerin birikimi üzerinde toplanır.

Piotrowski (2009; 485) gibi bir araştırmacı bile, fonksiyon teorisini şiddetle eleştiren “sözlükbilimin yeni teorisi” gereksinimini inkâr etmiyor. Analog olarak, Uluslararası Sözlükbilim Dergisindeki (International Journal of Lexicography) metinlerin bir derleminde teori sözcüğünü arayan Bogaards (2010), kendisinin böyle bir teorinin zaten var olduğu hakkında şüpheleri olmasına rağmen pek çok araştırmacının sözlüklerde bunların yansımalarındaki teorisine atıfta bulunduğunu kabul eder.

Genel teorilerin varlığına ve bu teorilerin az ya da çok kullanımlarında dair bu referanslardan başka akademik literatürde çok daha fazla alan bazlı

sözlükbilimsel teorilere de ulaşılabilir. Örneğin; iki dilli sözlükbilim teorisi (Duda, 1986), bir sözlükbilimsel örnek teorisi (Hausmann, 1985 ve Zöfgen, 1987), sözlükbilimsel dilin tanımı teorisi (Wiegand, 1983), sözlük biçimi teorisi (Wiegand ve Morán, 2009) gibi.

Destekleyicilerin sözlükbilim fikri güçlü bir disiplinler arası görevi olan bağımsız bir disiplin (ve hatta bilim) olduğu fikrine dayanır. Oysa karşı görüşte olanların bazıları dilbilimle sağlam bir şekilde iç içe geçmiş olarak önerilen çeşitli sözlükbilimsel teorilerin oldukça farklı karakterlerde olduğunu iddia ederler. Ayrıca kabul etmek gerekir ki teoriye başvurmak, teorinin ne anlama geldiğine açıklık getirmeksizin yapılır. Tıpkı bilim kavramında olduğu gibi, akademik ve felsefi literatürde bulunabilecek teorilerin çeşitli “rakip” kavramları da vardır. Bu bağlamda, açık bir şekilde işlev teorisi *Philosophisches Wörterbuch*’dan (bk: Buhr ve Klaus 1971; 155, 1083) alınan aşağıdaki teori kavramına dayanmaktadır: “Bir teori, nesnel bir alan veya bir bilinç hakkında kullanılan ifadelerin sistematik bir organize kümesidir. Belli özellikleri vardır. Bunlar arasında var olan belirli ilişkilere veya belirli özelliklere sahip belirli şeyleri yansıtan mantıksal yapıları bulunur.”

Tarp (2008; 9-11) bir sözlükbilimsel teoriyi genellikle üstü kapalı bir biçimde sözlükler, diğer sözlükbilimsel çalışmalar ve sosyal ihtiyacın belirli türleri ile olan ilişkiler hakkında açıklamaların sistematik bir organize kümesi olarak tanımlar ve aynı zamanda teorinin farklı türleri arasındaki ayrımları belirtmenin gerekliliğini vurgular: genel ve özel teoriler, entegre ve entegre olmayan teoriler (yani, genel sözlükbilim teorisine entegre olan ya da olmayan özel sözlükbilim teorileri), “contemplative” ve “transformative” teoriler.

Asıl dikkat edilmesi gereken şudur ki Bogaards (2010; 316)–işlev teorisinin özel bir eleştirisini yayınlayan çok az sözlükbilimciden biri- bu teorinin aslında bir teori olduğunu kabul etmemektedir. Çünkü “deneysel olarak doğrulanabilir ya da aksi kanıtlanabilir bazı şekillerden yoksun” olduğunu düşünür. Benzer bir yorum da bu makalenin yazarı tarafından (Bogaards) yapılmıştır:

Sonunda (sözlükbiliminin) bir teorisini, ‘ifadelerin sistematik olarak yapılandırılmış bir kümesi’ olarak tanımlayabilirsiniz. Uzun epistemolojik tartışmalara girmeden, ben bir teorinin her hipotez ve aksiyomun bir dizi basamaktan oluşması gerektiğini ve hipotezleri saptıran yöntemlerin bir kümesi olduğunu söyleyebilirim.

İşte bu özel teorinin geçerliliği olarak görülen tutarsızlık, her araştırmacı tarafından kullanılan teorinin temel kavramı yoluyla ortaya çıkıyor. İşlev teorisi, hipotezleri teori kavramının bir parçası olarak kabul etmez. Ama sonunda daha geniş bilim kavramına ait teoriye (veya gelişmiş teoriye) yol açabilir (bk: Buhr ve Klaus, 1971; 1169). Yanlışlama, birçok disiplinin içinde teorileri doğrulamak için son derece yararlı bir yöntemdir ama Bergenholtz (2008; 157-159) aksi kanıtlanabilen her teori fikrinin doğal bilimler ve kural olarak, doğal bilimlerle ilgili teoriler gibi aynı sert ilkelerle birlikte ve aynı tutumla tahrif edilememiş olmalarına rağmen bu disiplinler içindeki uygulama ve ilerlemeyi anlamak için kesinlikle gerekli olan formüle edilmiş birçok deneysel temelli teorideki çeşitli sosyal disiplinler için de geçerli olmayan Popperci gelenekten yüklendiği bir fikir olduğunu tartışır. Aynıısı sözlükbilimsel teoriler için de söylenebilir.

### **Sözlükbilimsel Bir Teori Mümkündür**

Yukarıda belirtildiği gibi, Béjoint (2010; 381) kendisinin “bir sözlükbilim teorisi yoktur”, “sözlükbilim bir bütün olarak zanaattır, sözlük oluşturmanın zanaatidir ve bir sanattır” ve “bir bilimin teorisi olur ancak bir zanaatın olmaz” görüşlerini temel almıştır. Daha sonra sorar: “Eserlerin üretiminin bir teorisi nasıl olabilir?”

Bu ifadeler hakkında ne düşünmeliyiz? Her şeyden önce toplumda algılanan tatmin edici bazı ihtiyaçlar için bir görünüm ile binlerce yıllık pratiğe dayanan sözlüklerin pratik olarak üretiminin bir bilim mi yoksa bir sanat ya da zanaat mi olduğu kabul edilmelidir. Bunun yanı sıra hiçbir şekilde bunun bir zanaat olduğunu dışlamadan bu pratik ürünler (sözlükler ve diğer sözlükbilimsel araçlar) gözlemler, deneysel çalışmalar ve teorik genellemeler ile bilimsel bir teste tabi tutulabilir. Bir teori kavramının yukarıdaki tanımı çıkış noktası olarak alınırsa şunları söylemek mümkündür:

- (1) Tüm boyutlarıyla bu zanaati gözlemlemek ve incelemek
- (2) Belirli özelliklere sahip fenomeni uygun biçimde izole etmek
- (3) Bunların arasında var olan ilişkileri kurmak
- (4) Bu olgular ve ilişkiler hakkında açıklama yapmak
- (5) Bu ifadeleri sistematize etmek.

Bu teorinin temel kavramı yukarıda tartışılanlardan biriye sözlükbilimin tutarlı bir teorisi formüle edilebilir. Ayrıca bu, o gerekli teorik genellemeleri (bk: Yong ve Peng, 2008; 5) karşılamak için nispeten yetersiz olmasında rağmen, en azından yukarıdaki adımların ilk dördü açısından, sözlükbilim alanında akademik literatür toplu olarak yapılabilir ve ifadelerin sistemleştirilmesi mantığa uygun yapılar biçiminde oluşturulur. Kaçınılmaz sonuç, sözlükbiliminde bir teorinin mümkün olduğu ve sözlükbiliminin özel ve genel teorilerinin mutlaka var olduğudur.

Scerba (1940)'nın sözlükbilim için çığır açan katkılarıyla formüle edilerek tasarlanmış var olan uygulamalar, açıklamaya, yol göstermeye ve yenilemeye muktedir bir teori oldu. Bu Wiegand'ın "genel sözlükbilim teorisi" ile ve "sözlükbilimsel işlevler teorisi" ile yapılmıştır. Günümüz sözlükbiliminde karmaşık problemleri çözmeye çalışanlar için mümkün ve hatta çok gerekli olmadığı gibi belki de bu teoriler Anglo-Sakson sözlükbilim topluluğu tarafından "ikna edici bulunmayacaktı". Ancak bu, o teorilerin var olmadığı anlamına gelmemekteydi.

Oysa özel teoriler disiplinin bir alanını ya da alt alanını ele alır. Bir genel sözlükbilim teorisinin, sadece sözlüklerin bir alt kümesiyle sınırlı olmayan (örn: özel dilbilimsel bilgi gerektiren sözlükler) ve (sözlüklerin her türünü ve diğer sözlükbilimsel çalışmaları içeren) sözlükbilimin bütün görünüşlerini içermesi gerekir. Oysa *Oxford University Press* (Oxford Üniversitesi Yayınları) sadece tek dilli ve çok dilli, İngilizcenin ileri seviyesindeki öğrenci sözlüklerinin, okul sözlüklerinin ve el sözlüklerinin bir dizisinin yayımcısı değil, aynı zamanda arkeoloji, klasik uygarlık, askeri tarih, felsefe, hukuk, ekonomi, sosyoloji, sanat, müzik, kimya, biyoloji, hemşirelik ve buna benzer alanların sözlüklerinin bütün bir serisinin yayımcısıdır. Diğer yayımcılar ayrı

bir akademik disiplin olarak dilbilimin dışında kalan ancak bu disiplinlerin yüksek derecede uzmanlık bilgisi gerektiren binlerce farklı konuyla ilgilenen sözlükbilimsel çalışmalar üretirler.

Sözlükbilimin genel bir teorisi olduğu reddedilemez ki sözlükbilimsel çalışmalar çok yönlü kültürel eserlerdir ve bin yıl boyunca toplum içindeki insan faaliyetleri ve araştırmacının hemen hemen tüm alanlarını kapsayan farklı ihtiyaçları geniş bir yelpazede bir araya getiren, faydalı araçlardır. Bu birleştirici görünüş ve unsurlar, işlev teorisine göre sözlükbilimsel çekirdek olarak kabul edilebilir:

- faydalı araçların tasarımı
- hızlı ve kolay başvurulabilirlik
- anlık bilgi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir bakış açısıyla
- kullanıcıların belirli türleri için meydana gelmiş
- ekstra sözlükbilimsel durumların belirli türlerinde.

Eğer bu esas faaliyet, sistemli bir şekilde çalışılıp geliştirilirse, teori bu yolla tasarıya kılavuzluk edebilip formüle edilir. Bu sadece bizim şu an bildiğimiz türden sözlükbilimsel çalışmaların tamamen yeni bir kuşağı değil, aynı zamanda sözlükbilimsel olarak işlenmiş üst alanların başvuru aracıdır da. Hiçbir teori, işlev teorisi de dâhil olmak üzere, ortaya çıktığı anda mükemmel değildir ve mevcut sözlükbilimsel teori gibi tamamen donanımlı olarak doğmaz. Mutlaka sürdürülebilir bir ilerleme sürecinde sözlükbilimsel uygulama, onun ikinci kişiliğiyle (alter ego) yararlı bir etkileşimin sonucu olarak doğrulama ve mükemmelliğin kesintisiz sürecinden geçmek zorundadır. Danimarkalı sözlükbilimci Henning Bergenholtz'in zaman zaman tekrarladığı gibi (bk: Nielsen ve Tarp, 2009; ix) “Hiçbir şey, iyi bir teoriden daha pratik değildir.”

Sözlükbilimin böyle iyi bir teorisi (sürekli mükemmel olması gerekmesine rağmen) sadece bugün yoktur. Aynı zamanda da basılı sözlüklerden elektronik sözlüklere zahmetli aktarımlarda ve geçişte kaliteli sözlükbilimsel araçları üretmek için gereklidir.



### **Yeni Bir Teori?**

Bu yazının başlığı da bizim sözlükbiliminde yeni bir teoriye ihtiyaç duyup duymadığımız sorusunu gündeme getirmektedir. Bu sorunun cevabı hem evet, hem de hayırdır (bk: Tarp, 2011; 54). Bir taraftan sözlük şekliyle ilgili olarak Wiegend ve Morán (2009) tarafından geliştirilen örnekte olduğu gibi sadece basılı sözlüklerle ilgili teoriler kanıt olabilir. Bu, elektronik sözlüklerle ilgili sorunlara cevap veremez. Öte yandan, aynı zamanda günümüz toplumunda bilgisayar ve bilişim bilimlerinin giderek artan kullanımı, Bothma (2011), Fuertes-Olivera ve Bergenholtz (2011b), Heid (2011), Leroyer (2011) gibi akademisyenler tarafından paylaşılan bir vizyon olarak sözlükbilimin tamamen bir bilgi disiplini üzerinde olduğu açıkça görülür. Sözlükbilimsel çalışmalarda belirli ve spesifik içerikteki bir öğeden soyutlama yapıldığında bu öğenin varlığının korunması amacı güdülür fakat kavramın genel karakteri olan bilgi ihtiyacı kaybolur. Bunun yanı sıra eğer bir ayırım -Hausmann (1977; 144) tarafından yapıldığı gibi- küresel bilgi ihtiyaçları arasında yapılıyorsa, örneğin belirli bir konu alanını (veya bir kısmını) daha derin bir çalışma ile ilgili ihtiyaç ve anlık bilgiyi daha geniş bir konu alanında tek ve sınırlı bir konu ile ilgili ya da belirli görev veya sorunların çözümü için ihtiyaçları ele alıyorsa, o zaman sözlükbilimsel çalışmalar ve araçlar anlık bilgi ihtiyaçlarıyla buluşmak için danışılmak üzere tasarlanmış mükemmel eserlerce açık hale getirilir.

Kısa bir panoramik bakış gösteriyor ki sözlükbilimsel çalışmalar anlık bilgi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilen eserlerin tek tipi değildirdir. Kılavuzlar, el kitapları, telefon rehberleri ve kitaplardaki indeksler tamamen veya kısmen tek bir amaç için veya başka anlık bilgileri almak amacıyla danışmak için tasarlanmış metin türleridir. Liste kolaylıkla tren, otobüs ve uçuş planları ve diğer benzer referans araçları da dâhil olmak üzere uzatılabilir.

Bu araçların sözlükbilimsel ilkelere göre tasarlanmış ve üretilmiş olmadığı açıktır. Ancak yine de onların farklı geleneklerden geliştirilmiş olmasına rağmen sözlükler ve diğer sözlükbilimsel araçlar ile birlikte temel oldukları bellidir. Aslında birileri anlık bilgi ihtiyaçlarının, mutlaka bilgibilimin bir parçası olarak, kendi genel teorisini geliştirmesi gerektiği bir disiplin olarak karşılamak için

tasarlanmış her türlü danışma araçları dâhil olmak üzere büyük bir disiplin şekliyle ilgili konuşabilir. Böyle bir teorinin gelişiminde, sözlükbilim, hem genel anlık danışma araçları ile ilgili diğer teorilere ve bilgililime katkıda bulunmaya hem de bu teorileri ve bu bilimi öğrenmeye çok önem verir. Bu bağlamda Gouws tarafından sarf edilen şu öngörülü sözler dikkate değer:

Sözlükbilimin teori ve uygulamasının gelişimine baktığımızda açıktır ki çok uzun süre basılı sözlüklerin uygulaması ses teorisi olmadan gitmek zorundaydı. Çok uzun süre sözlükbilim, bağımsız bir disiplin olarak kendini kuramadı. Çok uzun süre sözlükbilimciler tek bir alandan uzmanlarla sınırlıydı. Çok uzun süre sözlükbilimsel uygulamadaki yenilik bir lider olmayan fakat bir takipçisi olan teorisi tarafından engellendi. Çok uzun süre sözlükbilimsel teori sözlüklerin üretiminde uygulanmakta özellikle yönlendirildi. Geleceğe baktığımızda, elektronik sözlüklerin planlanması, derlenmesi ve daha da ötesinde tutarlı ve orta derece belirsiz bir gelişmeyi öğrenmeye değil, sözlüklerin de içerdiği, daha iyi referans araçları üretmeyi ve yeniliğe açık olabilmeyi öğrenmeye ihtiyaç duyarız. (2011; 29)

Nihai sonuç, sözlükbilim, kendi teori ve uygulaması olarak kendi özel konu alanıyla bağımsız bir disiplin olmayı bırakmayacaktır fakat bilgililimin geniş bir alanında benzer disiplinlerle etkileşime ve daha fazla iletişime geçme eğilimi olacaktır. Sonuç olarak, mevcut teorinin reddedilmemesi gerektiğini, ancak sürekli geliştirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bu kardeş disiplinler ile verimli etkileşim yoluyla geliştirilebilir. Bu şekilde, sözlükbilimsel teori basılı sözlüklerden elektronik sözlüklere mevcut aktarımın yardımı ve rehberliğiyle kendisini daha iyi bir duruma getirebilecektir. Sözlükbilimin kalkını düştü. Onu kim koruyacak?

## Kaynaklar

- Atkins, B.T. Sue ve Michael Rundell. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Béjoint, Henri. (2010). *The Lexicography of English*. Oxford: Oxford University Press.
- Bergenholtz, Carsten, Henning Bergenholtz ve Sven Tarp. (2008). Leksikografi i videnskabsteoretisk perspektiv: sand, falsk eller irrelevant. *LexicoNordica* 15: 155-168.
- Bergenholtz, Henning ve Sven Tarp. (2002). Die moderne lexicographische Funktionslehre. Diskussionsbeitrag zu neuen und alten Paradigmen, die Wörterbücher als Gebrauchsgegenstände verstehen. *Lexicographica* 18: 253-263.
- Bergenholtz, Henning ve Sven Tarp. (2003). Two Opposing Theories: On H.E. Wiegand's Recent Discovery of Lexicographic Functions. *Hermes, Journal of Linguistics* 31:171-196.
- Bogaards, Paul. (2010). Lexicography: Science without Theory? De Schryver, Gilles-Maurice (Ed.). 2010. *A Way with Words: Recent Advances in Lexical Theory and Analysis. A Festschrift for Patrick Hanks*: 313-322. Kampala: Menha Publishers.
- Bothma, Theo J.D. (2011). Filtering and Adapting Data and Information in the Online Environment in Response to User Needs. Fuertes-Olivera, Pedro A. and Henning Bergenholtz (Eds.). 2011. *e-Lxicography: The Internet, Digital Initiatives and Lexicography*: 71-102. London/New York: Continuum.
- Brooks, Terrence A. (1989). The Model of Science and Scientific Models in Librarianship. *Library Trends* 38(2): 237-249.
- Buckland, Michael. (2012). What Kind of Science Can Information Science Be? *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 63(1): 1-7.
- Buhr, Manfred ve Georg Klaus (Eds.). 1971. *Philosophisches Wörterbuch. Band 1-2*. Berlin: Das europäische Buch.
- Duda, W., M. Frenzel, E. Wöller ve T. Zimmermann. (1986). *Zu einer Theorie der zweisprachigen Lexikographie. Überlegungen zu einen neuen russisch-deutschen Wörterbuch*. Berlin: Akademie- Verlag.
- Fuertes-Olivera, Pedro A. ve Henning Bergenholtz (Eds.). (2011a). *e-Lxicography: The Internet, Digital Initiatives and Lexicography*. London/New York: Continuum.
- Fuertes-Olivera, Pedro A. ve Henning Bergenholtz. (2011b). Introduction: The Construction of Internet Dictionaries. Fuertes-Olivera, Pedro A. and Henning Bergenholtz (Eds.). 2011. *E Lexicography: The Internet, Digital Initiatives and Lexicography*: 1-16. London/New York: Continuum.
- Gouws, Rufus H. (2011). Learning, Unlearning and Innovation in the Planning of Electronic Dictionaries. Fuertes-Olivera, Pedro A. and Henning Bergenholtz (Eds.). 2011. *e-Lxicography: The Internet, Digital Initiatives and Lexicography*: 17-29. London/ New York: Continuum.

- Granger, Sylviane ve Magali Paquot (Eds.). (2012). *Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Hausmann, Franz Josef. (1977). *Einführung in die Benutzung der neufranzösischen Wörterbücher*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Hausmann, Franz Josef. (1985). Kollokationen im deutschen Wörterbuch. Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels. Bergenholtz, Henning and Joachim Mugdan (Eds.). 1985. *Lexikographie und Grammatik: Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch* 28– 30.6.1984: 118-129. Lexicographica: Series Maior 3. Tübingen: MaxNiemeyer.
- Heid, Ulrich. (2011). Electronic Dictionaries as Tools: Towards an Assessment of Usability. Fuertes- Olivera, Pedro A. ve Henning Bergenholtz (Eds.). 2011. *e-Lxicography: The Internet, Digital Initiatives and Lexicography*: 287-304. London/New York: Continuum.
- Kromann, Hans-Peder, Theis Riiber ve Poul Rosbach. (1984). Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie. Wiegand, Herbert Ernst (Ed.). 1984. *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V. Germanistische Linguistik* 3-6: 159-238. Hildesheim/New York: Georg Olms.
- Landau, Sidney. (2001). Dictionaries: *The Art and Craft of Lexicography*. Second Edition. New York/ Cambridge: Cam-bridge University Press.
- Leroyer, Patrick. (2011). Change of Paradigm: From Linguistics to Information Science and from Dictionaries to Lexicographic Information Tools. Fuertes-Olivera, Pedro A. and Henning Bergenholtz (Eds.). 2011. *e-Lxicography: The Internet, Digital Initiatives and Lexicography*: 121- 140. London/New York: Continuum.
- Machlup, F. (1983). Semantic Quirks in Studies of Information. Machlup, F. and U. Mansfield (Eds.). 1983. *The Study of Information: Interdisciplinary Messages*: 641-671. New York: John Wiley & Nielsen, Sandro and Sven Tarp. 2009: Nothing is More Practical Than a Good Theory.
- Nielsen, Sandro ve Sven Tarp (Eds.). (2009). *Lexicography in the 21st Century*. In honour of Henning Bergenholtz: ix-xi. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Norton, Melanie J. (2010). Information and Information Science. Norton, Melanie J. (Ed.). 2010. *Introductory Concepts in Information Science*: 3-18. Second Edition. New Jersey: Information Today.
- Piotrowski, Tadeusz. (2009). [Review of] Sven Tarp. Lexicography in the Borderland Between Knowledge and Non-knowledge. General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography. *International Journal of Lexicography* 22(4): 480-486.
- Posner, Roland. (1988). What is an Academic Discipline? Claussen, Regina and Roland Daube- Schackat (Eds.). 1988. *Gedankenzeichen. Festschrift für Klaus Oehler zum 60. Geburtstag*: 165-185. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Scerba, L.V. (1940). *Towards a General Theory of Lexicography*. *International Journal of Lexicography* 8(4), 1995: 315-350.
- Sorokoletov, F.P. (1978). Traditionen der sowjetrussischen Lexikographie. Wolski, Werner (Ed.). 1982. *Aspekte der sowjetrussischen Lexikographie. Übersetzungen, Abstracts, bibliographische Angaben*: 63-88. Tübingen: Max Niemeyer.

- Tarp, Sven. (2008). *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-knowledge. General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*. Lexicographica. Series Maior 134. Tübingen: Max Niemeyer.
- Tarp, Sven. (2011). Lexicographical and Other e-Tools for Consultation Purposes: Towards the Individualization of Needs Satisfaction. Fuertes-Olivera, Pedro A. and Henning Bergenholtz (Eds.). 2011. *e-Lxicography: The Internet, Digital Initiatives and Lexicography*: 54-70. London/ New York: Continuum.
- Tono, Yukio. (2010). A Critical Review of the Theory of Lexicographical Functions. Lexicon 40: 1-16. Weber, Nico. (Ed.). 1996. *Theorie der Semantik und Theorie der Lexikographie*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Wiegand, Herbert Ernst. (1983). Was ist eigentlich ein Lemma? Ein Beitrag zur Theorie der lexikographischen Sprachbeschreibung. Wiegand, Herbert Ernst (Ed.). 1983. *Studien zur neuhochdeutschen Lexicographie III*: 401-474. Germanistische Linguistik 1-4/1982. Hildesheim/New York: Georg Olms Verlag.
- Wiegand, Herbert Ernst. (1989). Der gegenwärtige Status des Lexikographie und ihr Verhältnis zu anderen Disziplinen. Hausmann, Franz Josef, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand and Ladislav Zgusta (Eds.). 1989-1991. *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*: 246-280. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Wiegand, Herbert Ernst. (1998). *Wörterbuchforschung. Untersuchungen zur Wörterbuchbenutzung, zur Theorie, Geschichte, Kritik und Automatisierung der Lexikographie*. 1. Teilband. Mit 159 Abbildungen im Text. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Wiegand, Herbert Ernst ve María Teresa Fuentes Morán. (2009). *Estructuras lexicográficas. Aspectos centrales de una teoría de la forma del diccionario*. Granada: Ediciones Tragacanto.
- Yong, Heming ve Jing Peng. (2008). *Chinese Lexicography. A History from 1046 BC to AD 1911*. Oxford: Oxford University Press.
- Zgusta, Ladislav. (1992). The Czech-Chinese Dictionary and the Theory of Lexicography. *International Journal of Lexicography* 5(2): 85-128.
- Zöfgen, Ekkehard. (1987). Kollokation — Kontextualisierung — (Beleg-)Satz. Anmerkungen zur Theorie und Praxis des lexikographischen Beispiels. Barrera-Vidal, Alberto, Hartmut Kleineidam, Manfred Raupach (Eds.). 1987. *Französische Sprachlehre und bon usage. Festschrift für Hans Wilhelm Klein zum 75. Geburtstag*: 219-238. München: Max Hueber.
- Zöfgen, Ekkehard. (1994). *Lernerwörterbuch in Theorie und Praxis. Ein Beitrag zur Metalexikographie mit besonderer Berücksichtigung des Französischen*. Lexicographica. Series Maior 59. Tübingen: Max Niemeyer.

**(Yeni) Bir Sözlükbilim Teorisine İhtiyacımız Var mı?**

Sven Tarp

Çeviren: Fatih Doğru

**Özet**

Hâlihazırdaki basılı sözlüklerden elektronik sözlüklere geçiş evresinde, sözlükbilimsel elektronik araçların anlayış ve üretimine rehberlik edebilecek yeni bir sözlükbilim teorisine ihtiyaç duyup duymadığımız ya da zaten basılmış eserler döneminde geliştirilen teorileri kullanıp kullanamayacağımız sorusu gündeme gelmiştir. Bu soruyu cevaplamak için öncelikle bu makale, bir sözlükbilim teorisinin var olup olmadığını mümkün olduğu ölçüde tartışmaktadır. Çeşitli yaklaşımlar sözlükbilimsel daire çerçevesinde özellikle teori kavramının yaygın olarak tartışmalı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, kısaca, sadece doğal olaylarla ilgili olan, sanat ve zanaatın etki alanına atıfta bulunan bilime göre Anglo-Sakson akademik gelenek tartışılmakta ve bu geleneğin yaygın olarak dünyanın diğer bölgelerindeki gelenekler tarafından karşı olduğunu göstermektedir. Bu temel üzerine makale, sözlükbilimsel teorisinin tek başına mevcudiyetinin mümkün olmadığını ancak çeşitli derecelerde yararlı teorilerin mevcut olduğunu göstermektedir. Son olarak, özellikle bu teoriler, sadece basılı sözlük formları üzerinde durmayı doğru bulmaz ancak onların reddedilmemesi gerektiğini söyler. Son olarak bu teoriler, özellikle basılı sözlük biçimi üzerine odaklanmış olmayanlar, reddedilmemeleri gerektiği gibi bilginin engin alanındaki diğer disiplinler ve sözlükbilim arasındaki yakın etkileşimde daha fazla iyileşmesi ve gelişmesi gerektiğini iddia eder.

**Anahtar Sözcükler:** Sözlükbilim, Sözlükbilim Teorisi, Sözlükbilimsel Teori Kavramı, İşlev Teorisi, Sözlükbilimin Akademik Durumu, Sözlükbilimin Disiplinlerarası Eğilimi, Sözlükler, Başvuru Araçları, Bilgibilim.

**Do We Need a (New) Theory of Lexicography**

Sven Tarp

Interpreter: Fatih Doğru

**Abstract**

In the current transition from printed to electronic dictionaries the question has been raised whether we need a new theory of lexicography that may guide the conception and production of lexicographical e-tools or if we can use the theories already developed in the era of printed works. In order to answer this question the article first of all discusses the question whether a lexicographical theory exists, is possible at all or even wanted. It shows that the various approaches to this question are mainly due to the fact that the very concept of theory is widely disputed within lexicographical circles. In this respect, it briefly discusses the Anglo-Saxon academic tradition according to which science is only related to natural phenomena and where all other phenomena are referred to the spheres of art and craft, and it shows that this tradition is widely opposed by the traditions in other parts of the world. Upon this basis, the article shows that a lexicographical theory is not only possible but that various highly useful theories already exist. Finally, it claims that these theories, especially the ones that are not only focusing on the printed dictionary form, should not be rejected but should be further enhanced and improved in close interaction between lexicography and other consultation disciplines within the broad of information science.

**Key words:** Lexicography, Lexicographical Theory, Concept of Lexicographical Theory, Function Theory, Academic Status of Lexicography, Interdisciplinary Vocation of Lexicography, Dictionaries, Consultation Tools, Information Science.

## Sözlükbilimi Nedir?

Henning Bergenholtz\* Rufus H. Gouws\*\*

Çeviren Ferdi BOZKURT\*\*\*

### Giriş

Bu yazının ilk bölümünde genel kaynaklarda, uzmanlık sözlüklerinde ve bilimsel yayınlarda bulunan bazı sözlükbilimi tanımları ele alınacaktır. Bu tanımlar, bu terimin yaygın yorumlarını yansıtmaktadır. Bu yorumların bazıları arasında kayda değer farklılıkların olduğu çok açıktır. Sözlükbilimi söz konusu olduğunda ortak bir çıkış noktasına sahip olmak, sözlükbiliminin net bir tanımını yapmak açısından çok önemlidir. Sözlükbilimi ile ilgili konuşurken karşılıklı bir hareket noktasına sahip olmak için sözlükbiliminin açıklaması hakkında üzerinde uzlaşmış bir tanıma gereksinim vardır. Daha sonra bu terim bazı ayrıntılarıyla değişik bileşenlerine odaklanarak tartışılacaktır. Var olan tanımların dikkate alınmaması ve önceki öneri tartışmalarında yükselen noktalar, terimin yeni ve ilgili özelliklerin çoğunluğunu kapsayan yorumlara yönelmesini sağlamıştır.

### Sözlükbilimine Güncel Bakış

Sözlükbilimi gibi yaygın olarak kullanılan bir kavramı tanımlamaya çalışırken bu güçlü ve zayıf noktaları tespit etmek için üzerinde ortak karara varılmış, diğer tanımların göz önünde bulundurulması önemlidir. Bu bölümde, sözlükbiliminin üç farklı kategorideki kaynaktan birkaç tanımı ve açıklamasına değini-

\* Afrika ve Hollanda Dilleri Bölümü, Stellenbosch Üniversitesi, Stellenbosch, Afrika Cumhuriyeti ve Sözlükbilim Merkezi, Aarhus Üniversitesi / Aarhus

\*\* Afrika ve Hollanda Dilleri Bölümü, Stellenbosch Üniversitesi, Stellenbosch / Güney Afrika Cumhuriyeti

\*\*\* Türk Dili Okutmanı, Anadolu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Bölümü, Eskişehir / TÜRKİYE, ferdib@anadolu.edu.tr

lecektir. Bu kaynakların birincisi; genel kaynaklar (basılı genel sözlükler ve gelişigüzel yapılan Google araştırmaları) ikincisi; sözlükbilimle ilgili özel amaca dayalı sözlükler üçüncüsü ise; sözlükbilimi alanındaki bilimsel tartışmalardır.

### **Genel Kaynaklardaki Tanımlar**

Genel kaynaklarda verilen tanımlar veya açıklamalar önemli olarak kabul edilmelidir çünkü sözlükbilimi alanında uzmanlaşmamış kişiler bu tip tanımlara ulaşabilmektedir. Tanımı İnternet’te arayan bir kişi Google’daki tanımı rastgele bulurken bu tanımın uzman bir kişi tarafından yapıp yapılmadığının hiçbir garantisi yoktur. Bu tanımların kalitesi, rastgele seçilen örneklerde aşağıda görüleceği gibi önemli farklılıklar göstermektedir:

#### **Tanım no. 1**

*sözlüklerin derleme uygulaması (The New Oxford Dictionary of English)*

Bu, kuramsal bileşenlere hiç değinmeyen ve derleme süreci ile ilgili herhangi bir bilgi vermeyen son derece yetersiz bir tanımlamadır.

#### **Tanım no. 2**

Sözlükbilimi; anlamın, sözcüksel gelişimin ve bir dilin sözvarlığı birimlerinin derleme amacıyla bir kitapta toplanmasını amaçlayan uygulamalı bir çalışma, kısacası sözlük hazırlama sürecidir.

(<http://answers.encyclopedia.com/question/lexicography-159511.html>)

Uygulamaya dönük bileşenlerden bahsettiği için ilk tanıma göre daha iyi olsa da bu tanım, anlam üzerine aşırı derecede odaklanmış bir tanımdır -tüm sözlükler sözcüklerin sadece anlamını veren öğeleri içermez-.

#### **Tanım no. 3**

Belki de sözlükbilimin en basit tanımı; sözlükleri derlemeyi, yazmayı veya düzenlemeyi içeren bir bilimsel disiplin olmasıdır. Sözlükbilim, yaygın bağımsız bir bilimsel disiplin olarak kabul edilmesine rağmen dilbilimin içindeki bir alt daldır. Sözlükbilim birbirleriyle ilişkili iki alana ayrılabilir. Sözlük yazma veya sözlük düzenleme eylemi, uygulamalı



sözlükbilim olarak bilinir. Belirli bir dilin söz varlığının analiz edilmesi veya betimlenmesi; sözcüklerin anlamının sözlükteki sözcüklerle ilintilenmesi uygulamalı sözlükbilimi olarak bilinir. Uygulamalı sözlükbilimi, özellikle sözlükteki sözcükler arasındaki yapısal ve anlamsal ilişkileri konusunda gelişmekte olan kuramlar ile ilgilidir. Kuramsal sözlükbilimi, sözlüğün kuramsal analizini kapsadığı için metaleksikografi olarak da bilinir.

(<http://www.wisegeek.com/what-is-lexicography.htm>)

Bu tanımın olumlu yönü, uygulamalı sözlükbilimi (theoretical lexicography) ve kuramsal sözlükbilim (practical lexicography) arasında ayırım yapmasıdır. Tanımın olumsuz yönü ise sözlükbilimi, dilbilimin içinde bir alt dal olarak görmesidir.

#### **Tanım no. 4**

Sözlükbilimi birbirleriyle ilgili iki alana ayırılır:

1. Uygulamalı sözlükbilimi; derleme, yazma ve sözlük düzenleme sanatı veya zanaatıdır.
2. Kuramsal sözlükbilim, bir dilin söz varlığının anlamsal, dizimsel ve dizesel ilişkilerini gözeterek bilimsel bir disiplin içinde analiz ve tarif eden, sözlüklerin bileşenlerinin gelişmesine hizmet eden, sözlük kullanıcılarının ihtiyaçlarını takip eden, daha fazla en iyi bilgiye ulaşılmasını sağlamaya çalışan bilimsel bir disiplindir. Bu, bazen “metaleksikografi” olarak adlandırılır.

(<http://en.wikipedia.org/wiki/Lexicography>)

Bu oldukça iyi dengelenmiş bir tanımdır. Sözlüklerden uygulama araçları olarak bahsetmesi tanımın kalitesini artırmıştır.

#### **Tanım no. 5**

Die maak van woordeboeke (Sözlük hazırlanması) (*Woordeboek van die Afrikaanse Taal*)

Sözlükbilimi ile ilgili *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* adlı makalenin dipnotunda metaleksikografi ile ilgili şöyle bir tanımlama bulunmaktadır:

Sözlükbilimi uygulamasının kuramsal bileşenleri, sözlükbilimi uygulamalarının tekniklerini ve ilkelerini göz önünde bulundurur.

Metaleksikografie (= metaleksikografi), için iki eş anlamlı sözcük verilmiştir. Bunlar: leksikografieteorie [=sözlükbilimsel kuram] ve leksikologie [=sözcükbilim]'dir.

1 ve 2. tanım zayıftır ancak 5. tanımda metaleksikografi için yer alan dipnot biraz daha açıklayıcıdır. *Metaleksikografinin* tanımı fena değildir ancak *sözcükbilimin* metaleksikografi ile eş anlamlı olarak gösterilmesi kullanıcıyı tedbirsizliğe düşürebilir.

Hiçbir tanımda, referanslarda sıkça geçen sözlükbilimin bir sanat mı yoksa zanaat mı olduğu bilgisi verilmemiştir. Landau “Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography” (2001) görülüyor ki: -4 numaralı tanımda sözlükbilimin sanat mı, zanaat mı olduğuna değinilmektedir. Bu yazıda, özel beceri ve yetenekler sözlükbilimsel uygulamada önemli bir rol oynasa da, sözlükbilimin bir sanat mı zanaat mı olduğu konusuna değinilmeyecektir. 1, 2 ve 5. tanımlarda uygulamalı ve kuramsal sözlükbilimin farklarına değinilmemiştir. Sözlükbilimin, uygulamalı dilbilimle, sözcükbilimle, ansiklopedibilimiyle ve terimbilimiyle ilgisi yadsınamaz öte yandan birçok otorite sözlükbilimini ayrı bir bilim disiplini olarak görmektedir.

İkinci tanım “uygulamalı çalışma” olmasına gönderimde bulunmaktadır, beşinci tanım metaleksikografinin sözcükbilimle eş anlamlı olduğuna dair bir dipnot vermektedir. Hiçbir tanım sözlüklerin, özel amaçlı ve genel amaçlı dil çalışmalarını kapsayan sözlükbilimsel ürünler olduğuna değinmemektedir. Bu, genel amaçlı dil sözlükbilimi gerçekliğine, genellikle terminografi olarak göndermede bulunulmasına karşı çıkmaktadır. Sözlük sınıflandırması, ansiklopedik sözlükler için önerilerde bulunur; başka bir deyişle sözlükler dilbilim üzerine odaklanmaz. 3 ve 4. tanımlar, sözlükbilimin kuramsal ve uygulamalı bileşenleri için karşılık önerir. Teorilerinin gelişimi için sözlüklerin analizi üzerine odaklanılmasına rağmen kuramsal bileşenin yapısı tamamen açık değildir. Sözlükbilimini bağımsız bir bilim olarak ele alan 3. tanım, sözlükbilimini dilbilimin

alt dalı olarak ele almış ve kendi kendisiyle çelişmiştir. Bu tanımlardan birine ulaşan ortalama bir dil kullanıcısı – dördüncü tanım hariç- sözlükbilimi ile ilgili doğru bir tanımlamaya ulaşmış sayılmaz. Bu tanımları birleştirmesi de pek işe yaramaz. Açıkçası, sözlükbilimi sözcüğünün uzman olmayan kaynaklardan seçilen tanımları tamamen yetersizdir.

### **Sözlükbilimin Sözlükleri**

Sözlükbiliminin uzmanlık sözlükleri kullanıcılara daha iyi bir biçimde yardımcı olmaktadır.

Hartmann ve James *sözlükbilimini* The Dictionary of Lexicography (1998)'de şöyle tanımlar:

Sözlüklerle ve diğer referans çalışmalarla ilgili mesleki etkinlik ve akademik alandır. İki temel alana ayrılır: sözlükbilimsel uygulama veya sözlük yapıcılığı ve sözlükbilimin kuramı veya sözlük araştırması.

Hartmann and James, iki bölümün açıklamasını, sözlükbiliminin alt dallarını yazar sözlükbilimi (author lexicography), iki dilli sözlükbilimi (bilingual lexicography), ansiklopedik sözlükbilimi (encyclopedic lexicography), uzmanlık sözlükbilimi (specialized lexicography), kavram dizini sözlükbilimi (thesaurus lexicography) olarak sıralayarak daha kapsamlı bir açıklamayla devam ettirir. Bir şema aracılığıyla, *sözlük araştırmasının geçmiş, tipoloji, eleştiri* ve kullanım olmak üzere dört bileşenden oluştuğunu belirterek *sözlük hazırlayıcılığının alan çalışması, tanımlama ve sunum* olmak üzere üç bileşenden oluştuğunu ortaya koyar.

Ancak sözlükbiliminin çeşitli kuramları için referans kaynağı olma özelliği taşıyan bir “profesyonel el kitabı”nda, kullanıcı, içeriği, yapısı ve sözlüklerin işlevleri ile ilgili açıklamalarda bazı nitelikler gözden kaçmıştır.

*Lexicography: A dictionary of basic terminology*'da (Burkhanov 1998) kapsamlı bir tanım bulunmaktadır. Sözü edilen temel hususlar şunlardır “sözlükbiliminin bilim disiplini açısından durumu, diğer dilbilim ve dilbilim dışı disiplinlerle ilişkisi, sözlükbilimi tanımının kapsamı, sözlükbilimi soruşturma

yöntemi, sözlükbilim çerçevesinde referans çalışmalarının sınıflandırması ile ilişkisi, sözlükbilimsel sunum...” Sözlükbiliminin durumu farklı bakış açıları ile verilir: “Sözlükbilimi, uygulamalı dilbilimin bir dalı olarak kabul edilir ..., bilginin bir dalıdır..., filolojik ve tarihsel çalışmanın bir dalıdır..., kuramsal bakış açısı kuramsal dilbilimin içinde yer almasına rağmen çalışmaları uygulamalı dilbilimin bir kademesi olan konu alanıdır...” Burkanov: “sözlükbilim başarıyla kendi kuramını geliştirmektedir.” der. Ayrıca Burkanov, sözlükbilimi terimini; geniş bir bilgi yapısını araştıran referans çalışmalarının aşaması, sonucu, kuramsal değerlendirmesi olarak ele alır.

Burkanov’un tanımı, uzman kullanıcılar açısından anlaşılır ve oldukça kapsamlıdır. Bunun yanı sıra, bu tanım yeterli bir rehberlik de sağlamaktadır. Ancak kullanıcının önemli rolü ve sözlükbiliminin önemli kavramı olan bağımsız bir disiplin olarak ele alınması konusunu önemsenmemiştir.

### **Bilimsel Tartışmalar**

Sözlükbiliminin uzmanlaşmış sözlüklerinin üzerinde anlaşmaya vardığı sözlükbiliminin hem uygulamaya dönük hem de kuramsal öğelerden oluştuğu bilgisinin dışında asıl tartışılması gereken noktalardan biri ise sözlükbilimi kuramı kavramının kabul edilip edilmediğidir. Atkins ve Rundell (2008:4) gibi farklı yaklaşımlar, sözlükbiliminin kuramı hakkında “Böyle bir şey olduğuna inanmıyorum.” demektedir. Bejoint (2010: 381) sözlükbilimine kararlı bir biçimde inananlara [Wiegand (1989), Bergenholtz and Tarp (2003), Gouws (2011), Tarp (2012)] karşı: “Sözlükbilimin kuramının var olduğuna inanmıyorum, var olabileceğine de şüpheyle yaklaşmaktayım.” demektedir. Sözlükbilimsel kuramı destekleyenlerin tamamının aynı kurama bağlı olmadığını göz önünde bulundurmak önemlidir. Çeşitli sözlükbilimsel kuramlar vardır ama aslında sözlükbilimsel uygulama kuramsal bileşenler tarafından tamamlanmaktadır ve sözlükbilimi, sözlüklerle ve onların asıl konularıyla birlikte bağımsız bir disiplin olarak dikkate alınmalıdır.

Wiegand (1984: 13) sözlükbilimin, uygulamalı dilbilim ya da sözcükbilimin bir dalı olduğunu düşüncesini koşulsuz biçimde inkâr eder ancak belirli bir sözlükbilim kuramının dışında çalışırken sözlükbilimi ve diğer disiplinlerin

arasındaki ilişkileri varsayar. Sözlükbilimini bağımsız bir disiplinin tohumu olarak kabul eder. Kempcke (1982: 44) “Sözlük kuramı sözcükbiliminin bir parçası olmak zorundadır.” demektedir. Urdang (1963: 594) gibi bazı sözlükbilimciler, “sözlükbilimin uygulamalı dilbilim bir türü olduğuna” inanmaktadır. Sinclair (1984:7) sözlükbilim kuramının var olma ihtimalini inkâr eder ve bu kuramın dilbilimde ve bilgi teknolojisi aracılığıyla bulunabileceğine inanır. Geeraerts sözlükbilimini, dilbilimin bir parçası olarak kabul eder yalnız sözlükbiliminin uygulamalı dilbilimin türü olduğu düşüncesini tam olarak kabul etmez.

Dilbilimsel bir disiplin olarak sözlükbilimin oldukça çelişkili bir doğası vardır. Bir yandan, neredeyse herkes sözlükbiliminin uygulamalı dilbilimin bir sınıfı olduğunu kabul etmekte, öte yandan hiç kimse sözlükbilimin, hangi dilbilim kuramının uygulaması olduğu sorusuna yeterli bir yanıt vermemektedir. (1987: 1)

Sözlükbilimcilerin genel ve uzmanlık sözlükbilimini dikkate alan, kapsayıcı bir sözlükbilimsel kurama sadık kalmalarına rağmen bazı terimbilimciler, terminografi ve sözlükbilim arasında bir fark olduğunu iddia eder (Bergenholtz (1995b), Kaufmann (1997).

Tarp (2008: 9-10) kuramın türlerini üç takıma ayırır. *Genel ve özel kuramlar; tümleşik ve ayrıık kuramlar; düşünceye dayalı ve dönüştürücü kuramlar*. Bu son ayırım, mevcut tartışma için önemlidir. Düşünceye yaklaşım, sadece var olan sözlükleri ve kuramsal modelleri gözlemler ve uygulamaya nadiren yoğunlaşır. Dönüştürücü yaklaşım yenilikçidir kuramın bu türü sadece değerlendirme yapmakla yetinmeyip sözlükbilimsel uygulamayı açıklar aynı zaman da onu dönüştürür [Tarp (2008: 10)].

Bilimsel tartışmaların içinde sözlükbiliminin kapsamına ilişkin ana farklılıklar baskın gelmektedir. *International Journal of Lexicography* (IJL)’nin ilk cildinin ön sözünde bu derginin ilk başyazarı olan Robert Ilson, yeni oluşturulan derginin kapsamıyla ilgili olarak sözlükbiliminin neyle ilgili olduğuna dair bir bulgu sunmuştur. Ilson’a göre (1988):

*International Journal of Lexicography*’de (IJL) araştırmacılar birbirlerini bilgilendiriyor. İnsanlar burada seçilen bilgiler hakkında, hangi bilgilerin verildiğini ve bilginin nasıl kullanılması gerektiğini tartışıyorlar. Bizim birincil endişemiz,

sözcüksel ilişkinin sözcüksel bilgiyle referans çalışmalarında nasıl verildiğidir. Ancak sözlük derleyicilerinin ve dizin, ansiklopedi, atlas ve referans kullanıcılarının karşılaştığı sorunlar da ele alınmalıdır. Bu derginin amaçlarından biri de bu sorunları dile getirmektir.

Ilson'un tanımladığı bu genel kapsam, sözlükbiliminin kapsamının yorumlanması için ortaya atılan güncel kuramlarla uyuşur [bk. Fuertes-Olivera and Bergenholtz (2011)].

Engelberg and Lemnitzer (2009: 3) sözlükbilimsel uygulama konusunda ayrılırlar. Başka bir deyişle kültürel uygulama; sözlüklerin üretimini, kuramsal alanını hedef alır ve sözlükbilimini ve sözlükleri yönetir. Engelberg and Lemnitzer kuramsal sözlükbiliminin uygulamalı dilbilimin bir parçası olmadığını açıkça belirtmektedir. Engelberg and Lemnitzer'e göre (2009: 3) sözlükbilimin asıl konuları:

sözlüklerin yapısı,  
 sözlüklerin derlenmesi (sözcüğün gerçek anlamıyla sözlükbilimi),  
 sözlüklerin kullanımı (sözlük kullanımının öğretici yönleri de dâhil olmak üzere)  
 sözlük eleştirisi,  
 sözlükbiliminin tarihi.

Burada sözlükbilimsel işlevler gözden kaçırılmaktadır. Bu çalışma, duruma farklı açılardan bakan ve sözlükbiliminin yorumlanması ile ilgili kendi içinde sık sık çelişen, *sözlükbiliminin* kuramsal ve uygulamaya dönük bileşenleri olduğunu, çeşitli sözlükbilimsel kuramların var olduğunu ve sözlükbiliminin bağımsız bir disiplin olduğunu varsayan görüşleri dikkate almaktadır. Bu hareket noktası, *sözlükbiliminin* tanımlandırılmasını daha geniş kapsamlı, birleştirilmiş ve kesin bir ifadeye yönlendirmektedir.

### **Birleştirilmiş ve Kapsamlı Yaklaşım**

Bu yazıdaki öneriler, Bergenholtz (2012) ve Gouws'un (2012) aynı yılda yazdıkları çalışmalarıyla bir karışım olarak görülmelidir. İki makalede ortaya konan görüşlerin bazıları önceden varsayımaya dayanmaktadır. Burada yapılan öneriler,

Bergenholtz ve diğerklerinin (1997) yazdığı “The Lemma Leksikografi in the Nordic Dictionary of Lexicography” adlı yazısının genişletilmiş hâline dayanmaktadır.

Sözlükbilimin iki türü vardır:

1. Kuramların gelişimi ve sözlüklerin kavramsallaştırılması; işlevin, yapının ve sözlüklerin bağlamını dikkate alır. Sözlükbiliminin bu bölümü metaleksikografi veya kuramsal sözlükbilimi olarak bilinir.
2. Somut sözlüklerin planlanması ve derlenmesi. Sözlükbiliminin bu bölümü, uygulamalı sözlükbilimi veya sözlükbilimi uygulaması olarak bilinir.

Daha önceki bölümlerde de görüldüğü gibi sözlükbiliminin öteki bilim disiplinleriyle olan ilişkisi tartışma konusu olmuştur. Önce de belirttiğimiz gibi biz sözlükbiliminin, bilgi teknolojileri ve dilbilim gibi öteki bilim disiplinleriyle ilintili olduğunu, aynı zamanda bağımsız bir bilim olduğunu düşünmekteyiz. Birçok kişi sözlükbilimini bağımsız bir disiplin olarak değil dilbilimin bir parçası olarak görmektedir. Diğer insanlar, sözlükbilimini; terimbilimi veya ansiklopedibilimi olarak görmektedir. Biz bu yaklaşıma katılmamaktayız. Ayrıntılı bilgi Bergenholtz'ta (1995a) bulunabilir, aşağıdaki paragrafta bunlarla ilgili kısa bir özet yer almaktadır. Biz, sözlükbilimini sözcükbiliminin bir parçası olarak -bazı dilbilimcilerin ve sözlükbilimciler de böyle düşünmektedir (bk. 2 ve 3. paragraf)- görmemekteyiz. Sözlükbilimsel kuramı sözcükbilimin parçası olarak gören bir yaklaşım sözlükbiliminin soruları ortaya koyduğunu sözcükbilimin ise bu sorulara açıklık getirdiğini ima eder. Biz, bu durumun gerçek uygulamaya dönük durumlarda geçerli olduğuna inanmamaktayız. Onların görüşlerinin aksine birçok sözcükbilimcinin yalnızca tartışmaları için sözlükteki verileri kullandığı bir gerçektir. Tam tersi biçimde, biz uygulamalı terimbiliminin geçerli olduğunda terimbiliminin alt dalı olan terminografinin ilişkilerini dikkate alırız. Terimbilimcilerinin aksine biz terminografiyi ve alan sözlükbilimini eşanlımlı ifadeler olarak görmekteyiz. Her ikisinin de konuları ve amaçları aynıdır: uzmanlık alanlarını betimlemek için kullanıcıların gereksinimleri tatmin edilebilir bk. Bergenholtz (1995b).

Ayrıca sözlükbiliminin özel türleri vardır: dilbilimsel sözlükbilimi (linguistic lexicography), konu alanı sözlükbilimi (subject field lexicography) veya derlem sözlükbilimi (corpus lexicography) gibi. Sözlükbilimi için gerekli ya da yararlı alt türleri burada dikkate almamaktayız. Bununla birlikte, bu konular burada tartışılmayacaktır.

Dilbilimsel sözlükbilimi, bazen iletişim işlevini yerine getiren genel dil sözlükbilimi olarak anlaşılmaktadır. Konu alanı sözlükbilimi genellikle farklı konu alanlarının tek dilli sözlükbilimi olarak anlaşılmaktadır. Son olarak, ansiklopedik sözlükbilimi hem konu alanı sözlükbilimini hem de dilbilimsel sözlükbilimini içeren bir dal olarak anlaşılır.

Sözlükbilimi, açıklama dillerinin -tek dilli, iki dilli veya çok dilli *sözlükbilimi*- sayısı bakımından tanımlanır. Bunun yanı sıra sözlükbilimi kaynak malzemeye atıfta bulunulurken –örneğin derlem sözlükbilimi- terim bağlamında kullanılır. *Bilgi verici sözlükbilimi* ve *alıntı sözlükbilimi* gibi terimlere göre yapılandırılma olasılığına karşın böyle terimlerle tarafımızca hiç karşılaşılmamıştır. Teknik desteklere göre değerlendirildiğinde bilişimsel *sözlükbilimine* (computational lexicography) gönderimde bulunulabilir. Sözlükbiliminin amacına odaklanıldığında *öğrenici sözlükbiliminden* (learner lexicography) veya *çeviri sözlükbiliminden* (translation lexicography) bahsedilebilir.

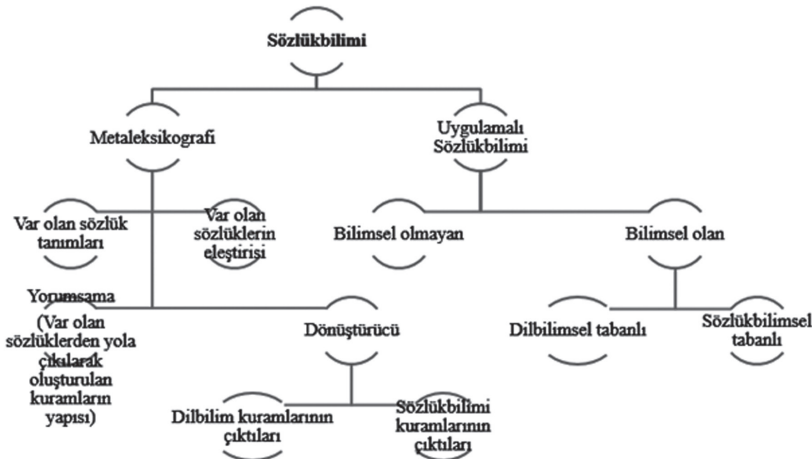
Sonuç olarak sözlükbiliminin amacı, gelecek kuşaklar için belirli bir dilin kullanımının belgelenmesi hâline gelmiştir. *Kullanım sözlükbilimi* (usage lexicography) buna örnek gösterilebilir. Sözlükbilimi; somut iletişimsel, bilişsel yorumlama veya kullanıma hazır gereksinimleri göz önünde bulundurur. *Belgelendirme sözlükbilimi* (documentation lexicography), ulusal veya genel bilimsel sorunları çözmek için çaba sarf eder.

Bu türün fazlaca farklı yönü vardır ve bunların üzerine eklemeler de yapılabilir. Bizim önerilerimiz doğrudan bunlarla ilgili değildir. Biz sözlükbiliminin oldukça genel bir kimliğini sunmaya çalışacağız.

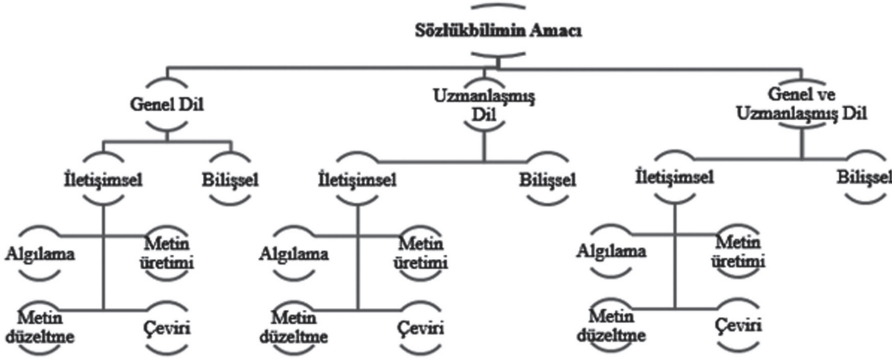
Bu çalışmanın ilk bölümünde, sözlükbiliminin bazı tanımlarının tartışılması zaten bu makalenin başlığında açık ve kesin ifade edilerek soruya bir yanıt



verilmektedir. Sözlükbilimi, var olan eski sözlüklerden hareketle tamamlanmış kuramlarla ilgilenen, geleceğin sözlüklerinin planlanması, hazırlanması işiyle uğraşan bir disiplindir. Bu tanım olukça kısa olmasına rağmen doğru bir tanımdır. Sözlükbilimcilerin ve sözlüklerin birçok çeşidi vardır. Buradan hareketle tanımlama, eleştirme ve var olan sözlüklerden kuram oluşturma işiyle ilgilenen bir sözlükbiliminin yanı sıra kuramlar üretme ve yeni sözlüklerle ilgili kavramlar oluşturma işiyle ilgilenen bir sözlükbilimi de vardır. Sözlükbilimin bir başka türü ise somut kavramlarla ilgilenerek bir sözlüğün planlama ve düzenleme işiyle ilgilenir. “Sözlüğün nasıl kullanılacağını” göz önünde bulundurarak yeni bir sözlük hazırlamayı deneyen ve hiçbir bilimsel kaygıyı gütmeyen bir anlayış ortaya konulabilir. Sözlükbilimci, sezgilerini izleyerek bir sözlük hazırlar ve kullanıcıların isteklerini bilir. Yalnızca “geleneği” taklit etmiyorsa bu tip sözlüklerin kaliteli olduğunu söylemek doğru sayılmaz. Bu türe ait muhteşem bir sözlük bir örneği, öğretmenliği sırasında gençlerin gereksinimlerine şahit olan ancak sözlüklerin kavramsallaştırılması geleneğinden daha önce hazırlayan Leth’in (1800) sözlüğüdür. Sözlükbiliminin başka bir türü ise dilbilim tarafından tamamen etkilenen, sözlük planlama ve derleme için en iyi dilbilim kuramlarını deneyen türüdür. Sözlükbiliminin sonuncu türü ise sözlükbiliminin bağımsız bir disiplin olduğunu belki bir şekilde bilgi teknolojilerinin ve dilbilimin bir türü ile ilgili olduğunu ama gerçekten dilbilimin alt dalı olmadığını savunan türdür. Sözlükbilimi ile ilgili farklı yaklaşımların bakış açıları aşağıdaki çizimde gösterilmiştir:



Bu şekil sözlükbilimindeki çıkmazı göstermemektedir. Çoğu sözcükbilimci sözlükbilimi dilbilimin alt disiplini olduğunu iddia etmektedir. Biz böyle düşünmemekteyiz. Dilbilimle çeşitli ilişkiler vardır buna biz de inanıyoruz ancak bunun yanında sözlükbilimi ve bilgebilimi arasında da çeşitli ilişkiler vardır. Ayrıca sözlükbiliminde olduğu gibi bilgebiliminin ne olduğuna dair farklı tanımlar ve görüşler de vardır. Şimdilik biz buna bağlı olarak ve farklı disiplinlerden gelen uzmanlara güvenerek sözlükbiliminin bağımsız bir disiplin olduğunu dikkate almaktayız. Sözlüğün bir türünde uzmanlar dilbilimcidir. Sözlüklerin bu türü dilbilimcilerle en ilişkili türdür. Aşağıdaki şekil ise sözlükbilimin amaçlarını ve işlevlerini açıklamaktadır:



Geleneksel sözlükbilimi, genel dil sözlükleri için iletişimsel bilgi araçlarıyla ilgilenme fikrine özellikle karşı çıkmıştır. Biz çok çok önemli olan bilgi araçlarından kaçınmayı sözlükbilimin dar bir görüşü olarak değerlendirmekteyiz. Biz sözlükbilimsel kuramının, hem sözlüklerin üretimi tarafından yönlendirildiği bir disiplin olduğunu hem de bilgi araçlarının üretiminde daha genel bir yöntem olduğunu dikkate almaktayız. Dönüştürücü yaklaşım, kuramsal tabanlı ürünler sağlamak için yeni fikirler ortaya atabilir yani daha iyi sözlüklere, öteki referanslara ve bilgi araçlarına gelişmiş bilgi erişim olanaklarını sağlayabilir.

## Kaynaklar

- Atkins, B.T.S. and M. Rundell. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford/ New York: Oxford University Press.
- Bejoint, H. (2010). *The Lexicography of English*. Oxford: Oxford University Press.
- Bergenholtz, H. (1995a). Leksikografi. Hvad er det? Svararsdottir, Asta, Gu9run Kvaran and Jon Hil- mar Jonsson (Ed.). (1995). *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferance om leksikografi i Norden. Reykjavik 7-10. juni 1995: 37-49*. Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi.
- Bergenholtz, H. (1995b). *Wodurch unterscheidet sich Fachlexikographie von Terminographie?* Lexico- graphica 11: 37-46.
- Bergenholtz, H. (2012). What is a Dictionary? *Lexikos* 22: 20-30.
- Bergenholtz, Henning, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jon Hilmar Jonsson, and Bo Svensen. (1997). *NLO. Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bergenholtz, Henning and Uwe Kaufmann. (1997). Terminography and Lexicography. A Critical Survey of Dictionaries from a Single Specialised Field. Tarp, S. (Ed.). (1997). *Specialised Lexicography and Terminology. Hermes* 18: 91-125.
- Bergenholtz, Henning and Sven Tarp. (2003). Two Opposing Theories: On H.E. Wiegand's Recent Discovery of Lexicographic Functions. *Hermes, Journal of Linguistics* 31: 171-196.
- Burkhanov, Igor. (1998). *Lexicography: A Dictionary of Basic Terminology* Rzeszow: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Rzeszow.
- Engelberg, Stefan and Lothar Lemnitzer. (2009). *Lexikographie und Wörterbuchbenutzung*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Fuertes-Olivera, Pedro A. and H. Bergenholtz (Eds.). (2011). *e-Lxicography: The Internet, Digital Initiatives and Lexicography*. London/New York: Continuum.
- Geeraerts, D. (1987). Types of Semantic Information in Dictionaries. Ilson, R. (Ed.). 1987. *A Spectrum of Lexicography: Papers from AILA, Brussels 1984: 1-10*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gouws, R.H. (2011). Learning, Unlearning and Innovation in the Planning of Electronic Dictionaries. Fuertes-Olivera, Pedro A. and H. Bergenholtz (Eds.). *e-Lxicography: The Internet, Digital Initiatives and Lexicography: 17-29*. London/New York: Continuum.
- Gouws, R.H. (2012). Who can Really be Called a Lexicographer? *Lexikos* 22: 217-225.
- Hartmann, R.R.K. and Gregory James. (1998). *Dictionary of Lexicography*. London/New York: Rout- ledge.
- Ilson, R. (1988). Introduction. *International Journal of Lexicography* 1(1): ii.
- Kempcke, G. (1982). Lexikologie, lexikographische Theorie und lexikographische Praxis. Agricola, E. et al. (Eds.). (1982). *Wortschatzforschung heute: 42-61*. Leipzig: VEB Verlag.
- Landau, S.I. (2001). *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography. Second Edition*. New York/Cambridge: Cambridge University Press.

- Leth, J. (1800). Dansk Glossarium. En Ordbog til Forklaring over det danske Sprogs gamle, nye og fremme Ord og Talemaader for unge Mennesker og for Ustuderede. Et Forseg. Med en For- tale af Professor Rasmus Nyerup. Kiebenhavn: Trykt paa Hofboghhandler Simon Poulsens Forlag hos Bogtrykker Morthorst's Enke & Comp.
- Pearsall, J. (Ed.). (1998). *The New Oxford Dictionary of English*. Oxford: Oxford University Press.
- Sinclair, J.M. (1984). Lexicography as an Academic Subject. Hartmann, R.R.K. (Ed.). 1984. *LEXeter '83 Proceedings*: 3-12. Tübingen: Max Niemeyer.
- Tarp, Sven. (2008). *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-knowledge. General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography. Lexicographica*. Series Maior 134. Tübingen: Max Niemeyer.
- Tarp, S. (2012). Do We Need a (New) Theory of Lexicography? *Lexikos* 22: 321-332.
- Van Schalkwyk, D.J. (Ed.-in-chief). 1994. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Volume IX. Stellen- bosch: Bureau of the WAT.
- Van Schalkwyk, D.J. (Ed.-in-chief). (1996). *Woordeboek van die Afrikaanse Taal. Volume X*. Stellen- bosch: Bureau of the WAT.
- Urdang, L. (1963). Review: Problems in Lexicography: Report of the Conference on Lexicography. *Language* 39 (3): 586-594.
- Wiegand, H.E. (1984). On the Structure and Contents of a General Theory of Lexicography. Hartmann, R.R.K. (Ed.). (1984). *LEXeter '83 Proceedings. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeter, 9-12 September 1983*: 13-30. *Lexicographica*. Series Maior 1. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Wiegand, H.E. (1989). Der gegenwertige Status des Lexikographie und ihr Verhältnis zu anderen Disziplinen. Hausmann, F.J. et al. (Eds.). 1989-1991. *Worterbucher. Ein internationales Hand- buch zur Lexikographie*: 246-280. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Wiegand, H.E. (1998). *Worterbuchforschung. Berlin*: Walter de Gruyter.

### **Sözlükbilimi Nedir?**

Henning Bergenholtz - Rufus H. Gouws

Çeviren: Ferdi BOZKURT

### **Özet**

Sözlükbilimi teriminin yorumlanması söz konusu olduğunda terimin yapısı, genişliği ve kapsamıyla ilgili pek çok görüş ortaya çıkmaktadır. Yaygın görüŖe göre sözlükbilimin, uygulamalı sözlükbilimi (practical lexicography) ve sözlükbilimsel uygulama (lexicographic practice) olmak üzere iki bileşenden meydana geldiği kabul edilse de sözlükbilimin farklı tanımları bu ayrım ve özgün bileşenlerinin hiçbir zaman tam bir açıklamasını vermemektedir. Bu yazıda sözlükbilimi sözcüğünün yaygın ve ana tanım olarak kabul edilen yorumları ele alınacaktır. Ardından bu kavramın dönüştürücü, birleştirici ve kapsamlı yorumları incelenecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Bağımsız Disiplin, Bilgi Aracı, Sözlükbilimciler, Sözlükbilimsel Uygulama, Sözlükbilimsel Kuram, Sözlükbilimsel Araç, Sözlükbilimi, Sözcükbilimi, Metaleksikografi, Kuramsal Sözlükbilimi, Bilimsel Sözlükbilimi, Terminografi

### **What is Lexicography**

Henning Bergenholtz - Rufus H. Gouws

Interpreter: Ferdi BOZKURT

### **Abstract**

Within the field of lexicography there are numerous differences when it comes to the interpretation of the term lexicography and differences in determining the nature, extent and scope of this term. Although it is widely accepted that lexicography consist of two components, i.e. theoretical lexicography and the lexicographic practice, different definitions of lexicography give no unambiguous reflection of this distinction and of the individual components. This paper looks at some prevailing diverse uses and interpretations of the word lexicography. This is followed by proposals to ensure a transformative, unified and comprehensive interpretation of this concept.

**Keywords:** Independent Discipline, Information Tool, Lexicographer, Lexicographicpractice, Lexicographic Theory, Lexicographic Tool, Lexicography, Lexicology, Metalexicography, Scientific Lexicography, Terminography.



## Mit ve Bilmece

Munis JURAYEVA\*

Bilmece türünün oluşumunda mitolojik tasavvurların önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu türün menşeyini, edebî değerinin tedrici gelişimini ve Özbek folklorundeki yerini bilimsel olarak belirlemek mümkündür. Sokolov'un belirttiği üzere "bilmece, eski dönemlerde belli bir inanç ve itikatları taşıma görevini yapmış olup bilmece söylemek dinî tasavvurların gizemini açıklama ya da mitolojik tasavvurları betimleme vasıtası olmuştur." (Sokolov 1938: 217) Aynı gerçeği Azerbaycanlı bilim adamı Gafarlı şu cümlelerle ifade etmektedir:

Bilmece folklorun en eski türlerinden biri olup insanlar arasındaki kişisel ve sosyal ilişkilerin şekillenmeye başladığı dönemlerde mitoloji, özellikle, animist tasavvurlarla sıkı bir şekilde bağlı olmuştur. Bilmece, canlı ve cansız nesnelere insanlaştırılarak telkin edilmesi fikrimizin delilidir. (Gafarlı 2003)

Çok eski zamanlardan beri şifahi olarak yaşamını sürdüregelen bilmece türünün hedefi (nesnesi) değişmemiş olsa da bu türe özgü folklor eserlerinin bazılarında halk edebî tefekkürünün tedrici olarak tekâmül ettiğini ve çok katmanlılık denilebilecek farklı yorumlara müsait bir özellik kazandığını söyleyebiliriz. Öyle bilmece türü vardır ki onların kompozisyon yapısında, tabu ile ilgili terimler, mitolojik tasavvurlara ilişkin düşünceler ve belli gelenek ve göreneklerin betimlendiği görülür. Bu yüzden bilmece türünün ortaya çıkış dönemlerini ve sebeplerini belirlemek görüldüğü kadar kolay değildir. Çünkü

\* Araş. Gör., Özbekistan Fenler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü - ÖZBEKİSTAN, munis.jurayeva@yandex.com

ayrı ayrı ortaya çıkan bu bilmeceler daha sonra kendi içinde bütünlük gösteren tek bir metin haline dönüşmüştür. Mesela Özbek halkı arasında söylenen şu bilmecce metnine bakalım:

Tağda teylemannı kördim	Dağda teylemanı gördüm
Suvda Suleymannı kördim	Suda Süleyman'ı gördüm
Yumalab yatgan taşnı kördim	Yuvarlanıp yatan taşı gördüm
Tuzsuz pişgen aşnı kördim	Tuzsuz pişen aşı gördüm.

Malumdur ki çoğu zaman semantik terkibi birleşmiş olan bilmecelerin hem nesnesi hem de kıyaslanmakta olan tasvir kapsamı birden fazla olur. Mezkur bilmecenin cevabı da dört nesneden oluşmaktadır: “Kurt”, “balık”, “kaplumbağa” ve Orta Asya halkları arasında meşhur olan “nevruz” tatlısı olarak da bilinen “sumelek”tir.

Mezkur bilmecenin tarihi, halkımızın kadim mitolojik tasavvurlarıyla ilişkilendirilir. Bilmecenin “*tağda teylemannı kördim*” dizesi arkaik mitolojinin temeli olan totemist görüşler etrafında gelişmiştir. Nitekim bilmecenin cevabı kurt'tur. Bilindiği üzere “kurt”, Türk halklarının totem olarak değer verdiği hayvanlardan biridir. Kurt, Aşına boyunun ecdat başçısı sayılmıştır. Aşına boyunun bir kolu sayılan Uyşunlar, günümüzde Özbek boylarıyla karıştığından kurtla ilgili mitolojik düşüncelerin Özbek folklorunda iz bırakması hiç şaşırtıcı görünmemektedir. (Corayev vd. 1998: 104)

Bununla birlikte bilmecce metninde kullanılan *teyleman* sözcüğü tarihen totemci inançla ilgilidir. Kaşgarlı Mahmut'un kaydettiğine göre Eski Türkçede *talarsak* sözcüğü “hayvanın izi” anlamında kullanılmıştır. (Kaşgarlı, 461.) Bize göre, *teyleman* sözcüğünün etimolojik esası da Eski Türkçedeki “hayvan izi” anlamındaki *tal* sözcüğüyle alakadardır. Özbek halk bilmecelerinin ilk derlemecisi, halkbilimci Z. Hüseinova'nın yazdığına göre mezkur bilmecenin ilk dizesi “kurt hakkında olup onun özelliğini bildirmek için teyleman sözcüğü kullanılmıştır. *Teyleman* sözcüğü *talamak* fiilinden gelmektedir: *tala-y-man*” (Hüseinova, 1966: 22) Fakat kanaatimce *teyleman* sözcüğü *talamak* fiiliyle ilgili değil, olsa olsa totemizmle ilgili tasavvurlar ışığında açıklanabilir. Çünkü eski



insan tasavvurunda belli bir kişinin ya da canlının ayak izi büyücülüğün gereğİ sahibiyle özdeşleştirilir. Eskiden kurt, iyilik ve mutluluk simgesi sayıldığı için kurdun izini görmek iyilik alameti olarak bilinirdi. Günümüzde bile halk arasında bir işin sonucunun başarılı olup olmadığını öğrenmek için *böri mi, tülki?* (*kurt mu, tilki mi?*) diye sormalarının temelinde de bu görüş yatmaktadır. Eğer *teleyman* sözcüğünü *talamak* fiiliyle ilişkilendirirsek o zaman cevabı “*keklik, balık, yılan, kedi, sumelek ve ceviz*” olan aşağıdaki bilmecenin açıklaması da karmaşık hale gelir:

Bağda teleymanı kördim	Bağda teleymanı gördüm
Suvda Suleymanı kördim	Suda Süleyman’ı gördüm
Yolda hoca kelni kördim	Yolda kel hocayı gördüm
Tuzsuz pişgen aşını kördim	Tuzsuz pişen aşı gördüm
Kaynab bitgen taşını kördim	Haşlanıp biten taşı gördüm

Görünüyor ki, bu parçadaki *teleyman* sözcüğü ile bilmece nesnesi olan *keklik*’in anlamı gizlenmektedir. Eğer bu sözcüğün bilmece nesnesinin karakteristik belgisini tasvir için kullanıldığını düşünürsek o zaman *talamak* fiilini *keklik*’le bağlantılı olarak tasavvur etmemiz mümkün olmazdı. Aksine, *teleyman* sözcüğünün etimolojik esasını *iz* anlamından hareket ederek “*kekliğin izi*” şeklinde açıklayabiliriz.

Bilmecedeki *teleyman* sözcüğünün *canlı* anlamında kullanıldığı ve tabu terimler bağlamında anlamlandırıldığıyla ilgili görüşümüzü 13. yüzyıla ait “Codex Cumanicus”ta kaydedilen 17 numaralı ***Tav üstündü talaşman, tayayİ bar beş batman*** (*Dağ üstünde talaşman, değneğİ var beş batman*) şeklindeki bilmece örneğİyle delillendirmemiz mümkündür. Bu bilmecenin cevabı “*tilkinin kuyruğİ*” olarak açıklanmıştır. (Garkaves 2006: 79)

Bilmecenin edebi yapısını oluşturan “suvda Suleyman’ı kördim” dizesinin cevabı ise “balık”tır. Burada Süleyman kelimesi Hz. Davut’un oğlu Süleyman’ın şahsı ve onun dinî edebî gelenekte yaygınlaşan simgesiyle ilgili değİldir. Çünkü Özbekçenin Harezmi şivesinde “en büyüğü yarım kiloya kadar olan bir çeşit küçük balık”lar için kullanılan “sı:la” sözcüğünün varlığı (Abdullayev 1961:117.) mezkur sözcüğün anlamını açıklamamıza yardımcı olmaktadır. Bilmece metninde

kullanılan “suleyman” sözcüğü “sıla//sula+-man=suleyman” tarzında oluşmuştur ve anlamı “balık”tır. Zaten bilmecenin cevabı da balık’tır.

Bilmecenin üçüncü dizesi olan “yumalab yatgan taşnı kördim” cümlesinde kaplumbağa’dan söz edilmektedir. Kaplumbağanın altı da üstü de taş gibi olduğundan neredeyse hareketsiz duran bu canlıyı ilk bakışta yerde yatan taş diye tasvir etmek mümkündür. Nitekim bilmecede kaplumbağanın poetik simge olarak kullanılması da eski kültler ve mitolojik tasavvurlarla ilgilidir. Özbeklerin yağmur yağdırma ve yağmuru dindirmekle ilgili geleneklerinde kaplumbağanın obje olarak kullanılması bu canlının eskiden bereket ve su kültü ile ilişkilendirildiğinin kanıtıdır. Bu konuyla ilgili bir gelenek Özbekistan’a bağlı Kaşkaderya vilayetinin Kamaşı ilçesindeki Kırgızsaray köyünde gözlemlenmiş ve kayıtlara geçmiştir. Kuraklık dönemde halk uzun bir değneğe çubuklardan yapılan kuklayı bağlamakta ve değneğin ucuna kaplumbağa asarak sokak sokak maniler söyleyip dolaşmaktadırlar. (Rahmonov 2001: 107) Yine bazı yerlerde yılın kurak geçtiği zamanlarda ağaç dallarının ya da saban demirinin ucuna kaplumbağa bağlayarak yüksek yere yerleştirme geleneği de vardır. (Coreyev 1994) Nurata şehri yakınındaki Karakısa köyünde kayda alınan bir efsane göre, yağmur yağdırma töreninde kaplumbağa ile ilgili inancın ortaya çıkış sebebi şöyle anlatılmaktadır:

Tanrı, belli bir yere malum bir nedenle yağmur yağmasını engellemişse ağaca asılı duran kaplumbağayı görür ve onu yer küresini üzerinde taşıyan kaplumbağa zannederek ‘Ben Yer’in üzerine yağmuru engellemiştim. Bu tarafı ise Yer’in alt tarafıymış. Bu tarafına yağmur yağsın’ diye emredermiş ve böylece yağmur yağarmış. (Folklor Arşivi : 1971)

Halkbilimcilerin kaydettiklerine göre, eski adamlar yağmur törenlerini kaplumbağa kültü ile doğrudan ilişkilendirmişlerdir.(Akişev 1980-Rempel 1987:) Bu törenlerde kuraklığa sebep olarak tasavvur edilen kaplumbağaya işkence edilerek onun sihirli gücünden yararlanma yoluna gidilmiştir. (Yevsyukov 1988: 92-99) Bahadır Sarımsakov’un kaydettiğine göre, Özbeklerin bu törenlerde kaplumbağadan faydalanma geleneğinin tarihi kökeni, ‘Avesta’da kaplumbağanın kuraklık sembolü olarak tasvir edilmesiyle doğrudan ilgilidir. (Sarımsakov 1986:94.)

Bilmecenin son dizesi, sumelek tatlısını tasvir eden “tuzsuz pişgen aş” cümlesidir. Bilindiği üzere “sumelek” Orta Asya halklarının nevrız kutlamalarında yapılan tatlı çeşididir. Bu tatlının hazırlanmasında belirli gelenek ve görenekler uygulanır. Rivayetlere göre sumelek, Fatma Ana’nın aşısı olarak bilinir. Bu yüzden sumelek yapmadan önce ocak başında tütsü ve kuru üzerlik otu yakılır. Böylece sumelek yapanlara Fatma Ana’nın yardımcı olacağına inanılmış. Sabahın erken bir vaktinde, sumelek yapan kadınlar uykuya daldıklarında, Fatma Ana’nın sumeleğe elini daldırıldığına ve bundan dolayı sumeleğin renginin kıpkırmızı olduğuna inanılmış. (Zadıhına 1952: 394- Kılıçev 1988: 75.) Başka bir efsaneye göre, sumelek pişiren yaşlı kadınlar uykuya daldığında Fatma Ana tencereye tuz atıverdiğinden başkaca bir tuz katılmıyormuş. (Corayev 1990)

Sumelekle ilgili bilmecenin başka halklarda da olduğunu kaydeden Z. Hüseinova Azerbaycan’da “tuzsuz pişen aş” bilmecesinin cevabı olarak her ne kadar *sumelek* yerine *helva* kabul edilse de; her ikisinin gerek yapılışı gerekse malzemeleri itibarıyla aynı olduğunu belirtir. (Hüseinova 1966: 22)

Kaynab turgan aşını kördim, Kaynayıp duran aşı gördüm,  
Dumalab turgan taşını kördim Yuvarlanıp duran taşı gördüm

Bilmecenin son dizesinin cevabı, sumeleğin altı tutmaması için tencereye atılan taş betimlemektedir. Bilindiği üzere sumelek karıştırılırken tencereye yedi tane küçük taş atılır. Burada bilmecenin iki dizesinin sumelekle ilgili özellikleri anlatan semantik bir yapı oluşturduğu görülür.

Bilmecenin ortaya çıkışı ve tarihi gelişiminde sözün büyüğü, söz kutıyaşığı, mecazlı söylev ve gelenekler ne kadar önemli rolü üstlenmiş ise mitolojik tasavvurlar da aynı derecede önem taşımaktadır. Nitekim Afganistan Özbeklerinde kayda alınan bilmeceler arasında tarihî kökenleri mitolojik tasavvurlara dayanan bilmecelerin de çok olduğu görülür.

Özbekçede *gökkuşığı* anlamında kullanılan “*Hasan-Hüseyin, Hasan-Hüseyin’in yayı*” gibi mitolojik kavramlar vardır. Orta Asya halkları mitolojisinde önemli sayılan ikizler kültürünün etkisiyle gökkuşığını Hazreti Ali’nin oğulları Hazreti Hasan ve Hüseyin’in ismiyle anlatma geleneği vardır. Halkımız arasında

mevcut söylencelerin birinde anlatıldığına göre, Fatma Ana ikizleri doğduğu zaman gökyüzünde gökkuşağı oluşmuş ve o gökkuşağının ışıltıları Hasan ve Hüseyin'in üzerine dökülmüş. İşte o zamandan beri gökkuşağı görüldüğünde "Hasan-Hüseyin'in yayı çıktı" denirmiş. Nitekim Özbek şivelerinde de gökkuşağı "Hasan-Hüseyin'in yayı" olarak bilinmektedir. (Danılova 1972: 17) Bu mitolojik anlayış Afganistan'da kayda geçirilen bilmecelerde de mevcut olup bu doğa olayı yer'le gök'ü birbirine bağlayan halkalar olarak tasvir edilir:

Asmanda bir halka özi	Gökyüzünde bir halkadır kendisi
Körinib kalar künde özi	Bazı günler görünür kendisi veya
Asman bilen yerdı koşar	Gök'le Yer'i birleştirir
Halkaları birge tuşer	Halkası birlikte iner
Yamğır bolar şanesi	Yağmur onun tarağı
Aftab bolar aynası	Güneş onun aynası

Özbek halk mitolojisinde gök gürültüsü gibi doğa olayları ile ilgili söylenceler de oldukça geniş yer tutar. Etnograf Ş. Ustayev tarafından Surhanderya vilayetinde yazıya geçirilen efsaneye göre, insanlar ilkbaharda duyulan gök gürültüsünü "*Güldürmama Baharayanın körpesini kakayaptı.*" (*Güldür Ana Baharay'ın yorganını silkelemekte*) diye açıklıyorlarmış. (Ustayev 2007: 179-182) Mitolojiye göre gökyüzünde, bulutların üstünde beyaz kumaştan elbise giymiş bir ihtiyar kadın yaşarmış. Onun adı gök gürültüsü anlamına gelen Mamakaldırak'mış. Üç ay süren kış mevsiminde Mamakaldırak'ın halıları tozlanırmış. İlkbahar gelip havalar ısınınca Mamakaldırak, evindeki tüm eşyalarını dışarıya çıkartır ve etrafa yayarak havalandırır. Halıları silkelediğinde ise gökte gürültü meydana gelirmiş. Rivayete göre yerdeki mantarlar da Mamakaldırak'ın halılarından dökülen tozlardan oluşmaktaymış. (Corayev 1995: 61.) Yine benzer mitolojik anlayışlar etrafında şimşek kavramını konu edinen "Albastı Mamam gilemini kakar, gilemiden alev çıkar" bilmecesi ortaya çıkmıştır.

Orta Asya'da yaşayan Türk halklarının folklorunda gök gürültüsü ve şimşegin oluşumunu, efsanevi kahramanların savaşta kullandıkları silahlardan çıkan ok ve alev olarak anlatan rivayetler de bulunmaktadır. Örneğin Kazak mitolojisine göre gök gürültüsü ve şimşek şöyle tasvir edilmektedir:

Gökyüzündeki tüm bulutlar küçük bir meleğin emrindeymiş. Nerede kuraklık boy gösterirse melek elindeki kamçısıyla bulutları oraya gönderirmiş. O bulutları kamçılarken gürültü oluşurmuş. Meleğin elinde ok ve yay da olup bulutların yoluna engel olan şeytanlara ok atarmış. Şeytanı takip eden melek gazapla bağırırmış. Onun sesi gök gürültüsü olup dünyaya yayılırmış. Şimşek ise bulutsavar kamçının izleriymiş. (Denisov 1897: No.107)

Bu yönüyle Afganistanlı Özbeklerin “yıldırım” anlamındaki “*bir multıgım bar ferngi, çiqedi uning cerengi*” bilmecesi de kozmogonik mitlerle ilişkilidir diyebiliriz.

Mitolojide yer ve gök, üst üste yerleştirilen iki dünya olarak tasavvur edilir. Halkın arkaik bakış açısına göre, aslında yer ve gök birlikteymiş. Sonradan semavi kahraman Dimiurg’un çabalarıyla ikiye ayrılmış ve var oluşun şu anki durumu ortaya çıkmış. Bilmecelerde yer ile gök, terazinin iki kefesine benzetilir. Bu tarzdaki benzetmenin tarihi kökeni de belirttiğimiz mitolojik-kozmogonik tasavvurlarla alakalıdır.

Terazim bar taşı yok	Terazim var taşı yok
Şayını yok, ipi yok	Kolu da yok, ipi yok
Bittesi yalpak turgan	Bir tanesi düz durur
Bittesi tönterilgen	Öbürü ise ters durur
(Cevabı: yer bilen asman)	(Cevabı: yer ile gökyüzü)

Özbek bilmecelerinin konu bakımından sınıflandırılması çeşitlilik gösterip bu sınıflandırmada gök cisimleri, gök ışıkları, ay, güneş ve yıldızlarla ilgili bilmeceler önemli yer tutar. Bundan dolayı 1981 yılında “Özbek Halk İcadı” adı altında yayımlanmış bilmeceler kitabının önsözünde halkbilimci Z. Huseinova gök, yer ve su ile ilgili derlenmiş bilmeceleri müstakil bir bölüm olarak değerlendirmiştir. Dağlı Altaylılar folklorunda bilmece türünün araştırmacısı Ukaçına’nın sınıflandırmasına göre “dünya ve doğa olayları” bölümü bilmecelerin konu bakımından ilk grubunu oluşturmaktadır. (Ukaçına 1984: 45) Bu tarzdaki düzenlemeler gök ışıklarıyla ilgili bilmecelerin diğerlerine göre daha eski olduğunu göstermektedir. Halk arasında gece aydınlatıcısı olarak bilinen Ay hakkındaki bilmeceler de çoktur. Cevabı Güneş, Ay ve yıldız olarak açıklanan bilmecelerden biri gök cisimlerinin antropomorfik simgesi aşağıdaki gibi telkin edilmiştir:

Bir otası, bir anası

Bir babası, bir anası

Neçe yüz ming balası

Yüz binlerce yavrusu

Bu bilmecenin ortaya çıkışı Güneş, Ay ve yıldızlarla ilgili kozmogonik tasavvurları kendisinde bulunduran eski mitlere dayanır. İvanov'un kaydettiğine göre, Güneş ve Ay'ı karı koca olarak açıklayan mitler dünya halkları folklorunda yaygındır. Bu geleneğin tarihi kökleri eski Sümerlere ait gökle ilgili rivayetlere kadar uzanır. Dolunay'ın yavaş yavaş küçülmesiyle ilgili efsanelerde ve Güneş ile Ay'ın karı koca olduğu şeklindeki söylencelerde bu motif bulunmaktadır. Batı Sibiryalı halklarının kamerî mitlerinden bir tanesi Kett folklorunda gelişmiş bir halde yaşamını sürdürmektedir. Bu söylenceye göre, Ay fevkalade güzel bir kız olan Güneş ile evlenmiş bir yiğit olarak anlatılır. (İvanov 1992: 116)

Dünya halklarının kamerî mitlerinde yaygınlaşmış bu geleneksel sujenin kendine özgü telkini, Özbek folklorunda da bulunmaktadır. Bu örnek, Coreyev tarafından Buhara vilayetinin Gıjduvan ilçesine bağlı Körişkent köyünde oturan Şerife Yadgarova'dan dinlenerek yazıya geçirilmiştir. Mezkur efsaneye göre, eskiden Güneş ile Ay beraber yaşıyorlarmış. Onların çocukları o kadar çoğalmış ki her birine ayrı bir isim vermenin imkânı kalmamış ve bu yüzden hepsi yıldız diye adlandırılmış. Her bir ailede olduğu gibi Güneş ve Ay'ın ailesinde de bazen anlaşmazlıklar ortaya çıkarmış. Güneş hemen alevlenir, hiddetlenir ve Ay'ın yüzünü tırnaklarmış. Bunun için de yeni çıkmış Ay, bir yaranın kabuk bağlayıp iyileştiği gibi yavaş yavaş dolunay şeklini almış.

Bu efsane, kozmogonik mitoloji etkisinde ortaya çıkmış 'gezgin suje'nin Türk halkları folklorunda yeniden işlenmiş epik telkinlerinden biridir. Kett mitolojisinden farklı olarak, bu efsanede Ay, Güneş'in karısı şeklinde yorumlanmıştır. Bu durum Özbek mitolojisinde Ay'ın kadına ait olan muhayyel simge olarak tasvir edilme geleneğine uygundur.

Özbekler arasında kullanılan bazı bilmeceleri buna örnek gösterebiliriz:

Bir perçe patır, alamge tatr." (Bir parça pide, herkese yeter.) "Keçe damda bir patır kördim, erteleb turib karasam - yok." (Gece damda bir pide gördüm, sabah çıkıp baksam yokmuş.) "Yarımta patır, olamga tatr." (Yarım pide, herkese yeter)

“Yarıda yarı patır.” (Yârında yarım pide.) “Yukarığa yarımta nan koydım.” (Yükseğe yarım ekmek koydum.) “Yukarığa yarımta nan koydım, azanda karasam yok.” (Yükseğe yarım ekmek koymuştum, sabahleyin baktığımda yoktu.) (Abdurahmanov 1991: 16.)

Bu bilmecelerin hepsinin cevabı Ay’dır. Eskiden kamerî takvimi veya ay takvimini diyebiliriz kullanan insanlar bu gök cisminin şeklini yuvarlak bir pideye, ekmeğe benzetmişlerdir. Bununla birlikte, Özbeklerin kozmogonik mitolojisinde Ay’ı ekmek ya da küçük külçeye (ufak yuvarlak biçimindeki ekmek) benzeterek Ay Ana’nın çocuklara külçe dağıtan cömert bir varlık olarak somutlaştırıldığını da belirtmeliyiz.

Kameri efsanelerin Semerkand vilayetinin Bulungur ilçesinde oturan Ahmed Narzıkulov’dan dinlenerek kayda geçirilen çeşitlemesinde Ay’ın sürekli şekil değiştirmesiyle ilgili olarak şunlar söylenmektedir: Dolunay gökyüzünde gezerken bir yerde çocuk ağlamasına benzer bir ses duymuş. Bakmış ki bir köyde ebeveyninden ayrılarak yetim kalmış bir çocuk karanlık evde ağlayıp oturuyormuş. Ay, yavaşça evin penceresinden içeri girmiş ve çocuğun saçlarını okşayarak: ‘Neden ağlıyorsun, kim seni üzdü?’ diye sormuş. Çocuk kaç gündür ekmek yemediğini, çok acıktığını söylemiş. Bundan etkilenen Ay, büyük bir ekmek parçasına dönüşmüş ve bir parçasını yetim çocuğa verip oradan ayrılmış. Karnını doyuran çocuk sevinçle uykuya dalmış. Bu olaydan sonra Ay, nerede yetim ve aç kalan çocukları görse ekmek dağıtmaya başlarmış. Günün birinde kendisi de yarım bir ekmek haline gelmiş. Bu yüzden insanlardan utanarak başını eğer ve o halde yürümeye devam edermiş. On beş gün sonra yine eski haline dönüverirmiş.

Bu efsanenin merkezinde Ay’ın ekmeğe dönüşme motifi yer almaktadır. Ay ve ekmek arasındaki bu şekli benzerlik eski kozmogonik mitolojide Ay’ı ekmek olarak tasavvur etme geleneğininin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu eski inanç biçimi Özbek halkının Ay ile bağlı aytım-alkışlarına, bilmecelerine de geçmiştir. Cahangirov’un fikrine göre, önceden küçük çocuklarla Ay’ı tanıştırma geleneği varmış:

Aymama ille	Ay ana, ille
Kanatları tille	Kanatları tille (-altın)
Coravay'ning yüzünü	Corabay'ın yüzünü
Savuk suvga yuvma!	Soğuk suya yıkama (Cahangirov 1975: 24)

Eskiden mevcut olan bu geleneğin temelinde, çocuğu, koruyucu olarak bilinen göksel ışığın himayesine verme inancı bulunmaktadır. Sonradan ihtiyaç duyulmadığı için unutulmuş olan bu geleneğin izleri, çocuk folklorunda kalmıştır:

Aymamacan aymama	Ay ana, Ay ana
Bizlerge külçe teşle	Bize külçe ekmek ver
Yengemge beççe teşle!	Yengeme bir çocuk ver! (Bayçeçek 1991: 24)
Aymama	Ay ana
Baymama	Zengin ana
Külçe teşle	Külçe ekmek ver
Hey mama!	Hey ana! (Kaynar Bulak 1991: 24)

Afganistanlı Özbeklerin bilmecelerinde yeni çıkan Ay şeklinin yarım ekmeğe benzetilmesi, bununla birlikte Ay ile Güneş'in kız kardeş olarak tasvir edilmesinin mitolojik kökeni de kozmogonik anlayışlarla ilgilidir.

Bir ini-aga, bir singil  
 Yürerler yengil-yengil  
 Tezrak yüralmasılar  
 Bir-birige yetalmasılar. (Ay ve Güneş) (Cumbaklar h.1389: 17)

Atalarımız Ay'ın gece, Güneş'in ise gündüz çıkmasını ve onların gökyüzündeki seyrini teşhis yoluyla açıklamaya çalışmışlardır. Bu tür kozmogonik mitler ekseninde kamerî ve şemsî sembollerin insan-biçimci örnekleri oluşturulmuştur. Buna benzer bir söylencede anlatıldığına göre, aslında Ay ile Güneş kız kardeşlermiş. Günün birinde onlar kavga etmişler. Ay ablasından daha güzel olmasına rağmen nazik ve güçsüzmüş. Bunun için de Güneş kavgada kazanmış ve Ay'ın yüzünü tırnaklamış; hatta havlu-süngerle yüzüne vurmuş. O günden bu yana Ay'ın yüzünde leke kalmış. İşte bu kavga yüzünden kız kardeşler birbirine küsmüşler ve ayrılmışlar. Ay'ın gece, Güneş'in ise gündüz çıkmasının sebebi buymuş.



Halk edebiyatının en eski türlerinden biri olan bilmecelerde halkın doğa ve gökyüzü ile ilgili mitolojik tasavvurları işlenmiştir. Bilmece türünün ortaya çıkışında çeşitli kültürlerle ilgili halk anlayışları önemli rol oynamıştır. Bunu su ile alakalı bilmecelerde de görmemiz mümkündür. Suyun doğa ve toplum için hayat verici özelliğini fark eden eski toplumların anlayışında suyun, maddi varlığın dört unsurundan biri olduğuna ve bu yönüyle kutsal varlık olduğuna inanılmıştır. Su kültürünün izleri, Özbek halkının bilmecelerinde de karşımıza çıkmaktadır:

Tağdan keler taşday, arıllagen atday.” (Dağdan iner taş gibi, kışneyen atlar gibi.) “Atası eğri-bugri, balası çapkır yorga.” (Atası eğri yamuk, yavrusu yorga çevik.) “Tağdan keler taşlar kebi, egerlengen atlar kebi.” (Dağdan iner taşlar gibi, eğrlenmiş atlar gibi.)

Bu bilmecelerin cevabı su olmasına rağmen, at simgesi kullanılmaktadır. Su ve atın birlikteliğiyle ilgili tasavvurlara eski “Avesta” mitolojisinde de rastlamak mümkündür. Anlatıldığına göre bereket ve bolluk sembolü olan su tanrısı Ardivisura Anahita, dört atlı arabada gezermiş:

Bir tulparı Yamğırdır	Bir tulparı yağmurdur
Biri Yer, biri Bulut	Bir tanesi Yel, öbürü Bulut
Tulparları Yamğır, Yel	Tulparları Yağmur, Yel
Suvli Bulut birle Dol	Sulu Bulut ile Dolu
Uni daim korıklab	Onu kollayıp korur
Suvin mol-köl kırlarlar.	Suyunu bol eder, (Avesta 2001: 32 )

At ile suyun birlikteliğine Avesta’da çokça rastlanır. Örneğin, yağmur sularının sahibi olarak bilinen Tıştriye, “beyaz at” olarak betimlenir. Onun beyaz renkle tasvir edilmesi sihirli gücüne ve iyilik âlemine ait olduğu anlamını taşır. Tıştriye ve Ardivisura Anahita’nın dört beyaz atından biri olan “yağmur atı” simgesinin mitolojik esası ise müşterektir.

Özbek halk destanları, masalları ve efsanelerinde kahramanın epik atı; gök cisimleri ve doğa olayları ile, özellikle, yer ve su atı olarak betimlenir. Örneğin, “Koroğlu” destanlarındaki efsanevi Argumak atının ecdadı, yer ve su atı olarak açıklanır. Hadi Zaripov, savaş atlarının su aygırlarından doğmuş olması hakkındaki tasavvurları şu şekilde açıklar: “Tulpar at su tanrısı ya da su tanrısı ile yakın

ilişkide olan tanrısal varlıkların biri olup iyilikleri korumada, kötülöklere karşı savaşmada yardımcı olur.” Zaripov, ayrıca eski Belh nehrinin milattan önceki adının Zariasp olduğunu da buna bağlar. (Zaripov 1976: 78)

Özbek halk bilmecelerinde ise su kavramı at simgesinin geleneksel poetik belirtilerinden biri olarak öne çıkar: “*suvday çapadı, menzilge eltedi. (su gibi koşar, menzile ulaştırır.)*

Bilmecelerde atın hızlı koşması suyun hızlı akmasıyla özdeşleştirilir. Bu poetik simgenin bilmecede geleneksel tarzda kullanılması, toplumun at ile su tanrısı arasında ilişki olduğuna dair kanaatinden, dolayısıyla mitolojik tasavvurundan kaynaklanmaktadır.

Su kültürünün bilmecelerdeki önemini gösteren örneklerin birinde su ile kız simgesinin çağrışım olarak karşılaştırılması esas alınmıştır:

Uzun uzun iz ketdi	Uzun uzun iz gitmiş
uzun boylı kız ketdi	uzun boylu kız gitmiş
Taşga tegde tak etdi	Taşa değmiş, tak demiş
Sırgaları yark etdi	Küpeleri parıldamış
Kasavası kaltırab	Cüppeleri titreyip
Yüzginesi yaltırab	Yüzleri parıldayıp
Uzun uzun uz ketdi	Uzun uzun iz gitmiş
Uzun boylı kız ketdi	Uzun boylu kız gitmiş

Avesta’da betimlenen su tanrısı Ardvisura Anahita, Zerdüştlerin anlayışına göre, uzun boylu, endamlı, güzel yüzlü bir kızdır.

Közge körinib keldi	Göze görünmeye başladı
Mukaddes Ardvisura	Kutsal Ardvisura
Yaş nihal güzel kızdek	Gencecik kız gibi
Lek kudretli, pürvikar	Kudretli ve vakur
Boylı adl, servkamet	Selvi boylu, endamlı
Nur taratıb ilahi	Tanrısal nurun yayar
Alicenab, pürhikmet	Cömert ve pek bilgili
Beşeng kemzuli yengli	Gayet güzel giysili
Altın ziyetli, engli	Altınlarla süslü
Köz köz kılar sırgası	Göz kamaştırı küpesi

## **Sonuç**

Halk edebiyatının en eski türlerinden sayılan bilmecelerde halkın doğa ve evren ile ilişkili mitolojik tasavvurlarının fazlasıyla belirleyici olduğu görülür. Bilmeceler türünün ortaya çıkmasında mitoloji ve çeşitli kltlerle ilgili halk tasavvurları önemli bir rol oynamıştır.

## Kaynaklar

- Abdullayev F. (1961) *Harezmi Şiveleri*. 1, Cilt. Taşkent.
- Abdurahmanov M. (1991) *Özbek Tapışmaları*. Uzbekskiye Zagadki, Taşkent.
- Akişev A.K. (1980) *O Kulture Dojdevogo Kamnya "Dzyada" // Problemi İzüçeniye Pamyatnikov Kulturi Kazakistan'a*, Almatı.
- Avesta. Yaşt Kitabı*, (2001) Aktaran: M.İshakov, Taşkent.
- Babalardan Kalgan Nakıllar* (1998) Hazırlayanlar: Corayev M., Sattarov U. Taşkent.
- Bayçeçek* Balalar Folklorı (1991) Mehmet Koşıkları, Taşkent.
- Bilmeceler-Özbek Halk İcadı* (1981) Derleyen ve Yayına Hazırlayan: Z. Huseinova, Edebiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent.
- Cahangirov G. (1975) *Özbek Balalar Folklorı*, Taşkent.
- Corayev M. (1995) *Özbek Halk Semavi Efsaneleri*, Taşkent.
- Corayev M. (1990) "Sumelek Hakida Efsaneler", *Taşkent Hakiketi Gazetesi*, Taşkent.
- Coreyev M. (1994) "Tönterilgen Taşbakanıng Feryadı", *Halk Sözi Gazetesi*, Taşkent.
- Cumbaklar-Özbek Halkınıng Ağızdagi Tapdı Metellerinden* (h.1389), Derleyen ve Hazırlayan: Salih Mahmud Esas, Mezar-ı Şerif.
- Danılova L.V. (1972) *Meteorologičeskaya Leksika Tyurkskih Yazıkov*, Taşkent.
- Denisov İ. (1897) "Grom" *Turgayskaya Gazeta*, 1897.
- Folklor Arşivi*, (1971) Ali Şir Nevai Dil ve Edebiyat Enstitüsü Folklor Arşivi. No.1713/13.
- Gafarlı Ramazan (2003) *Tapmacalar*, www.az.mif.
- Garkaves A. (2006) *Kodeks Kumanikus: Polvetskiye Molitvi, Gimni i Zagadki XIII-XIV* Moskova.
- Hüseinova Z. (1966) *Özbek Tapışmaları*. Taşkent.
- İvanov V.V. (1992) "Astralniye Mifi" *Mifi Narodov Mira*. T. 1. Moskova.
- Kaşgarlı Mahmut (1960) *Divanü Lügati't-Türk*. Taşkent.
- Kaynar Bulak* (1991) Balalar Folklorı, Taşkent.
- Kılıçev T. (1988) *Harezmi Halk Teatrı*, Adabiyat ve Sanat Neşriyatı, Taşkent.
- Rahmonov F. (2001) *Kaşkaderya Vahası Ahalisining Ziraatçılıkka Ait Urf Adetleri ve Merasimleri XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Taşkent.
- Rempel L.İ. (1987) *Tsep Vremen. Vekoviye Obrazı v Traditsionnom İskustve Sredney Azii*, İzd. Literaturı i İskusstva, Taşkent.
- Sarımsakov B. (1986) *Özbek Merasim Folkloru*. Taşkent.
- Sokolov M. Y. (1938) *Russkiy Folklor*, Moskova.
- Ukaçına K. Y. (1984) *Altayskiye Narodniye Zagadki*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Taşkent.
- Ustayev Ş. (2007) "Nevruz v Mifologičeskikh Vazzreniyah Tadcikov i Uzbekov" *Trudi Baysunskoy Nauçnoy Ekspeditsii*, Vıp. 3, Arheologiya, İstoriya, Etnografiya. Taşkent.

Yevsyukov V.V. (1988) *Mifologiya Kitayskogo Neolita*, Novosibirsk, Nauka.

Zadıhına K.A. (1952) “Uzbeki Deltı Amu Derya” *Arxiologıçeskiye i Etnografiçeskiye Rabotı Harezmskoy Ekspeditsii 1945-1948*, Cilt 1, Moskova.

Zaripov H. (1976) *Özbek Halk Destanlarının Tarihi Esasları Boyıça Tekşirişler* Polkan Şair, Taşkent.

**Mit ve Bilmecce**

Munis JURAYEVA

**Özet**

Bilmecelerde halkın doğa ve evren ile ilişkili mitolojik tasavvurları tasvir edilir. Çalışmamızda Özbek folklorunun en eski türlerinden sayılan bilmecelerin ortaya çıkışı ve gelişmesi sürecinde mitolojik tasavvurların oynadığı rolle ilgili görüşler kaleme alınmıştır. Uzun yıllar boyunca şifahi olarak hayatını sürdüregelen bilmecelerin bazıları, halk edebi tarihinin tedrici tekâmülünde çok katmanlılık veya farklı yorumlara açık olma özelliği kazanmıştır. Çalışmada bilmecelerin yapısal özellikleri, tabulaşmış kavramlar ve mitolojik tasavvurlar bilimsel yöntemlere dayanarak incelenmiştir. Bildiride gök cisimleriyle ilgili kozmogonik mitlerin bilmecelerin ortaya çıkmasındaki önemi tahlil edilmiş, Özbek bilmecelerinin ortaya çıkışında ateş, su ve bereket sembolü sayılan diğer eski kült mitlerinin de katkısı örneklerle açıklanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Özbek folkloru, bilmecce, mit, kült, mitolojik tasavvur

**Myth and Riddle**

Munis JURAYEVA

**Abstract**

This article speaks about the importance role of mythological imagination during the origination and gradual development of one of the ancient genres of Uzbek folklore genre of riddle. Here the author analyzes some of riddles which come from mouth to mouth for many years, have come to the textual position, differ with their multilayer and have many comment during the period of gradual development of national literary thinking, taboo terms are described in them in compositional structure and mythological thinking. On the purpose of clarification of a place of the cosmogonic myths connected with celestial body in the genesis of a genre of a riddle in this article are analyzed the comment of a riddle of a traditional plot created on the bases of myths making comments Sun and the Moon as the husband and the wives.

By way of examples the author also shows the importance of the role of ancient cultic myths connected with fire, water and fertility in appearing of Uzbek national riddles.

**Keywords:** mythological imagination, Uzbek folklore, myth, riddle, Uzbek national riddles

## Metin Eloğlu'nun Şiirlerinde İstanbul

Orhan SARIKAYA\*

### Giriş

Metin Eloğlu'nun Şiirinde mekân olarak İstanbul'un ele alınışını daha iyi anlayabilmek ve bu bağlamda Türk Şiiri içerisinde durduğu noktayı tayin edebilmek için, İstanbul'un edebî eserlerdeki aksine dönemler ve şahıslar bazında ana hatlarıyla değinmekte fayda vardır.

Beş yüz yıla yakın Osmanlı'ya başkentlik yapan İstanbul, maddede gerçekleşen fethin “her türlü güzel sanat, ilim ve kültür sahasında”da çeşitlenmesiyle manaya aksettiği mekânın adıdır. Bu yönüyle rüya şehir İstanbul, Şiirimiz üzerinde de ciddi etkiler uyandırmıştır. Divan Şiirinde “İstanbul'un hayat ve hususiyetlerini, güzelliklerini belirten çok renkli, çok muvaffak tablolar ibdâ edilmiştir.” (Çelebi 2002: 13)

Divan Şiiri asıl hüviyyetine fetihten sonra İstanbul'la kavuşmuş; şehir mimarisi, eşyası, eğlencesi, merasimi, nüktesi ve daha binbir hususiyeti ile Divan Şiirini mevzu ve üslup bakımından doldurmuştur. Başta şehrin fatihi II. Mehmed (Avnî) olmak üzere önde gelen Şairler bu şehre ve bu şehrin güzelliklerine Şiirler yazmaya başlarlar: Aynî; “Revnakı bu kainatın şehri Kostantinyedir” diye biten altı kıt'alık bir manzume yazar. İstanbul hakkında yazılmış Şehrengizler şehrin günlük hayatına dair en tafsilatlı bilgileri veren eserlerdir. (Dergah 1982: 12)

Tanzimat devri, Osmanlı'nın gerek sosyokültürel hayatında gerekse ekonomik ve siyasi hayatında radikal değışikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu değışimin merkezi İstanbul'dur. Bu devrede edebiyat bütün türleriyle İstanbul

---

\* Dr., İstanbul Üniversitesi, Türk Dili Bölümü - İstanbul / TÜRKİYE, osarikaya@istanbul.edu.tr

merkezli değişimin hem öncülüğünü hem de taşıyıcılığını yapar. “Hayata gercekçi bir tutumla yaklaşmayan günlük hayatın adiliklerinden nefret eden, dünyaya sanatkar gözü ile bakan ve etrafında çirkinlik ve kabalıktan çok, güzellik ve zerafet arayan Servet-i Fünuncular, İstanbul’u bir başka zaviyeden görmüşlerdir. Onlar için İstanbul adeta şairâne bir dekordur.” (Kaplan 2006: 47-48) “Fakat hayatları boyunca İstanbul’dan dışarıya pek az çıkmış olan ve romanda gözleme değer veren Servet-i Fünun romanında vakaların hemen hemen tamamıyla İstanbul’da geçtiği iddiası doğrudur.” (Akyüz 1995: 113)

Devrin sosyal zaruretleri etrafında teşekkül eden Milli edebiyat döneminde merkez mekân yani sahnenin içi “Anadolu” olurken, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın romanında ifadesini bulan “Sahnenin Dışındakiler” başlığı da dönemin edebiyatı için İstanbul’a karşılık gelmektedir.

II. Meşrutiyet’ten sonra İstanbul’u en geniş şekilde işleyen bir başka şair Mehmed Akif Ersoy’dur. Tevfik Fikret’in Aşyan’a çekilerek, şehri sisler arkasından nefretle seyretmesine karşılık, Akif İstanbul’da cadde cadde, sokak sokak, cami cami, kahve kahve, dolaşarak gördüklerini duyduklarını realist bir üslupla şiirlerine aktarır. (Dergah 1982: 17)

Yahya Kemal Beyatlı İstanbul’a sadece edebiyat nazarıyla bakmamış; onu eski Türk tarih ve medeniyetin kemale ermiş bir terkibi olarak ele almıştır. II. Meşrutiyet’ten sonra yazı hayatına atılan, fakat büyük eserlerini Cumhuriyet’ten sonra veren romancı ve hikayeci nesli de İstanbul’a yeni bir göz ile bakmış, onu sadece ferdî duyguların inkişaf ettiği güzel bir dekor değil, eski bir medeniyet nizamının yıkılarak yerine yeni bir medeniyet nizamının kurulmaya başladığı tarihî ve ictimâî bir muhit olarak ele almıştır.(Kaplan 2006: 51)

Cumhuriyet devrinde İstanbul’un mazide kalmış güzelliklerini hatıralar eşliğinde etkileyici bir biçimde dile getiren Abdülhak Şinasi Hisar ile Ahmet Hamdi Tanpınar’dır. Bu iki yazarda İstanbul sadece tabî ve mekânsal güzellikleri ile söz konusu edilmemiş aynı zamanda eski zaman insanların adetleri, giyim kuşamları ve alışkanlıkları çevresinde sosyal hayat bütün hususiyetleriyle eserlerinde yer almıştır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında şöhret kazanmış hececilerden birçoğu İstanbul’un tabî manzaraları ile tarihî semtlerini tasvir ettikleri gibi, dış dünyayı garip tasavvurlar ile hayali bir şekilde sokmatan hoşlanan Yedi meş’aleciler de İs-



tanbul levhaları çizmişlerdir.” Dönemin İstanbul bağlamında dikkati çeken bir diğere önemli hikayecisi Sait Faik’tir. Sait Faik Abasıyanık başta Adalar olmak üzere İstanbul’un fakir mahallelerini, Beyoğlu’nu, azınlıklarını ve çeşitli semtlerini bir İstanbul aşığı gibi tasvir ettiği hikayeleri ile dikkati çeker. “Sait Faik kozmopolit İstanbul öyküleri yazarıdır. Onun öykülerinde, Türk, Arnavut, Kürt, Çerkez, Ermeni, Rum, Yahudi, Çingene, Levanten; İstanbul’u İstanbul yapan tüm insan çeşitliliği, zenginliği vardır. (Edgü, 2003: 10)

Orhan Veli Kanık’ın İstanbul türküsü, Kapalı çarşı, İstanbul’u dinliyorum, Galata Köprüsü; Necip Fazıl Kısakürek’in Canım İstanbul gibi şiirleri bu konuda hafızalarda kalan şiirlerindendir. Asaf Halet Çelebi’nin Divan Şiirinde İstanbul (1953) isimli güldestesi ise bu konudaki eski şiirleri bir araya getirir. (Dergah 1982: 19)

Çalışmamızın odak noktasını teşkil eden Metin Eloğlu ise, 1940’dan 1960’a kadar “toplumsal” söylem ve temalara ağırlık verdiği devir içerisinde İstanbul’u ideolojisi etrafında bir düşünce şehir olarak kurgulamış; “bireysel” söylem ve temalara geçiş yaptığı 1960’dan sonra ise İstanbul, Eloğlu’nda aşkın değişmez fonu işleviyle hâkimiyetini devam ettirmiştir.

### “Acının Coğrafyası”

İstanbul, köyden kente göç olgusunun 1950’lerde ilk ve en fazla yaşandığı yerlerin başında gelir. Edebiyatımızda imgenin dönüşümünü kent merkezinde inceleyen Ahmet Oktay, metropole gelinceye kadar “kahvelerde, meyhanelerde, iskelelerde, tepelerde ve sokaklarda çevreyi gözleyen, toplumsal hiyerarşinin alt basamaklarındaki kaderine ancak sızıldanan küçük adam”ın edebiyatının yapıldığına dikkati çekmiştir. Metropolle birlikte bu “küçük adam” birden hem içine dönmüş ve oradaki büyük yarayı, karanlığı, yalnızlığı görmüştür; hem de bir önemi, bir yeri, bir gücü olduğunun, yoksulluğunun ve yoksunluğun kader olmadığını farkına varmıştır.”

Başlangıçta şairin toplumsal ödevleri olduğuna inanan bir şair olarak Metin Eloğlu da ilk üç kitabında İstanbul’a toplumsal bütünden koparılmışların, kenara itilmişlerin, kapitalizmin çarkları arasında sıkışıp kalmışların ve köyden kente göç edip büyük şehrin kültür şokuna maruz kalanların yaşadığı

bir mekân olarak yaklaşmıştır. Bu yönleriyle İstanbul, şairlerin kendisini övme konusunda yarıştıkları hülya şehirden çok Eloğlu'nda "Acının Coğrafyası"dır. (Uyar 2010: 425)

İstanbul, "Anadolu ve köy gerçeği"nden sonra toplumcu gerçekçi şairlerin bakış açısına en mümbit malzemeyi sağlayan, mevcut sistemin aksaklıklarının sergilendiği resim galerisi gibidir. Toplumsal katmanlar arasındaki sınıfsal uçurum ve adaletsizlik Eloğlu'nun "İstanbul çocukları askerlik edemez..." mısrasına yansır. Toplumsal iş bölümü içerisinde yapılması en zor işlere Anadolu ve köy ya da kenar mahalle çocukları koşurken Ece Ayhan'ın tabiriyle toplumun "sarışın çocukları" bu angaryalardan azade tutulmuştur.

İkinci Dünya savaşı sonrası itibariyle ülkemiz maddî anlamda büyük buhranlar içerisindeydi. Sosyalizm bu durumda olan her ülkede olduğu gibi aydınlarımız tarafından da tek çıkar yol olarak görülmüştür. Metin Eloğlu da bu kitle içerisinde yer alan şair ve yazarlardandır. Ancak Eloğlu, sosyalizmin toplumsal tezlerinin uygulama zeminini "Anadolu ve köy" gerçeği etrafında çok; ağırlıklı olarak İstanbul üzerinden kent odaklı gerçekleştirir. Bu yönüyle İstanbul çeşitli semtleriyle halkın yoksulluğuna tanıklık eder:

Beşiktaş'ta Kürt Bekir'in kahvesi,  
Gözönünde helalinden bir deniz;  
Aylardan temmuz; ağustosla haziranın arası.  
Biraz ötede hayal şehir, Anadolu yakası;  
Günlerden ya cuma, ya Cumartesi...  
Gözleri kararak, midesi öterekten  
Şair Şükrü Bey şiir yazıyor...  
Şiirin ismi ne, tahmin edin bakalım?  
'İnce ruhumun esrarengiz nalesi... (Eloğlu 2010a: 31)

Şair, mısralara yansıyan yönüyle halkın sefaletinin bizzat şahididir; onlar adına konuşur ve onların hallerini kendisine özgü mizahi ve ironik anlatımıyla sergiler. Bu sosyal sorumluluk hali, şairin bir üst anlatımla elinden tuttuğu çocuğun, (halkın) –sosyal gerçekçilerin refleks tavrı acizyet içerisindeki halkın haklarına arama görevi- öznesi belli olmayan kişilere karşı haklarının savunulmasına dönüştür. Açlığın şiddeti şiirin öznesi "Şair Şükrü Bey"nin bilinç kaybı-

nın vurgulandığı “Aylardan temmuz; ağustosla haziranın arası/ Günlerden ya cuma, ya Cumartesi...” gibi mısralarla anlatılır. İnsanın açlık gibi en önemli fiziksel ihtiyaçlarının giderilmediği bir ortamda şiirin kahramanının “şair” ve yazdığı şiirin adının “İnce ruhumun esrarengiz nalesi...” olması da şiirde bireyseli ve ruhsal terennümleri işleyenlere bir gönderme olarak da anlaşılabilir.

“Kaldırım Mühendisi” adlı şiirinde şair, İstanbul kentinin insanlarına ait manzaraları realist tablolar halinde gözler önüne serer. Bir önceki şiirde gözlemci ya da şair anlatıcının yerini bu şiirde kahraman anlatıcı almıştır:

O bekar o yalnız günlerimde  
Güzel İstanbul’u gezdim dolaşım,  
Altımda tanrı vergisi bir taşıt.  
Öyle işler gördüm ki içim parçalandı;  
Namussuz namusluya,  
İnsan hayvana eşit, (Eloğlu 2010a: 39)

Şiirin kahramanı ironik bir başlıkla, hem işsiz oluşunu vurgulamak hem de İstanbul’u gezmek için en uygun mesleği bulmuştur: “Kaldırım Mühendisi”. Sait Faik hikayelerinin zemin ve dekorunu oluşturan “ücre ve fakir İstanbul” semtleri Eloğlu’nun da tercih ettiği, gözlemlediği mekânlar Metin Eloğlu, İstanbul’a sadece “şimdi”nin penceresinden bakmaz, özellikle Osmanlı’ya özgü “konak, köşk, yalı” gibi yaşam mekânları ve içerisinde yaşayanlar geçmişten günümüze adeta yargılanmak için getirilir. Eloğlu resmî tarih ile Marksist tarih anlayışının paralelinde bir yaklaşımla Osmanlı’yı şiirlerinde söz konusu eder. “Belki de dedemcil kir-pas çıkımydı hiç” (Eloğlu 2010a: 212), “Kuşağıma sokulu salt geçmişi törpüleyen bir eğe/ Yaşamdan silkinmenin sorumsuz içeriği” (Eloğlu 2012a: 215) gibi mısralarında geçmişe ve geleneğe bir yadsıma ve olumsuzlanmayla yaklaştığına şahit olduğumuz Eloğlu, Osmanlı’yı ele alırken de benzer tavrını sürdürür. Saray ve konak tasvirleri ve sakinleri üzerinden o dönemdeki iktidar sahiplerine ciddi suçlamalarda bulunur dır. Şair kahramanı aracılığıyla İstanbul’u dolaşır; yalnız bu dolaşma kaypak ilgilerin ve avareliğin, hedefsizliğin tercih edildiği bir gezi çeşidi değildir.

Kent (İstanbul) atmosferi içerisinde yoksul kesim, maişet derdinin boyunduruğu altında sıkışıp kalmıştır. Onun en temel ihtiyaçlarıyla arasında olu-

şan mesafe, “Garip Kuşun Yuvası”nda “yasak”, ve “Hürriyet” kavramları aracılığıyla vurgulanır:

Bu evden içeri bir yol girene,  
 Oh çekmek yasak;  
 Sofrasında tuz, lambasında gaz yasak!  
 (...)  
 ‘İki kol iki bacak  
 ‘Hürriyetle yaşanır ancak; (Eloğlu 2010a: 40-41)

Eloğlu şiirlerinde geçen isimler bağlı oldukları alt gelir grubunun temsili tipleridir. Şair şiirde öznenin kimliğini belirginleştirmek yerine, emeğiyle yaşam savaşı verenleri, simgesel isimlerle “biz” çatısı altında toplamaktadır. “Dedikodu”da şiirin kahramanı isim yerine yoksulluğu ve dul oluşuyla şiirde beliginlik kazanmış; “Dolapta çantası üç beş kuruş parası/ Aferin sana ölü Ahmet karısı” (Eloğlu, 2010a: 46) mısralarıyla ekonomik ve medeni durumu ona kimlik olabilecek bütün adlandırmaların önüne geçmiştir.

### Şiirin Sanık Sandalyesinde Osmanlı

Metin Eloğlu, İstanbul’a sadece “şimdi”nin penceresinden bakmaz, özellikle Osmanlı’ya özğü “konak, köşk, yalı” gibi yaşam mekânları ve içerisinde yaşayanlar geçmişten günümüze adeta yargılanmak için getirilir. Eloğlu resmî tarih ile Marksist tarih anlayışının paralelinde bir yaklaşımla Osmanlı’yı şiirlerinde söz konusu eder. “Belki de dedemcil kir-pas çıkınıydı hiç” (Eloğlu 2010a: 212), “Kuşağıma sokulu salt geçmişı törpüleyen bir eğe/ Yaşamdan silkinmenin sorumsuz içeriği” (Eloğlu 2012a: 215) gibi mısralarında geçmişe ve geleceğe bir yadsıma ve olumsuzlanmayla yaklaştığına şahit olduğumuz Eloğlu, Osmanlı’yı ele alırken de benzer tavrını sürdürür. Saray ve konak tasvirleri ve sakinleri üzerinden o dönemdeki iktidar sahiplerine ciddi suçlamalarda bulunur:

Akşam olmuş kendiliğinden;  
 Bir konağımız var dayalı döşeli;  
 Kapıda arabanız, oda oda mutluluğunuz;  
 Kadehte kuşsütü var, tabakta minaregölgesi...

Biraz da aşk masalı ekleyin bu düzene;  
Eklediniz mi?  
Oh, yaşamak ne güzel şeymiş bel!  
Güzeldir tabii... (Eloğlu 2012a: 61)

“Zurnanın Zırt Dediği Yer” adlı şiirde geçen bu mısralarda, şaire göre, rahat ve rehavet içerisinde, halkın “kördöğüşü”nden habersiz, hazır yiyici burjuvazinin hayatından bir kesit aktarılmıştır. Eloğlu, yaşadığı dönemdeki mevcut adaletsizliklerin temelinde geçmişte oluşturulan şartlar olduğuna dair bir inanca da sahiptir. Kitaplarına almadığı “Sadrazamın Sol Böğrü” adlı şiirinde bu kanaatin izlerini görmek mümkündür:

Doğan günler bizi doğacak günlere taşıdı  
Sadrazam doğruldu yatağından  
Ve sol böğrünü kaşdı (Eloğlu 2010b: 306)

“Öyleyse” başlıklı bir düzyazısında geçen satırlar da Eloğlu, güncelde yaşanan kimi olumsuzlukların geçmişten tevarüs olduğunu; “Günümüzden geri, ta padişahlık döneminde kimlerin nasılına suçlandığını hep biliyoruz. Eh, şimdileri olmuyor mu bu tür işlemler? Ad, konu, eylemsel işlevsel saymayayım; nedir ki Osmanlı kalıntısı tiryakilikler, çağ gerçeklerini, toplum isterlerini hiçe saymalar dizginlenemiyor; bir gülünç” (Eloğlu, 2010b: 146) cümleleriyle vurgulama yoluna gider. Eloğlu, Osmanlı’ya bu olumsuz yaklaşımında yalnız değildir; İlhan Berk ve Ece Ayhan da bazı şiirlerinde benzer bir algıyla Osmanlı tarihini söz konusu etmişlerdir. İlhan Berk, Osmanlı’ya yönelik eleştirilerini İstanbul şehri özelinden hareket ederek sıralar:

Her gelen sana köstek kelepçe yeni zincirler bıraktı  
Her gelen açıklar kinler arabaları surları devraldı  
Zindanları şiddetli yalnızlığını kimsesizliğini daha genişletti

“İstanbul’dan daha çok onun tarihine ve onun şahsında Osmanlı tarihine yönelik bir eleştiridir. Şairin maddeci dünya görüşünün olumsuz bir tefsiri olarak saydığımız bu tutum acımasız bir şekilde Galile Denizi’nde de devam eder.” (Özcan 2009: 123)

“İktidarı yaşadığı dönemle sınırlandırmayan Ece Ayhan da “Uzak Hala” şiirinde el değiştiren yönetim ve idare şekillerine rağmen bireyi huzursuz eden iktidar mantığının değişmeyişinden yakınır.” (Sarıkaya 2013: 315)

Leblebici horhor'a alkış tutan  
Dikran çuhacıyan'a çiçek atan  
Sen uzak hala neyyire hanım yoksa  
Cumhuriyette de uyuyamıyor musun?”  
“Uzak Hala”, Bütün Yort Savul'lar!,

“Masal Masal Matias”da sınıfsal farklılıkların bir kast sistemi içerisinde oluştuğu vurgusu Osmanlı mutfağına ait çeşitli yemekler eşliğinde dile getirilir:

Bizim ev sizinkine benzer mi, a evladım?  
Bizim ev, dokuz göbekten asiller evi;  
Çerkeztavuğu eksik olmaz ki bizim evden;  
Hele patlıcanlı horhor kebabı,  
Saray usulü sebzeli yani, (Eloğlu, 2012a: 72)

Eloğlu, şiirinin bu evresinde İstanbul'un tabii ve tarihsel güzelliklerine karşı alabildiğine vurduğu duymazdır. Şair bu yönüyle “Birdenbire mes'udum işitmek hevesiyle,/ Gönlüm dolu İstanbul'un en özlü sesiyle”(Beyatlı 2004: 33) mısralarının sahibi Yahya Kemal'in İstanbul'a bakışından fersah fersah uzaktadır. İstanbul'un ihtişamını ve bütün güzelliklerinin önünü gelir dağılımındaki eşitsizliğin neden olduğu insan ve mahalle manzaraları kaplamıştır. “Sen Gideli” şiirinde bir zamanlar kendisinin İstanbul'a olan hayranlığını gizleyemez “İşimş İstanbul'a bayılırdım bir vakitler/ Yaz bitecek diye ödüm kopardı” mısraları bir itiraf kabilinden şairin kaleminden dökülür. Ancak “Şimdi hepsi bilmemneyime” (Eloğlu 2012a: 91) mısraı ise hayranlığın yerini başka meselelerin aldığı haber vermektedir.

### **Aşkın Değişmez Fonu**

Davasının ve kavgasının şehri İstanbul, “Düdüklü Tencere, Sultan Palamut ve Odun” adlı kitaplarından sonra yerini yavaş yavaş sevdasının şehri İstanbul'a bırakır. Şairin bu dönüşümünün altında, şiirin toplumsal katmanlar arasındaki mevcut adaletsizlikleri değiştirebileceğine olan inancını yitirmesi veya uğruna mücadele edilecek toplum fikrinin yerini Ece Ayhan'ın tabiriyle

“örgütlenmiş sorumsuzluğa” (Ayhan 1993: 78) bırakması gibi etkenler aranabilir. Her hâlükârda Eloğlu’nun şiirlerinde değişmeyen tek olgu, İstanbul’un “fetiş mekân” olarak mevcut konumunu korumasıdır.

şiddetli tutkunun ve bağlılığın ifadesi olan “aşk” İstanbul’da şekillenir ve onunla anlam kazanır. İstanbul her köşesi, her sokağı ve her semtiyle hafızada sevgiliyle idrak edilen zamanın hem mührü hem de laneti haline gelir. Lanetlenir çünkü yalnız da olsa artık aşıklardan her biri İstanbul’u yalnız gezemiyecektir. “Anı” şiirinde şair, sevgilisini İstanbul’la özdeşleştirir; İstanbul, cansız bir kent soğukluğunun çok uzağında sevgilinin kendisine dönüşür: “İstanbul’dunuz, evimdiniz, ne güzeldiniz” (Eloğlu, 2010a: 122) Aşkın nesnesi sevgiliyle İstanbul, şairin belleğinde birbirlerinden ayrı düşmezler; birinin varlığı da muhakkak diğerine bağlı durumdadır: “Seni sevmeseydim ilkbaharı kodunsa bul gayrı/ İstanbul diye bir kent yoktu ki yeryüzünde” (Eloğlu 2010a: 131)

Bu durumun bir adım ötesi ise tutkunun ve bağlılığın sevgiliyi de aşarak İstanbul’da karar kılması; şairin İstanbul’suz yapamamasıdır: Bu yüzden şair “Sultan Palamut” adlı şiirinde “Yahu ben İstanbul’suz edecek adam mıydım” (Eloğlu 2010a: 105) mısraıyla adeta isyan eder.

“Eloğlu’nun şiirlerinde, ayrılık da aşk gibi, iç dünyasını derinden etkileyen, onu tedirgin eden ve hırçınlaştıran bir temadır.” (Fedai 2011: 139) şairin iç dünyasında fırtınalar kopartan bu durumun dış dünyaya, İstanbul’a aksi de farklı olmaz:

Sen gittin ya yine  
şimdi İstanbul’un kuşlar gibi pırpır göğüne  
Yarın o salkım-saçak denizine vah vah  
O ikimizlik güzelliklerin tümüne öbürgün  
Bir şapşal gurbet çöreklenir elbet (Eloğlu, 2010a: 260)

“Ayşemayşe”de şairi baştan başa, içten dışa kuşatan sevgili ve İstanbul birlikte özlenir ve birlikte hatırlanır; İstanbul tutkusu öyle bir noktadır ki şair, nereye giderse gitsin aslında ondan kopamamaktadır:

Maraş'ları Muş'ları hep geze geze  
 İstanbul'dan hiç mi hiç çıkmadım  
 Nice senler saysam yo boyunca sevdiğim  
 Tepeden tırnağa ayşemayşe

Şair, hayatının son demlerine doğru kendisinde meydana gelen maddî ve manevî tahribatın sorumlusunu arar. Bu noktada şiirlerinde özellikle bir arada anılan ve onlarsız yapamadığı vurgulanan İstanbul ve sevgili iki seçenek olarak “Törpü” adlı şiirinde yerlerini alırlar. Şiirin başlığı da “ömür törpüsü” deyiminden hareketle özellikle seçilmiş gibidir:

Pekala İstanbul'du işte  
 Güzelliğine çokbilmiş  
 İyiliğine az ödleğ  
 Yamuğu olsun-varsın  
 Onu mu arşınladım en çok  
 Senle mi aşındımdı (Eloğlu, 2010a: 422)

Eloğlu'nun Füsün Akatlı'nın yapmış olduğu röportaja verdiği cevap da ondaki İstanbul sevgisinin kıyas kabul etmeyecek bir noktada bulunduğunu göstermektedir:

Doğma büyüme İstanbul'lu bir şairi, İstanbul'dan koparsalar; çıkabilir mi şair tabiatı orta yere? (...) Ankara'daki şu iki üç günün izlenimleriyle yanıtlayacak olsan, Ankara'nın şiir yazdırma potansiyeli için ne dersin? Doğrusunu istersen, Ankara'yla bilemedin iki haftadan fazla sarmaşamıyorum.” (Eloğlu, 2010b: 359)

İstanbul, şairin şahsi hayatında da özel bir yere sahiptir. Doğup büyüdüğu, çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği semtler hususiyle de Üsküdar; kimi şiirlerinde hatıralarına eşlik eder:

Uzansam mı Kısıklı'ya  
 Havasında suyunda sakladığımı  
 Balsam fena olur muyum  
 Yine alışıır mıyım acaba  
 Şiire tütüne ve insana  
 Devirsem damacaneleri  
 Şangır-şungur oracıkta ölsem mi (Eloğlu 2010a: 388)



OktaY Yivli, Eloğlu'nun şiirlerindeki öznenin bu anımsamalarında iki farklı nedenin olduğunu vurgular. Yivli'ye göre, özne “ ya şimdiden hoşnut olmadığı için geğmişe sığınır ve bu düşlem onu mutlu eder; ya da “karamsar özne, geğmişi anımsar ancak o güzel günlerin bir daha yaşanamayacağını düşünerek mutsuz olur.” (Yivli 2013: 162) şair, yaşanılan zamanın huzursuzluğuna tahammül edebilmek için “Yitikçi” başlıklı şiirinde bir kez daha İstanbul'a, Üsküdar günlerine ve ilk sevgiliye hafızayı aralar:

Hadi git azıcık İstanbul iste  
Kosunlar o denizi bir çanağa  
Bir çıkına elesinler o günlerimi  
O yazdan Üsküdar'dan ne kaldıysa Eliften  
Doldur ceplerine (Eloğlu 2010a: 144)

### Sonuç

Modern Türk şiirinin önemli isimlerinden olan Metin Eloğlu'nun şiirlerinde İstanbul, şairin şiire başladığı 1940'lardan 1985'e kadar merkez mekân olarak yer almıştır. Eloğlu'nun hayat ve düşünce serüveninde ortaya çıkan değişikliklerin paralelinde İstanbul'un şiire yansıması da farklılık arzemiş; toplumcu gerđekçi akımın tesirinde kaldığı dönemde İstanbul, ekonomik koşullar altında ezilen kitlelerin, yoksul insanların ve emeği sömürülen işçi sınıfının dekorunu oluşturan bir kent olarak karşımıza çıkmıştır. İstanbul'un bu atmosferinde şair, ezilen, sömürülen sessiz yığınların sesi ve hak arayıcısı olmuştur. Eloğlu, hak arama mücadelesini kimi şiirlerinde Osmanlı'dan başlayarak İstanbul'un tarihsel iç mekânları –konak, köşk, saray- eşliğinde söz konusu etmiştir. 1960'lı yıllarda toplumsal gerđekçi akımı terk ederek şiirlerinde bireysel duyuş ve temalara ağırlık verdiği dönemde İstanbul'un şiilerdeki izdüşümü de değişmiştir. İstanbul, şairin bu devredeki şiirlerinde, “biz” düşüncesinin nesnesi durumundan “ben”in his, duyuğ ve hatıralarının taşıyıcısı ve anımsatıcısı şehir konumuna geğmiştir. Tarihsel olmasa bile en azından tabii güzellikleri çevresinde İstanbul'dan bahsedilmeye başlanmıştır. Dikkati çeken bir diğer husus da “Horozdan Korkan Oğlan” kitabından sonra İstanbul'un aşkın değişmez fonu olması, sevgiliyle bir arada anılması ve giderek şairde saplantılı bir tutkuya dönüşmesidir.

**Kaynaklar**

- Akyüz, Kenan (1995) *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Ayhan, Ece (1993) *Sivil Şiirler*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Beyatlı, Yahya Kemal (2004) *Kendi Gök Kubbemiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çelebi, Asaf Halet (2002) *Divan Şiirinde İstanbul*, Hece Yayınları, Ankara.
- Dergah, (1982) "Tanzimat Edebiyatı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt 5, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Edgü, Ferit (2003) *Bir Usta Bir Dünya Sait Faik Abasıyanık*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eloğlu, Metin (2010a) *Bu Yalnızlık Benim: Toplu Şiirler*, 3.bs.,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eloğlu, Metin (2010b) *İçli Dışlı: Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar*, Hazırlayan: Turgay Anar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Fedai, Özlem (2011). Garip ve İkinci Yeni Kavşağında Bıçkın Bir Şair: Metin Eloğlu ve Şiiri, Şule Yayınları, İstanbul
- Kaplan, Mehmet (2006) "Türk Edebiyatında İstanbul", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Oktay, Ahmet (2002) *Metropol ve İmgelem*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Tarık (2009) *Aykırı ve Şair: İlhan Berk*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Sarıkaya, Orhan (2013) *İkinci Yeni Şiirinde Modern İnsanın Görünümleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uyar, Turgut (2009) *Büyük Saat*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yivli, Oktay (2013) *Metin Eloğlu'nun Şiiri*, Kurgan Edebiyat, Ankara.

### **Metin Eloğlu'nun Őirlerinde İstanbul**

Orhan SARIKAYA

#### **Özet**

Türk edebiyatının vazgeçilmez temalarından olan İstanbul, aynı zamanda şair ve yazarların ilham kaynaklarının başında gelmektedir. Bu yönüyle Türk edebiyatının her türünde ve her devresinde İstanbul'a dair pek çok eser kaleme alınmıştır. Doğma büyüme İstanbul'lu olan Metin Eloğlu da İstanbul'u yazın hayatının neredeyse bütün dönemlerinde –Garip, sosyal gerçekçi, II.Yeni- merkezi mekân olarak seçmiştir. Bu çalışmanın amacı, İstanbul'un Metin Eloğlu'nun Őirlerine ne şekilde yansıdığını ortaya koymaktır. Çalışmada özellikle, Eloğlu'nun sosyal gerçekçi dönemiyle bireysel söylem ve temalara ağırlık verdiği dönemi arasında İstanbul'a yaklaşımında ortaya çıkan farklılıklara dikkat edilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Toplumsal gerçekçilik, İkinci Yeni, Metin Eloğlu, İstanbul, Şir

### **Istanbul in Eloglu's Poems**

Orhan SARIKAYA

#### **Abstract**

Istanbul indispensable theme in Turkish is also inspiration for many writers and poets. Because of this there are so many works about Istanbul in Turkish literature (all kinds and periods). Eloglu who was born and lived in Istanbul used Istanbul during his almost entire poet career (Garip, Social Realistic, Second New) . In this study we will talk about how Istanbul effected Eloglus poems. Also we will explain Eloglus different approaches to Istanbul during the time between his social realistic time and individualistic time

**Keywords:** Social realizm, Second New, Metin Eloglu, Istanbul, poem



# Persona/Maske'nin Düşüşü ve Gizlenen Ben'in Ortaya Çıkışı: “Bir Maskeyi Düşürür Gibi”

Fatih EGE\*

## Giriş

Modern insanın yalnızlığına, parçalanmışlığına, bölünmüşlüğüne ve kendine yabancılaşmasına vurgu yapan küçürek öyküler, yoğunlaştırılmış anlatımı ile çağın ruhunu yakalamaya çalışan bireyin haykırışı niteliğindedir. Her çağ ruhunu kendi anlatı araçlarıyla iç dünyasını dışa vurur. Nitekim “küçürek öyküler an ile sınırlandırılmıştır ve okuyucunun düş, yorum gücüne bağlıdır. Okuyucu yapacağı çıkarımlarla öykünün temel amacına da hizmet etmiş olur.” (Korkmaz vd. 2011: 35) Söz konusu çıkarımlar metni diğer metinlere, zamanlara ve dünyalara da açar.

“Bir Maskeyi Düşürür Gibi

-Güzel kadın.

-Dı, dedi.

Cart! diye yüzünü alından aşağı yüzüp!” (Taş 2007: 50)

Şahin Taş'ın yukarıdaki anlatısı başlık dâhil 14 sözcükten oluşan bir küçürek öyküdür. Toplam üç tümceden oluşmaktadır. Sıkıştırılmış yapısı ve anlık anlatımıyla karşımıza çıkan “Bir Maskeyi Düşürür Gibi” adlı küçürek öykü, çıkarımsal olarak oldukça geniş bir bakış açısı olanağına sahiptir. Öyküde iki farklı varsayımda bulunmamız mümkündür:

---

\* Araş. Gör., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan / TÜRKİYE, fatihege@ardahan.edu.tr

1. Varsayım**	2. Varsayım
Özne: Güzel Kadın.	Özne: Mutsuz Erkek
<b>Anlatıcı:</b> Tanık bakış açısına sahip.	<b>Anlatıcı:</b> Tanık bakış açısına sahip.
<b>Yer:</b> Herhangi bir yer (belirsiz).	<b>Yer:</b> Herhangi bir yer (belirsiz).
<b>Zaman:</b> Şimdiki zaman.	<b>Zaman:</b> Şimdiki zaman.
<b>Mekân:</b> Herhangi bir mekân (belirsiz)	<b>Mekân:</b> Herhangi bir mekân (belirsiz)

### Persona/Maskenin Düşüşü

Bir metni tahlil ederken metnin başlığını çekirdek söz olarak almamız gerekmektedir. Bir metnin başlığı, metni oluşturan diğer unsurlarla gizil anlam kombinasyonları kurması sebebiyle çekirdek söz niteliği taşır. Küçürek öyküler, sıradan, ama yoğun ve özgün yaşantıları daha çok simgesel düzeyde bize anlatır. "Bir Maskeyi Düşürür Gibi", tümcesinde geçen "maske" ibaresi simgesel düzeyde takınılan tavra göndermede bulunan açar bir sözcüktür. Zira "bir yoğunlaştırma göstergesi olan simge, daima kendisi olmayandır ve hep ötelere, derin anlamlara çağrıda bulunur." (Korkmaz 2003: 26) Simgesel düzeyde, gerçek yüzü ile görünürdeki yüzü, yani gerçek beni ile görünürdeki ben'i (fiziksel ben) farklı olan bir kadının yüzündeki maskeyi yüzmesi özüne/benliğine dönüş yolunda bir adım atmasıdır. Laing'in de belirttiği gibi aslında maskesiz insan çok enderdir. Hatta böylesi bir insanın olup olmadığı bile şüphelidir. Herkes şu ya/da bu ölçüde maske takar ve kendimizi tam olarak içine koymadığımız birçok durum vardır. (Laing 2012: 93) Öyküdeki özne de gerçeğin sınırlandırıcı etkisinden ve geçmiş alışkanlıklarından ürkererek sahte benliğinden arınmak ister.

İnsan, hayatına giren kişilerin ve yaşadığı anların toplamıdır. Topluma göre şekillenen insan, farklı benliklere bürünmek zorunda kalır. Jung, arketipsel teori-

\*\* Çalışmamızın odak noktasını birinci varsayım oluşturacaktır.

sini kurarken; gölge, anima, animus, persona ve yaşlı bilge adam kavramlarından bahseder ve persona'yı; kişiliğin aynı zamanda bir başkasına da ait olabilecek yönü (Fordham 2011: 63) diye tanımlar. Bu bağlamda persona, bir insanın nasıl görünmesi gerektiğine göre oluşan, bireyle toplum arasındaki uzlaşmadır. Bir diğer deyişle çevrenin talepleriyle bireyin içyapısının ihtiyaçları arasındaki uzlaşmadır. (Jacobi 2002: 46) Kolektif bir olgu olan persona, kişiliğimizin herkesleşen yüzüdür. Yaşadığımız toplum içinde üstlendiğimiz yükümlülükler, oynadığımız roller, katlanmak/öyle görünmek zorunda olduğumuz durumlardaki yüzümüze taktığımız maskedir. Ayrıca Jung, personanın dünya ile ilişkilerimizi sağlayan bir gereklilik olduğunu söyler ve persona geliştirmeyi ihmal eden insanların kaba, huzursuzluk yaratan ve dünyadaki yerlerini bulmada zorluk çeken eğilimler sergilerler (Fordham 2011: 63) düşüncesini savunmaktadır.

Yukarıda yer verilen tanımlar ışığında öyküdeki öznenin (kadın), gerçek yüzünün üstüne yapışan sahte yüzünü yırtarak hayata karşı takındığı maskesinden kurtulma çabasında olduğunu söyleyebiliriz. “-Dı” eki, “kal-dı, bit-ti, ol-du, geç-ti, yaşan-dı,” örneklerinde görüldüğü gibi geçmişte olup biten durumların ifadesi için kullanılmaktadır. Özne bu eki, özellikle varlığını rahatsız eden geçmiş yaşantının kuşatmasından kurtulmak istemekte olduğunu, dile getirmek amacı ile kullanır. Zamanın geçmiş boyutunda yaşanan deneyimler öznenin varlığını zamanın gelecek boyutunda sınırlandırmaktadır. Bu bakımdan geleceğe ağmak isteyen özne varlığını ihlal eden unsurlardan kurtularak, şimdiki zaman boyutunda kendisini konumlandırmak ve geleceğe açılmak ister. Özne, varlığını kuşatan/sınırlandıran “*Cart*” ibaresi işte bu sıkıntılı ruhun ani ve keskin bir biçimde geçmişinden kurtulma çabasının yansıması olarak bir ünlem şeklinde karşımıza çıkar. Sartre, bu durumu bireyin “eylemlerinin tüm kişisel gereklerinden kaçmasının bir biçimi” (Sartre 2010: 468) şeklinde ifade eder. Bu aslında simgesel düzeyde yanarak küllerinden yeniden doğan “Anka kuşu” gibi tekrar var olma isteğinin dışı vurumudur. Kadının yüzündeki maskeyi cart diye yüzüp atması bir anlamda bireysel bir başkaldırıdır. Çünkü eylem anlık bir tepki niteliğinde gelişmektedir. Zira bu eylem bir acıya verilen tepki niteliğinde de düşünülebilir, bu hususta Laing şöyle der; “Şizoid birey sıklıkla kendi süreçlerinin farkındalığının zorlanımlı

doğası ve başkalarının dünyasında bir nesne olarak kendi beden hissini eşit ölçüde zorlanımlı doğası yüzünden acı çeker." (Laing 2012: 104).

İkinci varsayımda ise gerçeğin bunaltısından bir an olsun kurtulmak isteyip geçmişe yönelen mutsuz bilinç (Özne: Erkek)'in içinde bulunduğu ruh halini gözlemleyip dile getiren tanık anlatıcı vardır. Öykü yazarının, anlatıda geçmiş zaman eki olan -dı ekini "kadın" ibaresinden bölerek konuşma çizgisi ile bir alt cümlede eksilteli olarak kullandığını düşünebiliriz. Bu durumda öyküyü:

*"-Güzel kadın(dı), dedi.*

*-Cart! diye yüzünü alnından aşağı yüzüp"*

şeklinde okumamız da mümkündür. Bu okumadan yola çıkarak mutsuz bilinç, unutamadığı güzel kadının kendisinde bıraktığı anılardan kurtulmak için benliğin bir sembolü olarak takındığı yüzünü bir maskeyi düşürür gibi varlık alanından çıkarmak isteğindedir yorumuna ulaşabiliriz. "*Cart! diye yüzünü alnından aşağı yüzüp!*" tümcesi okuyucunun zihninde kabuk tutmuş fakat iyileşme sürecini tamamlamamış bir yarayı hızlı ve ani bir şekilde tekrar açmayı çağrıştırmaktadır. Geçmişin zihnini kemiren anılarından arınmak isteyen mutsuz bilinç için bu zor bir durumdur. "*Benliğin bedenden ayrılması hem tahammül edilmesi zor hem de ıstırap çekenin düzelmesine yardım edecek birini umarsızca özlemesine neden olacak bir şeydir.*" (Laing 2012: 158)

### **Çıkarım / Sonuç**

Modern çağın getirisi olarak hızlı yaşayan, fiziksel eylemlerini daha seri fakat zihinsel düşünce süreçlerini daha yoğun gerçekleştirmek mecburiyetinde olan insanoğlu bu değişim ve gelişimini, kendisini ifade eden anlatılara da yansıtmıştır. Küçürek öykü anlatı türü bu çağın ve mecburiyetin bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Ötekileşen, yalnızlaşan, kendi ben'ini kaybeden birey arayış içerisinde. Şahin Taş'ın yukarıda incelemeye çalıştığımız küçürek öyküsü de bireyin gerçek ben'ini arayışını, toplumun takınmak zorunda bıraktığı maskesinden sıyrılma isteğini konu edinen, kısa fakat derin bir ifade tarzı ile kaleme alınmıştır.



## **Kaynaklar**

- Fordham, Frieda (2011), *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, Çeviren: Aslan Yalçiner, 8. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- Jacobi, Jolande (2002), *C. G. Jung Psikolojisi*, Çeviren: Mehmet Arap, İlhan Yayınevi, İstanbul.
- Korkmaz, Ramazan (2003) “Küçük Öykü Türü (Short-short Story) ve Bir Öykü Çözümlemesi; Ferit Edgü’nün Öç’ü”, *Adam Öykü*, Kasım/Aralık, S.49, İstanbul.
- Korkmaz, Ramazan-Deveci, Mutlu (2011), *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür Küçük Öykü*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Laing, R. D (2012), *Bölünmüş Benlik*, Çeviren: Ergün Akça, Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Sartre, Jean Paul (2010), *Varlık ve Hiçlik*, Çeviren: Turhan Ilgaz-Gaye Çankaya Şen, 3. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.

**Persona/Maske'nin Düşüşü ve Gizlenen Ben'in Ortaya Çıkışı: "Bir Maskeyi Düşürür Gibi"**

Fatih EGE

**Özet**

Yirminci yüz yılın son çeyreğine yakın ortaya çıkan ve kuşatılan/sarılan modern çağın insanının varoluşsal kaygılarını, çağın ruhuna uygun olarak metinselleştirdiği anlatılar olan küçürek öyküler sıkıştırılmış anlam tabakalarına sahiptir. Bu derin anlam tabakaları, yaşamı zaman boyutunda hızlı yaşayan modern insanın bilinçaltı mahzenlerinde saklı duygularını kısa metinler halinde ortaya koyar. Çalışmamızda da bu metinlere farklı bir örnek olan Şahin Taş'ın "Bir Maskeyi Düşürür" gibi adlı küçürek öyküsü sembolik dili ve anlam tabakaları içerisinde yatan yoğunlaştırılmış ifadeleri okunarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu okumada Jung'un persona kavramından hareketle ve metnin başlığında yer alan maske ibaresi göz önünde tutularak toplum-birey ilişkisi farklı varsayımlar esas alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Küçürek Öykü, arketip, maske, modernite, yabancılaşma

**Taking Off The Mask/Persona And The Reveal Of Private Self "As If Unmasking"**

Fatih EGE

**Abstract**

Short –short stories harbour implicit meanings being as the written products of modern age and reflect the ontological worries of man who feels trapped as parallel to the spirit of the age. These implicit meanings reveal in the form of short stories as a result of the hidden feelings stored in the sub-consciousness of modern man who lives in the hustle and bustle of modern life .This study analyses Şahin Tas's short short story called "Bir Maskeyi Düşürür Gibi"(As If Unmasking) as an example in which some symbolic and implicit expressions are used. The relationship between man and society with reference to Jung's concept "persona" and the word "mask" is also examined in the study.

**Keywords:** Short Short Story, archetype, persona, modernity, alination

## İslâmî Yeni Edebiyatta Şiir ve Şair (Mavera Dergisi Örneği)

Şerife Nihal ZEYBEK\*

İlk sayısı Aralık 1976’da çıkan Mavera dergisi özgün edebî anlayışı, kaliteli ürünleri ve duruşuyla başlı başına bir ekol olmayı başarmıştır. Pek çok derginin maddî imkânsızlıklar nedeniyle kısa sürede kapanmak durumunda kaldığı ülkemizde, Mavera, hiçbir kuruluşa bağımlı olmadan 14 sene boyunca yayım hayatını devam ettirmiştir. Mavera, tüm imkânsızlıklara rağmen, yöneticilerinin bitmek bilmeyen şevki ve fedakârlıklarıyla ayakta kalabilmiş bir dergidir. Mavera 163 sayı yayımlanarak Türk edebiyat tarihinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmada bir döneme damgasını vuran Mavera dergisinin ilk 82 sayısı üzerinden Mavera kadrosunun şiire ve şaire bakışı İslâm bağlamında yansıtılmaya çalışılmıştır.

“Kitap fazla ciddi, gazete fazla sorumsuz. Dergi, hür tefekkürün kalesi. Belki serseri ama taze ve sıcak bir tefekkür. Kitap, çok defa tek insanın eseri, tek düşüncenin yankısı; dergi bir zekalar topluluğunun.”<sup>1</sup> Cemil Meriç’in veciz şekilde ifade ettiği dergi tanımı Mavera için geçerlidir. Mavera, ‘hür tefekkürün kalesi’ ve ‘zekâlar topluluğu’ olmayı başarmıştır. Dergiler süreklilik arz ettiği ve belli bir okuyucu kitlesine sahip olduğundan yazar ve şairler için önemli bir yere sahiptir. Mavera bir anlık heves mahsülü değildir. Fikrî hazırlık safhası uzun süren Mavera, sağlam bir düşünsel temel üzerine oturmuştur. Mavera kadrosu dergi deneyimine sahip isimlerdir. Mavera’yı kuran ekip daha önceleri

\* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü - Ankara / TÜRKİYE, nihalzeybek@gmail.com  
1 - Cemil Meriç, Bu Ülke, İletişim yayınları, İstanbul, 2012, s.102.

Sezai Karakoç yönetimindeki Diriliş ve Nuri Pakdil yönetimindeki Edebiyat dergilerinde yazmışlardır. Mavera, Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat dergilerinin tabiri caizse devamı niteliğindedir. Fakat bu Mavera'nın onlara rakip olduğu veya onları taklit ettiği anlamına asla gelmemektedir. Zikredilen bu dergiler aynı yolda yürüyen dostlar gibidir.

Mavera şiirle iç içe bir dergidir. Öyle ki Cahit Zarifoğlu'nun 'Yedi Güzel Adam' şiiri hemen Mavera'yı akla getirmektedir.<sup>2</sup> Şair tarafından açıkça bildirilmeyen bu 'yedi adam'ın kimler olduğu hususunda çeşitli isimler zikredilmiştir. Rivayetler arasında 'Yedi Güzel Adam'ın Mavera'nın kurucu kadrosunu oluşturan yedi isim olduğu da yer almaktadır. Bununla beraber derginin adı bile tek başına şiirsel bir mahiyettedir. Şiir daha ziyade soyutu anlatır, az sözle derin manalar ifade etmeye çalışır, ahenkli bir söyleyişe sahiptir. 'Mavera' tek bir kelime olmasına rağmen zikredilen bu şiirsel özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Mehmet Atilla Maraş, Mavera kelimesinin bu derin anlamından yararlanarak derginin ismi ile kendi şiir anlayışını iç içe değerlendirmiştir. Mavera'nın sözlük anlamı, görülen âlemin ötesidir. Bu fizikî âlemin dışındaki metafizik âleme işaret etmektedir. Necip Fazıl, şairi 'gaybı kurcalayan adam' olarak tanımlamıştır. Şiir somuttan ziyade soyutla ilgilenir, bedenden çok ruha yakındır. Şiir, maveraya doğru yolculukta olan insanın bu yolculuğunu okuma biçimidir.<sup>3</sup>

Mavera dergisi edebî ve fikrî olarak bir duruşa sahip olmuş ve bunu açıkça dile getirmiştir. Cumhuriyet sonrası edebiyatımızda din olgusu ihmal edilmiştir. Bu süreçte dinî muhtevaya sahip olan veya dinî bir bakış açısıyla kaleme alınan eserler yok denilecek kadar azdır. Mavera kadrosu bu eksikliğin farkındalığıyla hareket etmiş, sadece eserlerini dinî hassasiyetle kaleme almakla yetinmemişlerdir. Mavera, edebiyatın teorik yönüne de eğilmiştir. Mavera'da Türk, İslam ve dünya edebiyatları hakkında yapılmış değerlendirmeler ve hikâye, şiir, roman gibi edebî türler üzerine yapılmış tahliller yer almıştır. Mavera kadrosu yazarlık ve

2 - Bkz. Cahit Zarifoğlu, Yedi Güzel Adam, Edebiyat Dergisi Yay., Ankara, Eylül 1973, s. 9.

3 - Bkz. Mehmet Atilla Maraş, "Şiir Sanatının Okumaya Çalıştığı Bir Alan", Dil ve Edebiyat Dergisi, Kasım 2012, S.47, s.44-46.

şairlik kavramları üzerine oturumlar düzenlemiş, eleştiri yazıları kaleme almıştır. Böylece yeni edebiyat alanında bir eksikliği gidermeye çalışmış, İşlam şuuruyla nasıl edebiyat yapılacağına dair yol haritası çizmişlerdir. Bu nedenlerden dolayı Maver'a bir edebiyat okulu olarak kabul edilmiştir.

Ahmet Kabaklı, 'Yeni İşlâmcı Akım' başlığı altında Maver'a'nın önde gelen isimlerinden olan Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt, Rasim Özdenören, Alaeddin Özdenören, Ebubekir Eroğlu, Vahap Akbaş, M. Atilla Maraş ve İşmail Kılıoğlu'na yer vermiştir. Kabaklı, Edebiyat'ta İşlâmî düşüncenin, Tanzimat'ta Namık Kemal, Meşrutiyet'te ise Mehmet Akif Ersoy tarafından temsil edildiğini söyleyerek şunları kaydetmiştir:

Yeni İşlâmcılık'ın temsilcilerine bir öncü ve üstat aranıyorsa, bu şüphesiz ki Necip Fazıl Kısakürek'tir. Kademe kademe önce Sezai Karakoç, sonra da Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören yıllar yılı Kısakürek'in telkinleri, etkisi ve havası içine yetişmişlerdir.<sup>4</sup>

Tanzimatla başlayan yenileşme süreciyle 'dinî muhteva' şiirden yavaş yavaş çekilmeye başladı. Cumhuriyetin kurulmasıyla İşlâmî söylem edebî hayatta yer almaz oldu. Üstü örtülen İşlâmî söylem, 1960'lı yıllardan itibaren şiir dünyasına yeniden giriş yaptı. Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'un ortaya koyduğu eserler İşlâmî söyleme sahip olmalarının yanı sıra sanatsal açıdan da son derece kıymetliydi. Onların bu nitelikli eserleri gençlere bu alanda güven verdi ve yol gösterici oldu.<sup>5</sup> Maver'a dergisini çıkaranlar Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil gibi isimlerin tabiri caizse öğrencisi olmuş, hatta beraber edebî faaliyetlerde bulunmuş kimselerdir.

Maver'a Türk edebiyatına yeni bir bakış açısı getirmiş, alanında öncü olmuş bir dergidir. Maver'a şiir alanında da bir ekol olarak kabul edilmelidir. Fakat burada yeni bir 'ekol' olarak adlandırma nedenimiz Maver'a şiirinin şeklinden ziyade muhtevası ile alakalıdır. Maver'a şairleri yeni bir şiir türü ortaya çıkarma gibi bir gayretin içine girmemişlerdir. Onlar kabiliyetleri ve kişilikleri doğrultusunda kendilerini en iyi ifade edebildikleri şekillerde şiirler kaleme

4 - Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Yay., İstanbul, C. IV., s. 676.

5 - Bkz. Ramazan Korkmaz, Tark Özcay, Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2004, s.261.

almışlardır. Mavera sayfalarında İkinci Yeni kapsamında değerlendirilecek şiirlerin yanı sıra klasik İslâmî Türk edebiyatı etkisindeki şiirleri de görmek mümkündür. Bununla ilgili olarak Vahap Akbaş, Alaeddin Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Akif İnan gibi isimlerin özellikle şiir alanında bir nesil üzerinde etkili olduğunu kaydetmiştir. Fakat onların hiçbir zaman edebî bir hareket olarak ortaya çıkma iddiası taşımadıklarını ve bundan dolayı da kendi şiir anlayışlarına özel bir ad verme gereksinimi duymadıklarını belirtmiştir. Bu isimler şiirlerini yerli düşünce etrafında şekillendirmiş ve son yirmi beş yılın şiirinde belirleyici rol oynamışlardır.<sup>6</sup>

Mavera şairleri kendilerine has, birbirlerinden farklı şekillerde şiirler kaleme almalarıyla birlikte o güne dek, sınırlı kişisel eserler dışında, sergilenmeyen bir tavır ortaya koymuştur. Necip Fazıl, Sezai Karakoç gibi isimlerin eserlerinde yansıttıkları İslâmî hassasiyet, kişisel bir çaba olarak değerlendirilebilir. Mavera dergisi ilk çıkışından itibaren ‘kişiye bağlı bir dergi olmama’ düsturuyula hareket etmiştir. Mavera’da amaç bütün yazar ve şairlerin sahipleneceği bir dergi meydana getirmek olmuştur. İşte bu sayede Mavera, Cumhuriyet tarihinde bir ilki gerçekleştirmiş, genelde edebiyata özeldir ise şiire İslâmî bakışla bakan bir edebiyatçı topluluğunun meydana gelmesine olanak sağlamıştır.

Mavera kadrosunun lise sıralarında başlayan dostlukları göz önünde bulundurulursa, bu sanatçıların tabiri caizse beraber büyüdükleri söylenebilir. Bireyin fikrî gelişiminde önemli olan kritik yılları arkadaşlık ederek geçiren bu isimler, böylelikle ortak bir düşünce temeline sahip olmuşlardır. Bu nedenle Mavera kadrosu ortak bir inanış, duyuş ve söyleyişle eserler vücuda getirmiştir. Mavera’yı diğerlerinden farklı kılan İslâmî hassasiyetle eser veren edebiyatçılara sayfalarında yer vermesi ve bunu kendine dert edinmesidir. Mavera’nın İslâmî tavır, bir topluluk olarak, ilk kez ortaya koyması ona edebî tarihimizde önemli bir yer kazandırmıştır.

Mavera’daki bütün ürünlerin İslâmî şuur ile kaleme alındığı söylenebilir. Sırf sanat kaygısıyla değil, Allah rızası dairesinde edebiyata yaklaşan Mavera

6 - A. Vahap AKBAŞ, “Bir Köylü Çarığı Gibi Derin ve Issız”, Ay Vakti Dergisi, Temmuz- Ağustos 2003, S.34-35.

ekibi, kaliteli edebî ürünler meydana getirirken, İslâmî duruşlarını sergilemeyi de ihmal etmemişlerdir. Dergide iman esasları, ibadetler, tasavvufî ögeler ve diğer dinî konular farklı edebî türlerde ele alınmıştır. ‘Müslüman yazar ve şair’ ifadeleri Maverâ yazarlarınca ortak olarak kullanılmıştır. ‘Müslüman yazar ve şair’ ile İslâmî duyarlılıkla eserlerini meydana getiren, edebiyatta asıl amacı Allah’ın rızasını kazanmak olan yazar ve şairler kastedilmiştir. Biz de bu çalışmada ‘Müslüman yazar ve şair’ ifadelerini kullandık.

Cumhuriyet döneminde İslâmî edebiyat yok mesabesinde olduğundan Yeni edebiyatımızda bu hususta kavram kargaşası da yaşanmaktadır. Maverâ dergisinde İslâmî edebiyat kavramı üzerine tartışmalar yapılmış, varolan kavramların içi doldurulmaya çalışılmış, kimi zaman ise yeni kavramlar öne sürülmüştür. Özdenören İslâmî edebiyat kavramının sorumluluğunun ağır olduğunu şöyle kaydetmiştir:

Eğer yaptığımız İslâmî bir edebiyatsa, yaptığımız bu edebiyat İslam’ın bu alandaki ilkelerini de temsil ediyor demektir. Temsilci veya vekil, asilin aynısıdır derler, değil mi? Edebiyat alanında İslam adına bir şey söyleniyor ise, bu söylenenler İslam’ın edebiyatıdır, böyle olmasa bile bu manaya gelir. Fakat bizim bunu söylemeye hakkımız var mı?<sup>7</sup>

Bundan dolayı ‘İslâmî edebiyat’ yerine ‘Müslümanların edebiyatı’ demeyi daha uygun bulduklarını belirtmiştir. Böylece ‘Müslümanların edebiyatı’ gibi yeni bir kavramı kullanmaya başlamışlardır. Burada ise şu soru devreye girmiştir ‘Kime Müslüman denilecektir?’ Elbette Müslüman edebiyatçıdan kasıt, kimliğinde ‘İslam’ yazması değildir. Müslüman edebiyatçı, eserlerini İslam hassasiyeti ile kaleme alan kimsedir.

Yusuf Yazar, 1978 senesinde kaleme aldığı yazısında, Müslümanların edebiyat sahasındaki mevcut durumunu değerlendirmiştir. Yaklaşık yarım yüzyıldır boş kalmış olan edebiyat alanında artık Müslümanların da konuşmaya, eserler meydana getirmeye başladığını ifade etmiştir. Yazar, özellikle sanat ve edebiyat dergilerinde başlayan kültür dirilişi ve birikimi gözler önünde olduğunu

7 - Üzeyir İlbak, “Rasim Özdenören ile Söyleşi: Maverâ Bir Ekip Hareketidir”, Dil ve Edebiyat Dergisi, Kasım 2012, S.47, s.28-29.

belirtmiş, İslâmî duyarlılığı olan şair ve yazarların gün geçtikçe kendilerini geliştirdiklerini ifade etmiştir.<sup>8</sup>

Mavera'nın ilk 82 sayısı üzerinde hazırlanan bu çalışmada incelenen sayılarda toplam 445 şiir yer almıştır. Belirtilen sayısal veriye göre her sayıda yaklaşık beş şiirin yer aldığı söylenebilir. Bu rakam da Mavera'nın şiir alanında adından söz edilmesi gereken bir dergi olduğunu göstermektedir. Mavera 'Müslüman yazar, şair' diye bir kavramı ortaya atmıştır. Buna mukabil Mavera kadrosunun bu kavramın içeriğini doldurması da beklenmektedir. Müslüman şair kimdir? Müslüman şairin şiirlerinde neler olmalı, neler olmamalıdır? Çalışmamızda bu gibi soruların cevabını Mavera dergisi üzerinden verilmeye çalışılmış, Müslüman şairlerin konumu, etkinliği, yazma amaçları gibi çeşitli hususlara değinilmiştir.

Akif İnan, Müslüman şairler adına önemli bir açıklamada bulunmuştur. Kendisinin ve aynı görüşü paylaştığı arkadaşlarının şiir yazmadaki amaçlarının İslâmî propaganda olmadığını, şiiri böyle bir şey için kullanmayacaklarını söylemiştir. Şiirlerinde görülen İslâmî duyarlılığın ise özel bir çaba olmaksızın kendi İslâmî bakış açılarına paralel olarak doğal süreç içinde oluştuğunu şöyle belirtmektedir:

Hiç birimiz İslâmî düşünüşün yayılmasına (propaganda biçiminde) vasıta saymamız şiiirimizi. Yani öyle karşıtlarımızda görüldüğü gibi bir slogancılık, çığırkanlık âleti olarak görmedik sanatı. Sadece dünya görüşümüzün şiiridir yazdıklarımız. Başkasını yapamayız, yazamayız. Yazılsa da sun"i olur açıkçası.

Şiirimiz, inancımızın, onun estetiğinin yansımasıdır, uzantısıdır.<sup>9</sup>

Zarifoğlu ise İslâmî duyarlılığa sahip olmanın eserlerde doğrudan İslam'ı konu olarak ele alma zorunluluğu getirmediğini kaydetmiştir. Zarifoğlu eserlerinde dinî öğeleri alenen işlemeyi tercih etmediğini şöyle dile getirmiştir: “ Benim şiirlerimde hadis-i şerifler, belki ayetler, tasavvuf, menkıbeler, İslâmî davranış biçimleri, tavırlar, tepkiler, kabuller suda erimiş madenler gibi vardır.”<sup>10</sup>

8 - Bkz. Yusuf Yazar, "Tablo", Mavera, Mart 1978, S. 16, s. 43-44.

9 - Akif İnan, "Çeşitlemeler: Şiirimizle İlgili Bir Açıklama", Mavera, Ağustos 1979, S. 33, s. 33.

10 - Cahit Zarifoğlu, Konuşmalar, Beyan Yayınları, İstanbul, 2006, s.117.



Bir Müslüman, hayatını Allah'ın emirlerine göre düzenlemek ve her adımını ona göre atmak durumundadır. Müslümanlık zamanla ve zeminle sınırlandırılmamıştır. İslam hayatın her anında ver her alanındadır. İslâm yaşama iç içe olan, 'yaşanmak' için yollanılmış bir dindir. Hiçbir bilinçli Müslüman, İslâmı bir kenara koyup, kendi ölçülerine göre sanat yapmaz. Müslüman, her şeyi Rabb'inin emrettiği şekilde değerlendirmekle ve ifade etmekle sorumludur. Bundan dolayı, İslâmî duyarlılığı olan bir şair, elbette bunu ister istemez şiirine yansıtacaktır. İşin doğası gereği bu olmak zorundadır, çünkü şiirin temeli fazla içten gelen duygulardır.

M. Atilla Maraş şiire bakışını ve şiir yazma amacını yine bir şiirinde açıkça belirtmektedir:

Girince bağına şiirin  
 Dosdoğru günahsız  
 Sevap için girmeli  
 Akıl meczup değilse.<sup>11</sup>

Bir Müslümanın, eğer ki akıl sağlığı yerindeyse, bu hayattaki amacı, âhireti kazanacak işler yapmak olmalıdır. Bu kapsama hayatın her yönü dâhil olduğu gibi şiir yazmak da girmektedir. Âhirete inanan mü'min, her aldığı solüğün hesabını vereceği şuuruyla hareket etmektedir. Bu bilinçte olan birinin rastgele şiir yazması beklenemez. İslâmî inanca göre 'Hayra vesile olan onu yapan gibidir.' Bunun tam tersi de geçerli olduğundan dolayı bir şiirle insanlarda olumsuz duygu ve düşüncelere neden olmak dinen vebal getiren bir durumdur. Cahit Zarifoğlu ise bu hususu şöyle dile getirmiştir:

Şiir Hakk'ın emrinde olmalı. Rızâ-ı Bârî'yi gözetmeli... Mümin şair olarak da yazdıklarından sorumlu olduğumun bilincindeyim. Yazar, yazar olarak yazdıklarından sorumludur elbet ve bunlardan da sorulacaktır. Yazmanın hangi sahada olursa olsun vebali vardır. Büyük bir mesuliyet. Yazarken pürdikkat olmalı.<sup>12</sup>

Nazif Gürdoğan 'Şiir Seviyorum Öyleyse Varım' başlıklı yazısında Maver'a'nın şiir anlayışını ve misyonunu şöyle belirtmiştir:

11 - Mehmet Atilla Maraş, "Şahinşah", Maver'a, Nisan 1979, S. 29, s. 3.

12 - Cahit Zarifoğlu, Konuşmalar, s.94

İlk sayısı 1976 yılının Aralık ayında yayınlanan Mavera dergisi ‘şiir’i sağ ve sol paradigmalardan dışında, Anadolu insanının tarih, kültür ve sanatında arıyordu. Sağ ve sol çatışmalarının en yoğun olduğu yıllarda Mavera bir kuşağın üniversitesi oldu. Bir nesil sanatın değiştirici ve dönüştürücü gücünün bilincine Mavera dergisinin çevresinde oluşturulan düşünce ve eylem halkalarında vardı.<sup>13</sup>

Gürdoğan’ın zikrettiği gibi Mavera aktif siyasete dâhil olmamıştır. Mavera’nın aktif siyasete taraf/alet olamaması onun sadece sanatsal kaygılarla edebî eserler yayımlayan, gündeme ilgisiz kalan bir dergi olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis Mavera, İslâmî duruşunu sağlam şekilde sergilemiştir. Mavera’da sloganvari söyleyişler değil, dinî ve felsefî temelli düşünceler hâkim olmuştur.

Zarifoğlu şiir hakkında özgün bir değerlendirmede bulunarak, şiirde Rahmanî ve şeytanî kısımlar olduğunu söylemiştir. Bizim dikkatimizi ve ilgimizi Rahmânî olan kısımda yoğunlaştırmamız gerektiğini şöyle dile getirmektedir:

Şiir Rahmânî ve şeytanî olabilir. Benim şiirimde şeytânî kısımlar daha çabuk algılanır, fakat rahmanî kısımlar yavaş yavaş anlaşılır. Çünkü şeytanî kısımlar okuyana daha lezzetli geliyor... Buradaki şeytanîlik illâ küfür mânâsında değil, dünyevî olanı, nefsanî olanı, şöhret arzusu, kan akıtma arzusu, üstün olma arzusu, galip olma arzusu, ene, hep şeytanî olgular.<sup>14</sup>

Zarifoğlu’na göre başarılı şiir, içinde dünyevî unsurlar bulundurmakla beraber, Rahmanî olanın öne çıktığı şiirdir. Zarifoğlu, önemli olanın dünyevî olandan vazgeçmek değil, onu olumlu istikamette kullanmak olduğunu vurgulamaktadır. Zarifoğlu’nun bu düşüncesi İslam’ın özüyle paraleldir. Zira Yüce Allah Müslümanlardan orta yolda olmalarını, her hususta abartıdan uzak yaşamalarını istemekte, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifte “...dinde aşırılıktan sakınınız...” buyurmaktadır.<sup>15</sup>

1981 senesinin şiir ortamının değerlendirildiği bir makalede, bu senenin şiirlerinde ‘bunalım’ın hâkim olduğu tesbit edilmekte ve bu durum Müslüman yazar ve şairlerle şöyle irtibatlandırılmaktadır:

13 - Nazif Gürdoğan, “Şiir Seviyorum Öyleyse Varım”, Yeni Şafak Gazetesi, 24 Temmuz 2002.

14 - Rasim Özdenören, “Cahit Zarifoğlu ile Konuşma”, Mavera, Ekim 1977, S. 11, s. 40.

15 - Nesai, Menâsikü'l-Hac, 217; İbn Mâce, Menâsik, 63.

Yazar ve şairlerimizde görülen bunalım olayını anlamlandırmak mümkün değil. Müslüman alabildiğine mahzun olabilir, acılı olabilir, çileli olabilir, hatta sıkıntıya bile düşmüş olabilir. Bütün bunlar doğaldır ve de olmalıdır. Ama temelde inançla doğrudan ilgili olan bunalımı yaşamış olması mümkün değildir. Eğer bunalıma düşüyorsak bunalıyorsak bu, inancımızın zayıflığından kaynaklanıyordur. Bir de hep başkalarının dünyasını yaşamaktan ve başkalarının duyarlıklarına ulaşmaya çalışmaktan ve onların koyduğu değer ve ölçüleri değişmez ölçüler gibi kabul etmekten kaynaklanıyordur.<sup>16</sup>

Burada Müslüman yazar ve şairin taşıması gereken özelliklerden bir diğeri ortaya konulmaktadır. Müslümanın inançla doğrudan ilgili olan konularda bunalıma girmesi mümkün değildir. İnsanlar genellikle, kendini ve hayatını anlamlandırma problemlerinden dolayı bunalım yaşarlar. Hayatın amacı, kader, ölümün mahiyeti gibi insanların ve bilimin cevapsız kaldığı sorular başlıca bunalım kaynaklarıdır. Bu sorulara ancak vahiy cevap verebilir. Müslümanın bu anlamda bunalıma düşmesi abes olur. Çünkü İslâm dini bu soruların cevabını, insanı tatmin edecek şekilde vermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, eğer bir Müslüman inançla ilgili konularda bunalım yaşıyorsa bu ancak onun İslâm dinini eksik olarak bilmesi veya yaşamaması şeklinde anlaşılır. Kendisini İslâmî duyarlılığa sahip olarak kabul eden sanatçının, bu tür bir bunalıma girmemesi gerekir.

Kur'an'ın ruhu okşayan bir üslubu vardır. Bu üslub, Müslümanların hayatına, mizacına ve ruhuna yansımıştır. Kur'an vesilesiyle incelenmiş olan Müslüman ruhunun tezahürleri çeşitli sanat eserlerinde görülmektedir.

Bir bestekârın eserini bestelemesi ile bir demircinin demiri dövmesindeki ruh da aynıdır. Çünkü her biri içinde taşıdığı İslâmî mânâyı dışa yansıtmakta ve eşyayı işlemektedir. Bunun içindir ki, Süleymaniye'ye muhteşem bir Na't gibi bakılmış ve yapıda şiirsel incelikler hâkim olmuştur... Bütün bu söylediklerimizle anlatmak istediğimiz şiirin kökeninde Kur'an-ı Kerim durmaktadır. Kur'an'ın muciz olmasının birçok yönlerinden biri de kuşkusuz dil yönüdür. Fesahattir. Belâgattir. Peygamber Efendimize ilk yakıştırılan – Kur'an inmeye başladıktan sonra- sıfatlardan birinin “şair” olması da bundan dolayıdır. Ayet sonlarının aynı veya benzer seslerle bitmesi Kur'an'a veciz ve mukaffâ bir yapı kazandırmıştır (bunu söylereken Kur'an-ı Kerim'e elbette şiir demek istemiyoruz). Kur'an'ın insanruhuna kısa sürede sinmesinde ve toplumların Kur'an'a koşmasında bu fonetik değerlerin mutlaka büyük rolü olmuştur.<sup>17</sup>

16 - Selahattin İpek - Kadir Atlansoy, “Güneşi Avuçlasın Ellerimiz veya Şiir 81”, Mavera, Şubat 1982, S. 63, s. 51.

17 - Selahaddin İpek, “İnsana Ulaşan Şiir”, Mavera, Nisan 1982, S. 65, s. 12.

İpek'in belirttiği gibi, Kur'an'ın mânâsının ve dil yönünden mükemmelliğinin yanı sıra kulağa hoş gelen bir ahengi de vardır. Bu ahenk, Kur'an okunurken ve dinlenirken insanları rahatlatmaktadır. Kur'an ile ilk defa karşılaşan bir insan için bu önemli bir özelliktir. Çünkü Kur'an'ı ilk defa dinleyen kimse bundan hoşlanır ve bir daha dinlemek ve neler anlatıldığını bilmek ister. Böylece İslâmı öğrenmeye adım atmış olur. Fakat burada İpek'in de belirttiği gibi üzerinde durulması gereken önemli bir nokta vardır, Kur'an kesinlikle şiir değildir. Kur'an, Allah'ın kelâmıdır. Hiçbir şekilde insan ürünleri ile kıyaslanamaz ve adlandırılmaz. Kur'an'daki bu ahenkli yapıdan dolayı, inanmayanlar onun 'şiir' olduğunu iddia etmişlerdir. Çünkü başka türüsünü kabul etmek işlerine gelmemiştir. Bu iddianın asılsız olduğu Yüce Allah tarafından belirtilmiştir.<sup>18</sup> İpek, İslâm toplumunda, şiirin ilhamını Kur'an'dan aldığını ve ses yapısını da Kur'an'dan esinlenerek meydana getirdiğini söyleyerek devam etmektedir. İslâm ile müşerref olan toplumların dilinde, Kur'an dilinin etkisiyle incelme ve yumuşama özellikleri görülmektedir. İpek, bunu net olarak görebilmemiz için, İslâm öncesi Türk şiirini, İslâm sonrası Türk şiirini ve İslâm'dan giderek uzaklaşan günümüz şiirini kıyaslamamız gerektiğini ifade etmektedir.

Mavera, dergide yer alan edebî eserlerde kaliteyi sağlamak adına bir prensip geliştirmiştir. İlk defa gönderilen şiirler çok güzel dahi olsa yayımlanmamıştır. Aynı kimsenin başka şiirler göndermesi beklenmiş, böylece o kimsenin şairlik istidadına gerçekten sahip olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kural sadece dergiye mektup yoluyla katılan okuyucular için değil, Alaeddin Özdenören, Erdem Beyazıt ve Akif İnan gibi derginin esas kadrosu olarak adlandırılabilir isimler için de geçerli olmuştur. Böylece bir nevî şairin kendini ispat etmesi istenmiştir. Aynı zamanda derginin tek bir sayısında bir şairin çok sayıda şiiri yayımlanarak, şairin şiir anlayışı sergilenmiştir.<sup>19</sup> Bu hususu Özdenören şöyle açıklamıştır:

Dergiler genelde şairler ve yazarlar mezarlığı haline geliyordu. Dergi yöneticileri kendilerine gönderilen yazılardan hoşlarına gidene yayımlıyordu. Mavera'nın böyle olmaması için şipsevdi gibi görüne kimse ağzıyla kuş tutsa bile yer vermeyelim dedik. Bunun için ilk gönderilen yazıları şiirleri hemen yayınlamıyorduk. Devamının gelmesini bekliyorduk.

18 - Bkz. 36/ Yasin, 69.

19 - Bkz. Üzeyir İlbak, a.g.m. , s.26.

İstedığımız kalitede belirli bir sayıda ürün gelene kadar bekliyorduk. Maverâ mezarlık olmadı bilakis insan yetişmesine ve yetmişmiş insanların kendisini bulmasına vesile oldu.<sup>20</sup>

Cahit Zarifoğlu, Maverâ'nın son sayfalarında yer alan 'Okuyucularla' bölümü, Maverâ'nın bir edebiyat okulu olarak kabul görmesinde önemli rol oynamıştır. Bu bölümde Zarifoğlu, okuyuculardan gelen edebî eserleri samimi bir üslupla değerlendirmiştir. Böylece edebiyata kabiliyeti olanlar desteklenmiş ve onlara yol gösterilmiştir. Ağırıklı olarak şiirin yer aldığı 'Okuyucularla' bölümü hakkında fikir vermesi için bir kesit sunuyoruz;

Bu sayı için gözden geçirdiğim şiirlerin bir çoğunda, belki de hep böyle de ilk defa dikkatimi çekiyor, hikmetli sözler söyleme eğilimi ağır basıyor. Böylece olunca da, genellikle genç yaşların iştıyakları ile aranan bu sözler, şiiri, şiiriyeti, şairliği alıp götürmüş."<sup>21</sup>; "Çook başlardasınız. Bu sahada yeni, heyecanlı ve duygulusunuz. Ucuz kahvehane havalara teslim olmadan, şiirle mutlaka "aydınlık ufuklu" söylevler çekmeden, şiirin ana damarını bulmaya gayret ederek yazmaya devam edin. Selamlarımızla."<sup>22</sup>

Rasim Özdenören, kendisiyle yaptığımız görüşmede Zarifoğlu'nun bu köşesi hakkında şunları söylemiştir:

Dergiye epey muhtelif yazılar gönderiliyor. Bu yazılar da bana geliyordu. Cahit'e dedim ki bu yazıları ben sana bırakayım. Sen bunlara dergide cevap ver. Biz vaktiyle Yeni İstiklal gazetesi vardı. Biz orada gönderilen yazılara, şiirlere cevap veriyorduk, değerlendiriyorduk. Onlardan da örnekler gösterdim kendisine. Bu değerlendirmelerden sen de yaparsın dedim. Cahit o işi de çok sevdi. Hem sevdi hem benimsedi hem de çok güzel üstesinden geldi. Böyle zaman zaman kızarak azarlayarak, mektup gönderenleri yerine göre hatta pişman ederek, yerine göre pohpohlayarak böyle kendine göre bir üslup tuttu. Başarılı olduğundan. Dergi o yazılar yazıldığı sıralarda dergi sondan başa doğru okunurdu.<sup>23</sup>

## Maverâ Şairleri

Maverâ'nın ilk 82 sayısına bakıldığında bazı kalemlerin şiir alanında öne çıktığı görülmektedir. Bu şairler ve yayımlanan şiir sayıları şöyledir: Cahit

20 - Rasim Özdenören, Yayın Hayatımız Programı Çekimi, TRT, 2008.

21 - Cahit Zarifoğlu, "Okuyucularla", Maverâ, Nisan 1981, S.53, s.48.

22 - Cahit Zarifoğlu, "Okuyucularla", Maverâ, Şubat 1981, S.51, s.48.

23 - Rasim Özdenören ile Yaptığımız Görüşme, 2008.

Zarifioğlu 49 şiir, Mehmet Akif İnan 30 şiir, Mehmet Atilla Maraş 24 şiir, Mustafa Özçelik 23 şiir, Alâeddin Özdenören 7 şiir, Erdem Beyazıt 6 şiir.

Mavera kadrosunun şiir ve şair hakkındaki görüşlerine çalışmamızın başından beri yer vermeye çalıştık. Şimdi ise Mavera şairleri olarak nitelendirebileceğimiz Cahit Zarifioğlu, Mehmet Akif İnan, Mehmet Atilla Maraş, Mustafa Özçelik, Alâeddin Özdenören ve Erdem Beyazıt'ın şiir anlayışına kısaca değineceğiz. Bu isimlerin her birinin ayrı birer makale ve hatta tez konusu olduğunun bilinciyle, temel birkaç noktaya değinmekle iktifa edeceğiz.

Mavera şiiri denilince İkinci Yeni akımından bahsetmek gerekmektedir. Zira Mavera'da yayımlanan çoğu şiir bu akımın etkisini taşımaktadır. Şiirde Garip akımına (Birinci yeni) tepki olarak doğan 'İkinci Yeni' anlayışı, Pazar Postası'nda Muzaffer Erdost'un hazırladığı sanat ve edebiyat sayfalarında doğmuştur. İkinci Yeni, Garipçilerin tam tersine söyleyişteki rahatlığın yerine şiir dilini zorlayan, somut yerine imgelerle ve çağrışımlarla yüklü bir şiir anlayışı ortaya koyar.<sup>24</sup> Bu hareketin temsilcileri olan İlhan Berk, Cemal Süreya, Edip Cansever, Turgut Uyar gibi isimlerin çoğu marksisttir. Bununla beraber İkinci Yeni'nin başarılı kalemlerinden olan Sezai Karakoç, İslâmî görüşüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Karakoç İslâmî mahiyette şiirler yazarak hem İkinci Yeni akımı için hem de Müslüman şairler için yeni bir yol açmıştır. Cahit Zarifioğlu, Erdem Beyazıt, Ebubekir Eroğlu gibi Müslüman şairler Karakoç'un öncülüğünde İkinci Yeni alanında eserler vermeye başlamıştır.<sup>25</sup> İkinci Yeni, Garip akımı sebebiyle şiirin iyice yozlaştığını, sanatsal hüviyetini tamamen kaybettiğini savunmaktadır. İkinci Yeni şiirinde nesneyi soyutlama isteği ve imgecilik vardır. Bu akım, açık anlama ve konuşma diline karşıdır. İkinci Yeni şairleri salt şiire yönelmekte, halkın bu şiiri anlayıp anlamadığını umursamaz bir tavır içinde gizemli bir dünyayı anlatmaktadır.<sup>26</sup>

Cahit Zarifioğlu İkinci Yeni'nin imkânlarını kullanarak kendine yeni bir şiir dili oluşturmuştur. Onun şiiri yer yer muğlâklık seviyesine ulaşan kapalı bir şiirdir. Zarifioğlu kendisine bu konuda yapılan eleştirilere 'şiirin ilk bakışta

24 - Hayrettin Orhanoğlu, "Dergilerin Sudaki Aksisi", Türk Edebiyatı Dergisi, Şubat 2007, S. 400, s.21.

25 - Bkz. Ramazan Korkmaz, Tarık Özcan, a.g.e., s.261.

26 - Bkz. Hakan Sazyek, Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999, s.338-341.

anlaşılmayacak türde bir tarza sahip olduğunu, fakat şiirden anlayan, entelektüel birikime sahip, zeki insanların ise bu şiirleri anladığı' şeklinde cevap vermiştir. Didaktik ve söylev dilini kullanmak istemediğini, herkesin de kendi şiirini anlamak zorunda olmadığını ifade etmiştir.<sup>27</sup> O şiirinde dinî motiflere sıkça yer veren, kul olma bilinciyle, korku ile ümit arasında Allah'a yalvaran bir şairdir. Diğer Müslüman ülkelerde olan yangına duyarsız kalamayan Zarifoğlu, şiirlerinde İslam dünyası hakkındaki duygu ve düşüncelerini işlemiştir.<sup>28</sup>

Akif İnan'ın şiiri, biçim olarak diğer Maveria şairlerinden ayrılmaktadır. Diğer şairler modern şiirin kuralsız biçimini benimserken İnan geleneksel bir anlayışla hareket etmiştir. İnan, beyitlerle meydana getirdiği şiirleriyle Divan şairlerini anımsatmaktadır. Şeyh Galib'in beyitlerini açıkladığı şerh mahiyetindeki yedi adet yazı, İnan'ın Divan edebiyatına olan ilgisini gözler önüne sermektedir.<sup>29</sup> Şiir anlayışını İslam temeli üzerine kurmuş olan İnan, kendi şiiri için şunları söylemiştir:

İslam'ın bütün hassasiyetini, dünya görüşünü, bin yıl içerisinde oluşturmuş olduğu estetik kanunları kullanmaya; ama onu içimin süzgecinden geçirerek ona yeni bazı unsurlar eklemeye gayret göstererek kurmaya çalıştım.<sup>30</sup>

Necmettin Türinay, Akif İnan'ın şiirinin farklılığına dikkat çekmiştir. İnan, Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Erdem Bayazıt gibi şiirlerinde coşup çağlamamaktadır. O, coşarak değil düşünerek, ölçüp tartarak yazmaktadır.<sup>31</sup> Akif İnan hakkında düzenlenen bir toplantıda, Oktay Çağlar, İnan hakkında uzun değerlendirmeler yaptıktan sonra İnan'ın şiirini şu şekilde özetlemiştir; "... Özet olarak kuvvetli bir kurgu, coşkun bir lirizm, İslâmî telkin ve işte sayın İnan'ın şiiri diyoruz."<sup>32</sup>

M. Atilla Maraş, şiir anlayışını açıklarken İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an'a başvurmuş, şiir anlayışını buna göre temellendirme yoluna gitmiştir. Yüce Allah'ın şairler hakkındaki beyanı şöyledir:

27 - Bkz. Cahit Zarifoğlu, Konuşmalar, s. 29.

28 - Bkz. Saadettin Acar, Sıkı Adamlar Edebi Portreler, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.49-52

29 - Akif İnan, "Bir Tahlil Denemesi", Maveria, S. 22, s. 6; S. 23, s. 22; S. 61, s. 18; S. 63, s. 9; S. 64, s. 26; S. 70, s. 8; S. 73, s. 12.

30 - Nazif Öztürk, M. Çetin Baydar vd., Mehmet Akif İnan Kitabı, Türkiye Yazarlar Birliği Yay., Ankara, 2000, s.150.

31 - Necmettin Türinay, "Maveria ve Maveria Şairleri, Erdem- Akif- Cahit", Yedi İklim Dergisi, Şubat-Mart 2008, S.215-216, s.63.

32 - Oktay Çağlar, "Akif İnan'ın Şiiri", Maveria, Temmuz 1980, S. 44, s. 37.

224. Şairler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar. 224. Baksana onlar her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar. 226. Ve onlar yapamayacakları şeyleri söylerler. 227. Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüşe (hangi akıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.<sup>33</sup>

Maraş, bu ayetleri zikrettikten sonra Kur'an'da yerilen şairlik özelliklerini açıklayarak Müslüman şairin bu vasıflardan uzak durması gerektiğini belirtmiştir. Maraş, dünya görüşü ve yaşama biçimiyle, şiir anlayışı arasında bir ayrılık olmadığını, bunların hepsinin İslam sınırları çerçevesinde olduğunu belirtmiştir. Maraş şiire bakışını şöyle dile getirmiştir:

Şiir sanatı bir oyun değildir. Zihinleri bulandırmak için şiir yazmıyorum. Bir bildirim var sunulacak, bir mesajım var iletilecek şiir yoluyla. Tebliğci bir tavır içindeyim. Aşırı tasvirilik ve öğüt verme gibi durumları benim şiirimde göremezsiniz... Adımız yürüsün için sanat yapmıyoruz. Daha doğrusu sanatı ne halk için, ne sanat için ne de sanatçı için yapmıyoruz.... Şairin beklediği nedir bu durumda? Para mı, ün mü, toplumda saygınlık kazanmak mı? Böyle yarar bekleyenler vardır elbette. Ancak bizim şiir için harcadığımız emeğin karşılığını, bize yazma imkan ve kabiliyeti bahşeden Rabbimiz takdir edecektir. Bu faaliyetten doğan manevi hasılayı O tayin ve takdir edecektir.<sup>34</sup>

Mustafa Özçelik Mavera'nın kendisi için önemli bir ocak, doğduğu yatak olduğunu söylemiştir. Özçelik'in şiirle ilk tanışması çocukluğunda babaannesinden dinlediği Yunus ilahileriyle gerçekleşmiştir. Özçelik şiir ve şairlerle gerçek manada Atasoy Müftüoğlu vesilesiyle tanışmıştır. Özçelik daha sonraları Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Akif, Ziya Osman, Behçet Necatigil, Cahit Zarifoğlu gibi isimlerden etkilendiğini ve onların kendisinin ustası olduğunu dile getirmiştir. Bu isimler arasında ise Zarifoğlu'nun özel bir yeri olduğunu, Zarifoğlu'nun kendisine şiir konusunda mektuplar göndererek yol gösterdiğini belirtmiştir. Özçelik 'çağdaş bir Yunus Emre' olabilmeyi Allah'tan dilediğini söylemiştir<sup>35</sup>

33 - 26/ Şuara, 224-227.

34 - Mustafa Özçelik, Mehmet Atilla Maraş, Hayatı, Sanatı, Şiirlerinden Seçmeler, TYB Şanlıurfa Şubesi yayınları, Ankara, s.36-37.

35 - Ay Vakti Dergisi, "Mustafa Özçelik ile Şiir Üzerine", Mayıs 2001, S.8.



Rasim Özdenören ikiz kardeşi Alaeddin Özdenören'in çocuk yaşlarda şiir yazmasına rağmen şiiri bilinçli olarak yazmaya başlamasının ikinci yeni şiirinin zirvede olduğu yıllar olduğunu kaydeder. Alaeddin Özdenören'in şiir yazarken ikinci yeninin Türkçe'ye kazandırdığı ifade imkanlarından faydalanmasıyla beraber onun şiirini tamamıyla ikinci yeni kapsamında değerlendirmenin doğru olmayacağını belirtir. Alaeddin Özdenören'in bazı şiirlerinin izleğini oluşturan nostalji, zaman, güzelleme, aşk, ölüm, yalnızlık, metafizik coğrafya, hafakan, hastalık gibi hususlar onu ikinci yeni şiirinin içeriğinden ayırdığını söylemiştir.<sup>36</sup>

Erdem Beyazıt, şiiri varlık bilincini paylaşmak için kullandığı bir araç olarak gördüğünü ve şiirinde daha çok mesajın ön planda olduğunu belirtmiştir. şair, hayatın her anında olan değişimin edebiyatta da bulunduğunu dile getirdikten sonra yazısını şöyle sonlandırmıştır:

Bütün yarattıklarını kuşatan, mutlak olan, tek değermez: Allah!  
Yeryüzünde Tanrı'nın halifeliği makamında insan oturuyor.  
Ve insan Yaratıcısına ulaşmanın bir yolunu arıyor.  
Karınca kaderince benim de aradığım başka bir şey değil!<sup>37</sup>

### Sonuç

İslâmi duyarlılıkla, kaliteli edebiyat yapan Maverâ, Cumhuriyet dönemine edebiyatında önemli bir basamak olmuştur. Maverâ hayatın tam içinde, canlı bir dergi olarak yayım hayatını sürdürmüştür. Maverâ, yeniliklere açık olmuş ve okuyucusuyla güçlü bir bağ kurmayı başarmıştır. Edebiyatın teorik yönüyle de ilgilenen dergide 'İslâmî edebiyat, Müslümanların edebiyatı, Müslüman yazar, Müslüman şair' gibi kimi kavramlar tartışılmış, kimileri ise yeniden oluşturulmuştur. şiire sayfalarında yer veren Maverâ, edebiyatta kaliteyi sağlamak adına dergide şiirlerin yayınlanması için bazı kriterler belirlemiştir. Maverâ yayımlandığı dönemde bir edebiyat okulu vazifesi görmesinin yanı sıra kendinden sonraki dergiler için de örnek teşkil etmiştir. Bu çalışmada Maverâ'nın ilk 82 sayısı üzerinden Maverâ ekibinin şiire ve şaire bakışı yansıtılmıştır. Bu çerçevede Müslüman şairlerin yazma amacı, işlediği konular, dikkat etmesi

36 - Ay Vakti Dergisi, "...Onu Kışkandım...", Temmuz-Ağustos 2003, S.34-35.

37 - Bkz. Erdem Beyazıt, Hece, Mayıs- Haziran- Temmuz 2001, S. 53- 54- 55, s. 442.

gereken noktalar gibi çeşitli hususlara değinilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Mavera’da şiirleri yayımlanan Cahit Zarifoğlu, Mehmet Akif İnan, Mehmet Atilla Maraş, Mustafa Özçelik, Alâeddin Özdenören ve Erdem Beyazıt’ın şiir anlayışına kısaca değinilmiştir.

### Kaynaklar

- Acar, Saadettin, Sıkı Adamlar Edebî Portreler, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.49-.52
- Akbaş, A.Vahap, “Bir Köylü Çarığı Gibi Derin ve Issız”, Ay Vakti Dergisi, Temmuz- Ağustos 2003, S.34-35.
- Beyazıt, Erdem, Hece, Mayıs- Haziran- Temmuz 2001, S. 53- 54- 55, s. 442.
- Çağlar, Oktay, “Akif inan”ın Şiiri”, Mavera, Temmuz 1980, S. 44, s. 37.
- Ay Vakti Dergisi, “...Onu Kıskandım...”, Temmuz-Ağustos 2003, S.34-35.
- Ay Vakti Dergisi, “Mustafa Özçelik ile Şiir Üzerine”, Mayıs 2001, S.8.
- Gürdoğan, Nazif, “Şiir Seviyorum Öyleyse Varım”, Yeni Şafak Gazetesi, 24 Temmuz 2002.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, Dârü’s-Selâm, Riyad, 2000.
- İlbak, Üzeyir, “Rasim Özdenören ile Söyleşi: Mavera Bir ekip Hareketidir”, Dil ve Edebiyat Dergisi, Kasım 2012, S.47, s.26.
- İnan, Akif, “Bir Tahlil Denemesi”, Mavera, S. 22, S. 6; S. 23, S. 22; S. 61, S. 18; S. 63, S. 9; S. 64, S. 26; S. 70, S. 8; S. 73, S. 12
- İnan, Akif, “Çeşitlemeler: Şiirimizle İlgili Bir Açıklama”, Mavera, Ağustos 1979, S. 33, S. 33.
- İpek, Selahaddin, “İnsana Ulaşan Şiir”, Mavera, Nisan 1982, S. 65, S. 12.
- İpek, Selahaddin; Kadir Atlansoy, “Güneşi Avuçlasın Ellerimiz Veya Şiir 81”, Mavera, Şubat 1982, S. 63, S. 51.
- Kabaklı, Ahmet, Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Yay., İstanbul, C. Iv., S. 676.
- Karaman, Hayrettin; Ali Özek; V.D., Kur’an-I Kerim Ve Açıklamalı Meali, Tdv Yay., Ankara, Nisan 2007.
- Korkmaz, Ramazan; Tarik Özcan, Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2004, S.261.
- Maraş, Mehmet Atilla, “Şahinşah”, Mavera, Nisan 1979, S. 29, S. 3.
- Maraş, Mehmet Atilla, “Şiir Sanatının Okumaya Çalıştığı Bir Alan”, Dil Ve Edebiyat Dergisi, Kasım 2012, S.47, S.44-46.
- Mavera, “İslâmî Edebiyat Tartışmaları”, Mavera, Şubat 1982, S. 63, S. 4.
- Meriç, Cemil, Bu Ülke, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, S.102.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed B. Şuayb, *Es-Sünen (El-Müctebâ)*, Dârü’s-Selâm, Riyad, 2000.
- Orhanoğlu, Hayrettin, “Dergilerin Sudaki Aksı”, Türk Edebiyatı Dergisi, Şubat 2007, S. 400, S.21.
- Özçelik, Mustafa, Mehmet Atilla Maraş, Hayatı, Sanatı, Şiirlerinden Seçmeler, Tyb Şanlıurfa Şubesi Yayınları, Ankara, S.36-37.

- Özdenören, Rasim, “Malzemelerin Ruhu”, *Mavera*, Mayıs 1978, S. 18, S. 19.
- Özdenören, Rasim, “Cahit Zarifoğlu İle Konuşma”, *Mavera*, Ekim 1977, S. 11, S. 40.
- Öztürk, Nazif; M. Çetin Baydar Vd., *Mehmet Akif İnan Kitabı*, Türkiye Yazarlar Birliği Yay., Ankara, 2000, S.,150.
- Sazyek, Hakan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1999, S.338-341.
- Türinay, Necmettin, “Mavera Ve Mavera Şairleri, Erdem- Akif- Cahit”, *Yedi İklim Dergisi*, Şubat-Mart 2008, S.215-216, S.63.
- Yazar, Yusuf, “Tablo”, *Mavera*, Mart 1978, S. 16, S. 43-44.
- Zarifoğlu, Cahit, *Konuşmalar, Beyan Yayınları*, İstanbul, 2006, S. 29-94-117.
- Zarifoğlu, Cahit *Yedi Güzel Adam*, *Edebiyat Dergisi* Yay., Ankara, Eylül 1973, S. 9.
- Zarifoğlu, Cahit, “Okuyucularla”, *Mavera*, Şubat 1981, S.51, S.48.
- Zarifoğlu, Cahit, “Okuyucularla”, *Mavera*, Nisan 1981, S.53, S.48.

**İslâmî Yeni Edebiyatta Şiir ve Şair (Mavera Dergisi Örneği)**

Şerife Nihal ZEYBEK

**Özet**

1979 – 1990 seneleri arasında aralıksız olarak yayımlanan Mavera Dergisi nitelikli okuyucu kitlesine sahip olmuş ve bir ekol olmayı başarmıştır. Mavera yaşamın her yönüne İslâmî duyarlılıkla yaklaşabilen entelektüel Müslümanların yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında edebî alanda islâmî duruşa sahip eserler ihmal edilmiştir. 1960’tan sonra İslâmî duyarlılıkla eser veren edebiyatçılar ortaya çıkmaya başlamış, Müslüman edebiyatçılar zamanla kendilerine özgü yollar tuturmaya başlamışlardır. Mavera dergisi kadrosu İslâmî duyarlılıkla eser veren ilk edebiyatçılarımız arasındadır. Mavera’daki şiirlerde İslâm, mesaj verme kaygısıyla sloganlaştırılarak değil, şiirin sanat ve ahengiyle uyum içinde yer almıştır. Bu çalışmada Mavera dergisi kadrosunun şiir ve şaire bakışı İslâmî çerçevede ele alınmış ve Mavera’da yayımlanan şiirlerden bazı kesitler sunulmuştur. Şiirin yazılış amacı nedir, şiirin muhtevasında neler olmalıdır, şairin dikkat etmesi gerekenler nelerdir gibi sorular Mavera ekseninde cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bir edebiyat okulu olarak da kabul edilen Mavera’da ‘Okuyucularla’ başlığı altında okurların şiirleri değerlendirilmiş, başarılı bulunanlar yayımlanmıştır. Böylelikle yeni şairlerin yetişmesi desteklenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Şiir, Dergi, Mavera Dergisi, İslâmî Şiir, Müslüman Şair

**Poets And Poems At New Islamic Literature (The Case of Mavera Journal)**

Şerife Nihal ZEYBEK

**Abstract**

Mavera Journal, uninterruptedly published Journal between the years of 1979 and 1990, had qualified audience and has succeeded in becoming a school. Mavera have played an important role in the education of intellectual Muslims who can approach to every aspect of life with Islamic sensitivity. In the early years of the Republic, works with an Islamic stance are neglected. After 1960, the literati who writes with Islamic sensitivity began to emerge and retain their own unique ways in time. The staff of Mavera are among the first literati who writes with Islamic sensitivity. In the poems of Mavera, Islam, unlike to give only a message, has been involved in art and harmony of the poem coherently. In this study, the view of Mavera Journal staff on poems and poets are discussed in the framework of Islam and some sections of poetry published in Mavera are presented. The questions such as “What is the purpose of poems writing?”, “What should be the content of the poems?”, “What are the things that the poet must pay attention?” are tried to be answered with the aspect of Mavera. In Mavera, accepted as a literary school, reader’s poems were evaluated and the successful ones were published under the title of ‘Okuyucularla’ (Reader). Thus, the growth of new poets are supported.

**Keywords:** Poems, Journal, Mavera Journal, Islamic Poems, Muslim Poet

## Ahmet Midhat Efendi ve Dağarcık Mecmuası Üzerine Bazı Dikkatler

Koray SARIDOĞAN\*

### Giriş

Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı'nın yakın dönemde Batı'da cereyan eden fikirlere açılması, yalnız siyasi değil, sosyal, kültürel, ilmi, edebi ve felsefi boyutlarda da olmuştur. Edebiyat mecrasının önde gelen isimlerinden Ahmet Midhat Efendi, bu anlamda edebiyat bilimi ve tarihi içerisinde ağırlıklı olarak edebi eserleriyle tanınsa da, yapılan çalışmalarla onun ayrıca bir fikir adamı olduğunu da görmekteyiz. Felsefe alanında çağdaşlarının aksine tercümelerle yetinmeyip, telif eserler de ortaya koyarak bir adım öteye geçen Ahmet Midhat Efendi, erişebildiği her kaynağı ele almaya ve halkın diliyle halka anlatmaya çalışmıştır.

Ahmet Midhat Efendi'nin pek çok eserinin yanında, felsefi açıdan öne çıkan *Dağarcık* mecmuası, 1871-1872 yılları arasında, on beş günde bir, on sayı olarak yayımlandıktan sonra kapanmış, Ahmet Midhat Efendi'nin Ebüzziya Tevfik ile Rodos'a sürülmesiyle birlikte *Dağarcık* macerası bitmiştir. Derginin kapatılması ve Ahmet Midhat'ın sürgün edilmesinin gerekçesi ise mecmuada, din aleyhtarlığına ve materyalizm savunmasına yer verilmesi olmuştur. Bugüne kadar yapılan pek çok çalışmada, Ahmet Midhat'ın asla bütünüyle materyalizm ve türevi akımlara kapılmadığı, aksine, bu akımlarla ilgili olan hemen her beyanının sonuna *Kurân*'a bağlılığını ve *Kurân*'ın da zaten bilime aykırı olmadığını ifade ettiği, onu felsefeye aykırı görmediği, kutsal kitabın felsefeden üstün olduğunu mutlaka dile getirdiği görülse de, bazı çalışmalarda da, Ahmet Midhat'ın materyalizmi adeta beyan etmişçesine kabul ettiği söylenmiştir.

\* Yüksek Lisans Öğrencisi; Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı – Sakarya / TÜRKİYE, koraysaridogan@gmail.com

Bu çalışmamızda kısa ve öz olarak bu algıyla ilgili bazı dikkatleri sunmakla beraber, yalnızca Ahmet Midhat'ın "materyalist" fikirlerle örülü yazılarıyla anılan *Dağarcık* mecmuasının, aslında pek çok başka konuya da eğilmiş olması ile ilgili notlarımızı sunacağız.

### **Dağarcık ve Ahmet Midhat Efendi**

Ahmet Midhat Efendi, yeni türlerin bir geçiş dönemi havasında uygulandığı Tanzimat sürecinde, felsefi yaklaşımları da henüz tam oturmamış, yüzeysel ancak bu yaklaşımlara son derece ilgili ve hevesli bir durumdadır. Felsefi anlamda telif eserler ihtiva eden ilk yayınlardan birisi onun çıkardığı onun *Dağarcık* mecmuasıdır. Öyle ki "Münif Efendi'nin önderliğiyle çıkan Mecmuası Fünun ile Ahmet Midhat Efendi'nin önderliğinde çıkan *Dağarcık Dergisi*'ndeki felsefi yazılar hariç tutulacak olursa, başlangıçta genel olarak sadece tercümelelere yer verildiği anlaşılmaktadır" (Akgün 1999: 481)

Öte yandan, "Türk fikir hayatında ilk defa Ahmet Mithat'la Batı'nın felsefe problemleri üzerinde düşünölmeye başlanır. O zamana kadar Tanzimat düşünürlerini ve Yeni Osmanlıları tasalandıran yalnız siyasi düşünceydi." (Ülken 1994: 115)

Ahmet Midhat, *Dağarcık* mecmuasının 10 sayılık macerasında çeşitli konularda birçok telif ve tercüme makaleler, bazı tercümelelerin sonuna kendi yorumları ve bazı sayılarda okuyuculardan gelen yazılar ile Recaizâde'nin de birkaç makalesine yer verir. Bu mecmualardaki eğilimi ağırlıklı olarak materyalist ve pozitivist olsa da, Ahmet Midhat, hiçbir zaman bütünüyle bu nevi felsefî akımlara bağılılığını belirtmez, aksine sözü her geçtiğinde, İslâm'ı ve *Kurân*'ı öne çıkararak, *Kurân*'ın üzerinde kitap ve görüş tanımadığını dile getirir. Ancak, gerek dönemin şartlarında, gerekse bugünün bazı değerlendirmeleriyle bakıldığında Ahmet Midhat'ın adeta materyalizm ışığında ateizmi destekler tavırda olduğu iddia edilmektedir. Onun, yazarlık hayatının ilk dönemlerindeki bu yeni fikirlere olan merakıyla giriştiği tercüme ve telif eserleri sonrasında, ikinci bir dönem olarak ele alabileceğimiz dönemde, tamamen dine yönelmesinin adeta bir özür gibi algılandığı bile olmuştur. Bu anlamda 1892 tarihli "*Ben*

*Neyim-Hikmet-i Maddîyeye Müdafaa*” eseri de bu yanlış algıyı destekler nitelikte addedilmiştir. Ahmet Midhat Efendi, “*Ben Neyim*”de bir tür özeleştiri yapar ve Allah ile dine bağlılığını net bir şekilde dile getirir. Ancak bu özeleştiri içerisinde, onun tamamen materyalizm etkisine girdiğine yönelik katı ifadeler yoktur. Aksine, birazdan belirteceğimiz gibi, basit bir eğilime işaret eden bir anlama çabası vardır.

Sözgelimi, “*Ben Neyim*”in ülkemizdeki iki çeviriyazısı baskısından biri olan Şûle Yayınları baskısının önsözünde kullanılan “Gençlik yıllarındaki fikirlerinde ateist iken, sonradan ateizmi ve materyalizmi savunan yazarlara tenkit yazıları ve kitaplar yazmıştır.” (Ahmet Mithat Efendi 2009: 7) nevinden ifadelerin aksine Ahmet Midhat, daha *Dağarcık* yazılarını yazdığı zaman bile, yola çıkış noktasının materyalizm olması ve yüzeysellikten doğan kafa karışıklığı yer yer göze çarpmasına rağmen asla tam anlamıyla maneviyattan ve dinden vazgeçmez. Söz konusu baskıda belki de bu tür bir tespitte bulunulmak istenmese de oldukça hassas bir ayırım olduğunu düşündüğümüz için burada bahsetmek istedik. Zira onun “*Dağarcık Dergisi*”ndeki materyalist içerikli yazıları, derin düşünce ürünü olmaktan uzak, Batılı kaynaklardan aktarılmış fikir ve görüşlerle, halk seviyesindeki gündelik bilgilerden ibaret olarak görülmelidir.” (Akgün 1999: 492)

Büsbütün bir kabullenme olarak nitelendirilmemesi gereken, yeni gelen fikir ve kaynaklara duyulan ilgi ve merakın, yüzeysel şekilde ele alınmasının ve saf bir dille ifade edilmesinin arkasındaki tek arzu, *Dağarcık*’ın sunuş yazısı olan “*İfâde-i Merâm*”da söylendiği gibi: “Bunlar kaleme alındığı zamân elbette kaleme alan zât aslında bir istifâde görmüş de onun için kaleme almıştır. Öyle ise bu istifâdeyi vatan karındaşlarına ta’ mîm etmek vatanperverlik şanıındandır” (Ahmet Mithat Efendi 1871: 3) gibi, halkı bilinçlendirme arzusundan başka bir şey olmadığı görülmektedir. Ne var ki dönemin şartları nedeniyle yanlış anlaşıl-mış ve Ahmet Midhat’ın sürgüne gönderilmesine neden olmuştur.

Ahmet Midhat’ın, bu felsefi konuları yüzeysel şekilde ele almasıyla ilgili olarak Orhan Okay’ın “Ahmet Midhat Efendi’nin sistematik bir filozof olmadığına hükmetmek güç değildir.” (Okay 1975: 424)

Öyle anlaşılıyor ki Ahmet Midhat'ın Dağarcık'ta ileri sürdüğü kanaatler, suurlu bir materyalist görüşün mahsülü değil, olsa olsa, pek çok yazısında olduğu gibi Batı kaynaklarından tesadüfi olarak elde ettiği ve kendisine cazip gelen birtakım yeni bilgilerin söylenmesinden ibaretti (Okay 2005: 36) tespitleri önem teşkil eder.

Bu yüzeyselliğin bir kanıtı da, “Dünyada İnsanın Zuhûru” makalesinde insanı, yapısı ve yaşayışıyla maymun ve orangutanları benzettiği, yani kalemin tamamen evrimi savunmasa da bu fikri içeren kaynaklardan hareketle yazdığı makaledir. İnsanla maymunu benzetirken insanı “en mükemmel şekilde” görmesi, evrimi tamamen kabul edemediğinin de göstergesidir.

Ahmet Mithat'ın bu görüşleri, Darwin'in evrim kuramı ile hiç bağdaşmamaktadır. Çünkü Darwin, defalarca, evrimin sebebi olarak gördüğü “doğal ayıklanma”nın mükemmelliğe götürmediğini vurgulamıştır. Hattâ, öyle ki, Darwin, insanı “primatlar” sınıfına tasnif etmiştir. Oysa Ahmet Mithat, insanı mükemmel düzeyde kabul etmiş ve onun maymunlarla aynı sınıfta olmasını abes karşılamıştır. (Öktem 1971: 34)

Bu durumun ötesinde Ahmet Midhat, din karşısında felsefeyi değersiz görmemekle beraber “hakikati arama yolunda felsefe ile aynı gayeye yöneldiğine inandığı dinin, toplumu yönlendirme bakımından felsefeden daha etkili olduğunu düşünmüştür.” (Okay 1989: 102)

Materyalizm tartışmalarına neden olan makalelerin başında gelen “Divârdan Bir Sadâ” makalesinde, konu tenasühe (reenkarnasyon) geldiğinde, tarafımızdan sadeleştirilen şu ifadeleri, tüm bu tartışmaları özetler niteliktedir: “*Reenkarnasyon mu? Ben İslâmiyet davasından lezzet alıyorum. Yüce Kuran'ın telkin ettiği esasları, her esasın bin kat üzerinde buluyorum. Felsefeyi, Kuran'ın hükmünde gördüğüm yüce fikirlere nispetle sefillerin en sefili, derecesinde görüyorum.*” (Ahmet Mithat Dağarcık : 103)

Bu bakımdan, çok uzağa gitmeye pek de gerek yoktur. Bizzat Ahmet Midhat, sürgün yıllarında yazdığı “Menfa” adlı eserinde bazı özeleştirilerle birlikte “Dağarcık'a yazdığım sırada bazı felsefi fikirleri yine bazı İslâmi düşüncelerle kıyaslayarak İslâmiyet'in adeta tam bir felsefe olduğunu, diğer dinlerde fikir hür-



riyetinin engellendiği...” (Ahmet Mithat 2002: 169) nevinden ifadeler kullanarak, İslâmiyet’teki fikir hürriyetinin hiçbir dinde olmadığı düşüncesini, tıpkı *Dağarcık* makalelerinde olduğu gibi yıllar sonra yeniden tekrar eder. “Uyanık fakat aynı nispette dağınık bir zekâ olan Ahmet Midhat Efendi’nin bile felsefeye bakışı, zaman zaman müsamahalı olsa da çok defa olumsuzdur” (Okay 2005: 22) tespiti yapan Orhan Okay hocamıza ek olarak söyleyebiliriz ki bu olumsuz bakışın altında, Ahmet Midhat’ın, felsefenin maneviyattan uzak haline duyduğu endişe vardır. Maneviyattan yoksun ve duygusuz olan her şeye karşı temkinli ve tedirgin yaklaşan Ahmet Midhat’ı, *Dağarcık* döneminde haşır neşir olduğu materyalist eğilimlerden koparan en önemli hususlar, pozitivist olan Beşir Fuad ve onun pozitivist fikirlerin neden olduğu düşünülen intiharıdır. İşte, “Ahmet Midhat’ın 1884 yılından sonra yazdığı eserlerde dinsizlik hususunda gösterdiği telâş ve endişe, Beşir Fuad ve arkadaşları gibi zeki, mütefennin gençlerde gördüğü bu materyalist cereyanın uyandırdığı bedbinliktir.” (Okay 1975: 276)

Bununla birlikte, her ne kadar üzerine düşündüğü, okuduğu, tercüme ve telif eserler yazdığı bir akım olan materyalizm nevinden akımlarla haşır neşir olsa da bu akıma kapılanları yalnızca sürgün ve sonrasında değil, *Dağarcık* döneminde bile, yer yer sert bir üslupla eleştirir. İslâm’a her zaman sadakatle bağlı kalan, zaman zaman kafa karışıklığı yaşar gibi görünse de dinden asla kopamayan “Ahmet Midhat, Schopenhauer’ın kötümser felsefesini, Draper’in din ile ilmin çatıştığı yolundaki görüşlerini eleştirdi. Ateist Buchner’i savunan Bahâ Tefvik ve arkadaşlarına karşı cephe aldı.” (Okay 2005: 102)

*Menfa*’da bizzat Ahmet Midhat tarafından dile getirilen bir nokta da dikkate değerdir. Ahmet Midhat, dönemin dini konularla alakalı bütün kurumlarını teftişle mükellef olan ve Şeyhülislam’a bağlı hareket eden resmî kurumlardan biri olan Bâb-ı Meşihat’ta, yazdığı yazıların din bakımından sakıncalı olmadığı kararının alındığını şu ifadelerle dile getirir: “Hele Allah’a şükürler olsun ki Bâb-ı Meşihat’ta eserlerim okunduktan sonra bunlarda küfre delil olacak hiçbir şey bulunamamış olması beni yeniden dünyaya gelmiş kadar memnun eylemiştir.” (Okay 2005: 171)

Yalnızca “*Ben Neyim*” eserini yazdığı sonraki dönemlerinde değil, *Dağarcık*’ın yayınlandığı erken dönemde bile dinden tamamen koptuğuyla ilgili tek bir ifadesi olmayan Ahmet Midhat’ı herhalde bütünüyle materyalist olarak addetmek bu bilgiler ışığında zordur. Peki, Ahmet Midhat fikrî açıdan tam olarak nerede durmuştur? Bütünüyle bilimden, felsefeden ve dinden kopamayan Ahmet Midhat, yalnızca döneminin yeni ve yabancı kaynakları arasında kafası karışmış bir bilgi meraklısı mıdır?

Sunacağımız bilgiler ışığında onun, din ile felsefeyi ve bilimi barıştırmaya çalıştığı, sanılanın aksine her iki kaynağın da bilgileriyle hakikate ulaşmayı amaçladığı tespitinden hareketle Ahmet Midhat Efendi, “yalnızca şu ya da bu” değil, “hem o hem bu” tavrıyla, halkı aydınlatmak isteyen bir tür sentezcidir, desek, yanlış olmaz.

“Ahmet Midhat ne mutlak bir batı hayranı, ne de mutaassıp bir doğu müdafidir. Her iki medeniyetin iyi ve kötü taraflarını tenkid süzgecinden geçirerek yeni bir sentez getirmektedir.” (Okay 1975:424) *Dağarcık*’ta, söz konusu eleştirilere maruz kaldığı makalelerden “Divârdan Bir Sadâ, Velâdet, İnsan, İnsanın Dünyada Zuhûru” gibi makalelerde dahi her fırsatta, önce Batı kaynaklarından edindiği ve yorumladığı fikirleri ilettikten sonra, mutlaka dini açıdan da yorumlarını eksik etmemiş ve her iki kaynağın ortak yönlerini bir araya getirmiştir.

Dolayısıyla bilgiye olan merakı ve merakın doğurduğu heyecanı ile dönemin yeni şartları birleştiğinde, yanlış anlaşılma kurbanı olan Ahmet Midhat, *Dağarcık* dönemindeki süreci anlattığı sürgündeki kitabı *Menfa*’da, eleştiriler almaya başlayınca gidip söz konusu yazıları tekrar okuduğunu söyler “fakat ortada kâfirlikle suçlanmamı gerektirecek hiçbir şey göremeyince üzüntüm kat kat arttı” (Okay 1975:170) ifadesini kullanır. Böylesine şaşkın bir durumda olması, yazılarının amaçlamadığı bir etki yüzündendir ki bu eleştiriyi mahlas ile yapan ve Basiret gazetesinde yayımlatan kişinin, dönemin ünlü hocalarından Hoca İshak Efendi olduğunu öğrenince “...bin kat daha üzüldüm” der. Müslüman bir hoca ve bilgin olan İshak Efendi, Ahmet Midhat’ın kendi ifadelerine göre uzak-tan uzağa fikren ilgi duyduğu birisidir.

Oysa “Ahmet Midhat yeni bir insan tipidir. Batı medeniyetini bir rejim davası haline getiren Tanzimat yazarlarından da, yine batıyı bir örf ve adetler sistemi olarak benimseme taraftarı olanların da, hatta Beşir Fuad gibi pozitivist ve materyalist görenlerin de dışındadır.” (Okay 1975: 425)

### **Dağarcık’ın İçeriği**

Çalışmamızın bu kısmına kadar Ahmet Midhat’ın *Dağarcık*’taki makalelerinden yola çıkarak mağdur edilmesi ve kendisinin *Kurân* ve İslâmiyet ışığında felsefe ile dini ele alarak, sentezci bir algıyla halkı bilinçlendirme arzusunda olduğunu anlatmaya çalıştık. Çalışmamızın kalan kısmında ise kısaca *Dağarcık* mecmuasının içeriği üzerinde duracağız.

Bu zamana kadarki akademik çalışmalarda *Dağarcık*, Ahmet Midhat’ın söz konusu fikirleri için kaynak olarak kullanılan ve daha çok bahsi geçen makaleler ile ele alınan bir mecmua olmuştur. *Dağarcık* ile ilgili bütün bir çeviri çalışması henüz yayınlanmasa da bu 10 sayı içerisinde yalnızca sözü edilen türde makaleler bulunmamaktadır.

Ahmet Midhat, yalnızca romanlarından yola çıkılarak ele alınan bir “romancı, yazar” olmasının yanında *Dağarcık* dergisinde tam bir “aydın, entelektüel” tavrıyla karşımıza çıkar. Bazı sayılarda okurlardan gelen makaleler, mektuplar, çeviriler ve Recaizade Mahmud Ekrem’in bazı yorumları, çevirileri dışında tamamı Ahmet Midhat tarafından yazılan makalelerde ele alınan temaları şöyle tasnif edebiliriz:

İnsanın ve kâinatın varoluşu / sosyoloji / tarih / dil ve edebiyat / hayvanlar ve bitkiler / bilim-felsefe-din / biyografiler

Kısaca değinmek gerekirse; *Dağarcık*’ın omurgasını oluşturan bilimsel, felsefi ve dini yazılarda insanın yaradılışı, yeryüzünde varoluşu, yaşayışı, medeniyet ve cemiyet gibi unsurlar açısından bir arada oluşu ve ilişkileri ele alınırken tüm bu konular, hiçbirini diğerine üstün tutulmadan hem bilim, hem felsefe ve hem de din açısından ele alınıyor.

Hayvanlar konusuna özel bir ehemmiyet veren Ahmet Midhat, özellikle karıncalar, arılar, kunduzlar gibi hayvanların cemiyet halinde yaşayışına ve ça-

lışmasına dikkat çekerken insanlara ders çıkaracak hükümlerde de bulunuyor. Nispeten az yer verildiği görülse de, içerisine bir mikroskop ile bakıldığında bitkilerin de ayrı ve koca bir alem olduğuna dikkat çeken Ahmet Midhat, bir makalesinde onların da hissiyatı olduğunu söylüyor. Bu durumun da, daha önce değindiğimiz hususlar açısından düşünüldüğünde, materyalizm iddialarına istinaden dikkat çekici bir tespit olduğu söylenebilir.

Dil ve edebiyat konuları, diğer konulara nazaran daha az yer kaplasa da, erken dönem yayınlardan olan *Dağarcık*'ta yer alan "Osmanlıca'nın Islâhı" makalesindeki sadeleştirme konusunun ele alınması dikkate değerdir. Bu başlık altında olmasına rağmen, felsefe başlığıyla ortak bir konu sayılabilecek bir dizi makalenin de, bilimsel tartışma yöntemleri ile ilgili olduğu görülmektedir.

Ahmet Midhat Efendi'nin, insanların birbirleriyle bir konu hakkında tartışırken, sohbet ederken nasıl davranmaları gerektiğini yöntemler halinde anlattığı, konu ile ilgili birkaç makale de kaleme alarak didaktik tavrını koruduğu görülmüştür.

Dergide yayımlanan tarih ile ilgili yazılarda, özellikle yakın dönem savaşlarından Osmanlı-Rus Savaşı, Kırım Savaşı gibi olaylar detaylı olarak anlatılmıştır.

Sosyal konulardaki makaleler çoğunlukla ders verici niteliktedir ve yardımlaşma, ahlak, fakirlik-zenginlik, cömertlik-cimrilik, intikam ve benzeri gibi konularda hükümler içermektedir. Bunların yanında bilgilendirme amacıyla yazılan "Yahudilerin Bâzı Âdâtı" ya da "Cezâ-yı İdâm" gibi yerel olmayan konular da yer almaktadır. Öte yandan toplum ve medeniyet tarihine de yer yer değinen Ahmet Midhat Efendi'nin, insanların düşünce biçimlerini ve sosyal tavırlarını eleştirerek "doğru olan"ı gösterdiği yazıların da hem *Dağarcık* dergisinin içeriğini ortaya koymak açısından, hem de Ahmet Midhat Efendi'nin süreli yayınlara bakışını idrak edebilmek açısından önemli noktalar olduğu görülmektedir.

Biyografiler sınıfına giren makalelerde ağırlıklı olarak Voltaire, Dyojen gibi filozofların ve düşünce adamlarının hayat hikâyeleri bulunmaktadır.

Bu tasnif ve içeriklere baktığımızda *Dağarcık*, yalnızca Ahmet Midhat Efendi ve materyalizm ile ilgili makaleleri değil, Türk fikir, felsefe, edebiyat ve gazetecilik hayatı için de önemli bir kaynaktır.

## Sonuç

*Dağarcık*, Tanzimat’la birlikte fikrî hayatımıza girmeye başlayan felsefi ve bilimsel yaklaşımların, heyecanla ele alındığı, bu nedenle bu anlamda bir yüzeyselliğin söz konusu olduğu, bir anlamda “deneysel” dönemin bir ürünü olarak karşımıza çıkan mecmualardandır. 1871-1872 yılında Ahmet Midhat Efendi tarafından yayımlanan mecmuadaki bazı makaleler, onun bir materyalist ve ateist olarak eleştirilmesine neden olmuşsa da, gerek mecmuadaki makalelerden, gerek daha sonra Ahmet Midhat Efendi tarafından yazılan özeleştirilerden ve gerekse bu kaynaklardan yola çıkılarak yapılan akademik çalışmalardan hareketle söylenebilir ki Ahmet Midhat Efendi, hiçbir zaman bütünüyle materyalist olmamıştır. Bu kaynaklardan beslenmiş, yüzeysel yaklaşımı ve heyecanı bu fikirlere kapılmış gibi görünse de her fırsatta İslâm ve *Kurân*’a öncelik vermiş ve iki farklı kaynağı kullanarak bir sentez yaratmaya çalışmıştır.

Materyalizm ve ateizm eleştirisi ile sürgüne gönderilmesi gibi durumlara baktığımızda, Ahmet Midhat’ın gerek ona “yazı makinesi” lakabının verilmesine neden olan bilgi açlığı ve teccüs duygusu, gerek birçok konuyu aynı anda düşünme ve anlama hevesi ve yeteneği ve gerekse dönemin yeni gelen kaynaklarını tanıma sürecindeki heyecanı gibi nedenlerle, bazı kesimlerce gerektiği gibi anlayamamıştır.

Öte yandan *Dağarcık*, muhteva ettiği, çok çeşitli konular hakkında ilgili yazılar göz önüne alındığında, bugüne kadar olduğu gibi yalnızca Ahmet Midhat Efendi ve materyalizm ilişkisi bağlamında değil, daha pek çok konuda Türk fikir tarihinin dikkate şayan kaynaklarından biri olarak ele alınmalıdır. Bu açıdan, deneyselliğine ve dönemin heyecanından kaynaklı yüzeyselliğine rağmen, hem döneminin hem bugünün entelektüel birikimine önem arz eden katkısı olan *Dağarcık*, aynı zamanda Türk edebiyatının da mühim isimlerinden olan Ahmet Midhat’ın kaleminden ve matbaasından çıkması nedeniyle yeni çalışmalarla ele alınması gereken Latin harflerine ve bugünün Türkçesine tamamen aktarılması gereken bir mecmuadır.

## Kaynaklar

- Ahmet Midhat Efendi (2009), *Ben Neyim- Hikmet-i Maddiyeye Müdafaa*, Çeviren: Özlem Fedai, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi (2002), *Menfa*, Yayına Hazırlayan: Handan İnci, Arma Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Midhat Efendi, *Dağarcık*, 1871-1872, İstanbul.
- Akgün, Mehmet, (1999), “1839-1920 Yılları Arasında Türkiye’de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:40, Sayı:1.
- Okay, Orhan (2005), *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul,s.
- Okay,Orhan (1975), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 429, Ankara.
- Okay, Orhan (1989), “Ahmet Mithat Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul.
- Öktem, Ülker, “Charles Darwin’in Evrim Kuramı’nın Tanzimat’taki Etkileri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/971/11963.pdf>
- Ülken, Hilmi Ziya, (1994), *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.

### **Ahmet Midhat Efendi ve Dağarcık Mecmuası Üzerine Bazı Dikkatler**

Koray SARIDOĞAN

#### **Özet**

Tanzimat ile birlikte her alanda Batı etkisiyle değişimler yaşayan Osmanlı'nın edebiyat sahnesinin önemli isimlerinden Ahmet Midhat Efendi, ağırlıklı olarak edebi eserleriyle anılmıştır. Oysa Türk fikir ve felsefe hayatının da önemli isimlerinden olan Ahmet Midhat Efendi, Batı'dan gelen felsefi fikirlere de ilgi göstermiş, bunları çeviriler ve telif eserlerle halkın anlayacağı dilde aktarmak için birçok eserinin yanı sıra, 1871-1872 yıllarında Dağarcık mecmuasını çıkarmıştır. Dağarcık'taki bazı makaleler nedeniyle "materyalist, pozitivist, ateist" gibi eleştirilere maruz kalan Ahmet Midhat, daha sonra Rodos'a sürgüne gönderilmiştir. Bugün Dağarcık yeniden okunduğunda, Ahmet Midhat'ın materyalizmi bütünüyle benimsemediğini, Dağarcık mecmuasının da "materyalist yazılar"la anılmasının ötesinde, fikri ve felsefi bir mecmua olarak daha derin incelenmesi gerektiğini görmekteyiz.

**Anahtar Kelimeler:** Ahmet Midhat, Dağarcık, materyalizm, pozitivism, ateizm, felsefe

### **Some Critics About Ahmet Mithat Efendi and his Dağarcık Journal**

Koray SARIDOĞAN

#### **Abstract**

With Tanzimat, Ahmet Midhat Efendi who was one of the important people of literature of Osmanlı that is living some changes with the West's effects. In the same time Ahmet Midhat was one of the important people with Turkish idea and philosophy life. He interested with philosophical ideas that coming from West and translated or wrote many texts for the Turkish people's education. Because of some article in Dağarcık, some people accusationed Ahmet Midhat about he was a materialist and atheist. But he has ever been a materialist or atheist. In this work, we want to explain and prof that Ahmet Midhat is only stay as an Muslim. On the other hand, we want to tell some knowledge about Dağarcık and it was not a journal that about only materialism.

**Keywords:** Ahmet Midhat, Dağarcık, materialism, positivism





**2013 Yazar Adı Dizini Kış - Yaz (Sayılar: 7-8)**

**2013 Index of Authors Winter-Summer (Volumes: 7-8)**

Ağasioğlu, Feridun ..... K1ş, S.7, ss. 9-19

**Lemni Yazısı**

*Lemni Writing System*

Winter, vol.t; pp.9-19

Akbaş, Hüseyin ..... Yaz,s.8, ss. 103-116

**Abdurauf Fitrat ve Onun Özbek Klasik Müziği Hakkındaki Eseri**

*Abdurauf Fitrat and His Product about Uzbek Classical Music*

Summer, vol.8; pp. 103-116

Akçay, Yusuf ..... K1ş, s. 7, ss. 21-29

**Türkiye'deki Hiyeroglif Çalışmaları ve Hurûf-ı Berbâiyye Tercümesi**

*Hieroglyph Studies in Turkey and Translation of Kitab-ı Berbâiyye*

Winter, vol. 7, pp. 21-29

Aldemir, Adnan ..... Yaz, s. 8, ss. 161-172

**Türkçe ve Almancada Ses Benzeşimi**

*The Assimilation in German and Turkish*

Summer, vol. 8, pp. 161-172

Arslan, Büşra ..... Yaz ,s.8, ss. 97-102

**Çatpınar (Doğanşar/Sivas) Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar**

Summer, vol.8; pp. 97-102

Beyaz, Yasin ..... K1ş, s.7; ss. 161-179

**Necip Fazıl Kısakürek'in Hikayeleri Üzerine Bir İnceleme**

*About Stories of Necip Fazıl Kısakürek*

Winter, vol.6; pp. 161-179

- Çakıroğlu, Tuba Onat ..... Kış, s.7, ss. 147-160  
**İsmail Hakkı Bursevî’ nin Şerh-i Pend-i Attâr Adlı Eseri Üzerine İnceleme**  
Winter, vol.7; pp. 147-160
- Çobanoğlu, Şaban..... Kış, S.7, ss. 135-146  
**Ahmet Midhat Efendi ile Fıtnat Hanım’ın Mektuplarında Aşkın Dili ve Üslubu**  
*Language and Style of Love in the Correspondance of Ahmet Mithat Efendi and Fıtnat Hanım.*  
Winter, vol.7; pp. 135-146
- Furtana, Filiz ..... Yaz, s.8, ss. 53-76  
**Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara Romanı Üzerine Bir Değerlendirme**  
*An Evaluation of the Novel Ankara by Yakup Kadri Karaosmanoğlu*  
Summer, vol.8; pp.53-76
- Kayaalp, İsa ..... Kış, s.7, ss. 181-221  
**İletişimin Gelişme Evreleri**  
*Stages of Communication Development*  
Winter, vol.7; pp. 181-21
- Koçak, Ahmet ..... Kış, S.7, ss. 113-134  
**Ahmet Midhat Efendi’nin Romanlarında Dil Öğrenimi ve Yabancı Dile Bakış**  
*Perspectives Towards Language Teaching And Foreign Language In Ahmet Midhat Efendi’s Novels*  
Winter, vol.7; pp. 113-134
- Ordu, Fatih ..... Yaz, s.8, ss. 77-96  
**İmtidad Fikri Çerçevesinde Yahya Kemal’in Bir Tepeden Şiiri ile Tanpınar Huzur Romanındaki Nuran’ın Mukayesesi**  
*Comparison Of The Poem ‘From A Hill’ By Yahya Kemal And The Novel ‘A Mind At Peace’ By Tanpınar Within The Framework Of The Idea Of Continuity*  
Summer, vol.8; pp.77-96

- Öztürk, Tuncay ..... Kış, S. 7, ss. 45-80  
**Lebib Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazmînâtı**  
*Lebib Mehmet Efendi's Explanation of Tuhfe and Nuhbe*  
Winter, vol.7; pp.45-80
- Sadıkovna, Mahfuza ..... Yaz, s.8, ss, 117-143  
**Ali Şir Nevâî'nin Eserlerinde Bitki Adları**  
Summer, vol.8; pp. 117-143
- Sır, Ayşenur ..... Kış, s. 7, ss. 81-112  
**Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri Taşıyan Bir Metin Hikâyetü Ashâbi'l-Kehf**  
Winter, vol. 7, pp. 81-112
- Şahbenderoğlu, İpek ..... Yaz s.8, ss, 7-40  
**On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Okuruna Sunulan Âsâyiş-Bahş Bir Roman: Esrâr-ı Cinâyât**  
*The Proposed Novel Which Brings Confidence and Peace to Nineteenth Age Ottoman Readers: Esrâr-ı Cinâyât*  
Summer, vol.8; pp. 7-40
- Yetkin, Nihal ..... Yaz, s.8, ss. 145-160  
*Translator's Notes: Some Considerations From The Perspectives Of Voices And Metafiction*  
Summer, vol. 8, pp. 145-160
- Yuldashev, Marufjon ..... Kış, s.7, ss. 31-43  
**Çolpan Eserlerinin Lengüapoetik Özellikleri**  
*Lingui-Poetic Features of Çolpan's Works*  
Winter, vol.7; pp.31-43
- Yuldasheva, Zukhra ..... Yaz, s. 8, ss. 173-186  
**Haldarhan Destanın Dil Özellikleri**  
Summer, vol. 8, pp. 173-186

**2013 Makale Adı Dizini Kış-Yaz (Sayılar: 7-8)****2013 Index of Articles Winter-Summer (Volumes: 7-8)****Abdurauf Fıtrat ve Onun Özbek Klasik****Müziği Hakkındaki Eseri** ..... Yaz, s.8, ss. 103-116*Abdurauf Fitrat and his Product about**Uzbek Classical Music* ..... Summer, vol.8; pp. 103-116**Ahmet Midhat Efendi ile Fıtnat Hanım'ın Mektuplarında****Aşkın Dili ve Üslubu** ..... Kış, S.7, ss. 135-146*Language and Style of Love in the Correspondance of**Ahmet Mithat Efendi and Fıtnat Hanım* ..... Winter, vol.7; pp. 135-146**Ahmet Midhat Efendi'nin Romanlarında Dil Öğrenimi ve****Yabancı Dile Bakış** ..... Kış, S.7, ss. 113-134*Perspectives Towards Language Teaching And Foreign Language In Ahmet**Midhat Efendi's Novels* ..... Winter, vol.7; pp. 113-134**Ali Şir Nevâî'nin Eserlerinde Bitki Adları** ..... Yaz, s.8, ss. 117-143*Ali Şir Nevâî'nin Eserlerinde Bitki Adları* ..... Summer, vol.8; pp. 117-143**Çatpınar (Doğanşar/Sivas) Ağzından Derleme Sözlüğü'ne****Katkılar** ..... Yaz ,s.8, ss. 97-102*Çatpınar (Doğanşar/Sivas) Ağzından Derleme**Sözlüğü'ne Katkılar* ..... Summer, vol.8; pp. 97-102**Çolpan Eserlerinin Lengüapoetik Özellikleri** ..... Kış, s.7, ss. 31-43*Lingui-Poetic Features of Çolpan's Works* ..... Winter, vol.7; pp.31-43**Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri Taşıyan Bir Metin Hikâyetü****Ashâbi'l-Kehf** ..... Kış, s. 7, ss. 81-112*Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri Taşıyan Bir Metin Hikâyetü Ashâbi'l-Kehf*

..... Winter, vol. 7, pp. 81-112

**Haldarhan Destanın Dil Özellikleri** ..... Yaz, s. 8, ss. 173-186  
*Haldarhan Destanın Dil Özellikleri* ..... Summer, vol. 8, pp. 173-186

**İletişimin Gelişme Evreleri**..... Kış, s.7, ss. 181-221  
*Stages of Communication Development* ..... Winter, vol.7; pp. 181-21

### **İmtidad Fikri Çerçevesinde Yahya Kemal'in**

#### **Bir Tepeden Şiiri ile Tanpınar Huzur Romanındaki**

**Nuran'ın Mukayesesi** ..... Yaz, s.8, ss. 77-96  
*Comparison Of The Poem 'From A Hill' By Yahya Kemal And The Novel 'A Mind At Peace' By Tanpınar Within The Framework Of The Idea Of Continuity* ..... Summer, vol.8; pp.77-96

### **İsmail Hakkı Bursevî' nin Şerh-i Pend-i Attâr Adlı Eseri Üzerine**

**İnceleme**..... Kış, s.7, ss. 147-160

*İsmail Hakkı Bursevî' nin Şerh-i Pend-i Attâr*

*Adlı Eseri Üzerine İnceleme*..... Winter, vol.7; pp. 147-160

**Lebib Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazmînâtı**..... Kış, S. 7, ss. 45-80

*Lebib Mehmet Efendi's Explanation of Tuhfe and Nuhbe ...* Winter, vol.7; pp.45-80

**Lemni Yazısı** ..... Kış, S.7, ss. 9-19

*Lemni Writing System* ..... Winter, vol.t; pp.9-19

### **Necip Fazıl Kısakürek'in Hikayeleri Üzerine Bir**

**İnceleme**..... Kış, s.7; ss. 161-179

*About Stories of Necip Fazıl Kısakürek* ..... Winter, vol.6; pp. 161-179

### **On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Okuruna Sunulan Âsâyiş-Bahş Bir**

**Roman:Esâr-ı Cinâyât**..... Yaz s.8, ss, 7-40

*The Proposed Novel Which Brings Confidence and Peace to Nineteenth Age*

*Ottoman Readers: Esâr-ı Cinâyât* ..... Summer, vol.8; pp. 7-40

- 
- Translator's Notes: Some Considerations From The Perspectives Of  
Voices And Metafiction** ..... Yaz, s.8, ss. 145-160  
*Translator's Notes:Some Considerations From The Perspectives Of Voices  
And Metafiction* ..... Summer, vol. 8, pp. 145-160
- Türkçe ve Almancada Ses Benzeşimi**..... Yaz, s. 8, ss. 161-172  
*The Assimilation in German and Turkish* ..... Summer, vol. 8, pp. 161-172
- Türkiye'deki Hiyeroglif Çalışmaları ve Hurûf-ı  
Berbâiyye Tercümesi** ..... Kış, s. 7, ss. 21-29  
*Hieroglyph Studies in Turkey and Translation of Kitab-ı  
Berbâiyye*..... Winter, vol. 7, pp. 21-29
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara Romanı Üzerine Bir  
Değerlendirme**..... Yaz, s.8, ss. 53-76  
*An Evaluation of the Novel Ankara by Yakup Kadri  
Karaosmanoğlu* ..... Summer, vol.8; pp.53-76

## **Dil ve Edebiyat Araştırmaları**

### **Yayın İlkeleri**

Dil ve Edebiyat Araştırmaları, dil ve edebiyatı alanında yapılan akademik çalışmaların yayımlandığı hakemli bir dergidir. Makalelerin yayımlanabilmesi için, daha önce başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce başka bir yerde yayımlanmış yazılara dergimizde kesinlikle yer verilmemektedir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, ancak basılmamış olması halinde ve bu durumun açıkça belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Kış/Ocak ve Yaz /Ağustos olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Her yıl derginin bir önceki yıllık dizini hazırlanır ve Kış/Ocak sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

### **Yazıların Değerlendirilmesi**

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'ne gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulu tarafından incelenir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçüttür. Değerlendirme için uygun bulunan yazılar, ilgili alanda iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğer olumsuz olduğu takdirde yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek son kararı verebilir. Yayımlanma aşamasına gelmiş, anılan süreçlerden geçmiş olan yazılarda hakem raporları olumlu olsa bile, dil ve üslup problemleri, kompozisyon bütünlüğündeki zayıflıklar, konu birliğindeki kopukluklar veya akademik etiğe uymayan talep ve davranışların farkedilmesi durumunda ilgili yazılar Yayın Kurulunun kararıyla yayın sırasından çıkarılır. Yazarlar,

katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabuledilmeyen yazılar, yazarlarına iade edilmez. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı Dil ve Edebiyat Derneği'ne devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

### **Yazım Dili**

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi'nin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde yabancı dilde ve diğer Türk lehçeleri ile yazılmış yazılara da yer verilebilir.

### **Yazıların Gönderilmesi**

Yazım ilkelerine göre hazırlanmış çalışmalarınızı [ded.arastirmalari@gmail.com](mailto:ded.arastirmalari@gmail.com) veya [bilgi@dilveedebiyatarastirmalari.com](mailto:bilgi@dilveedebiyatarastirmalari.com) mail adreslerine gönderebilirsiniz. Yazılar derginin yayım tarihinden en az 30 gün önce gönderilmelidir.

### **Yazım Kuralları**

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

**1. Başlık:** Başlık yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde 14 punto büyüklüğünde ve **koyu** harflerle yazılmalıdır. Başlıkta en fazla 10 kelime yer almalıdır.

**2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i:** Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı **koyu**, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i im işaretiyle birlikte dipnotta açıkça belirtilmelidir.

**3. Özet :** Makalenin sonunda, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 150, en fazla 300 kelimeden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Makalenin başlığı her iki özetinde de belirtilmeli özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özetlerin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

**4. Ana Metin :** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, *Times New Roman* veya benzeri bir yazı karakteri ile, 12 punto, 1.5 satır



aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm . boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmamalıdır. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti+eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

**5. Bölüm Başlıkları:** Makalede, bütün başlıklar yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) 12 punto ve koyu karakterde; ara başlıklar 11 punto ve koyu karakterde, alt başlıklar ise 10 punto ve koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konularak aynı satırdan devam edilmelidir.

**6. Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

**7. Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

**8. Dipnot ve Kaynakça:** Alıntılar tırnak içinde verilmeli; dört satırdan az alıntılar satır arasında, dört satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1,5 satır aralığıyla 1 punto küçük yazılmalıdır. Dipnot ve Kaynakça gösteriminde hangi sistem tercih edilmişse (CMS veya MLA) genel kurallarına dikkat edilmelidir.

#### **Yazışma Adresi**

Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği

Feshane Cad. Nu: 3

34050 Eyüp / İSTANBUL

Tel : 90 212 581 69 12

Faks : 90 212 581 12 54

www.tded.org.tr

www.dilveedebiyatarastirmalari.com

